

Aksesueshmëria dhe rreziqet e korrupsionit në pjesëmarrjen zgjedhore të personave me aftësi të kufizuara në Shqipëri

Analizë e modeleve dhe të dhënave mbështetëse për advokim dhe angazhim institucional

Projekti	Avokim për të luftuar korrupsionin që lidhet me aksesin zgjedhor për personat me aftësi të kufizuara, veçanërisht për të rinjtë dhe vajzat e gratë me aftësi të kufizuara në Shqipëri
Partneret zbatues	Fondacioni Shqiptar për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara – ADRF, organizata udhëheqëse; Qendra “Aleanca Gjinore për Zhvillim” – GADC; Qendra Rinore e Vlorës – VYC
Baza e evidencës	Gjashtë fokus-grupe me 65 pjesëmarrës dhe shtatë intervista të thelluara ose kontribute të shkruara
Dokument	Gusht 2026

Rastet dhe citimet paraqiten në formë të anonimizuar. Gjetjet janë të natyrës cilësore dhe nuk përfaqësojnë matje të prevalencës në nivel kombëtar.

Tabela e Përmbajtjes

HYRJE	3
1. PERMBLEDHJE EKZEKUTIVE	4
GJETJET KRYESORE.....	4
RREZIQET KRYESORE PËR INTEGRITETIN ZGJEDHOR	5
REKOMANDIMET PRIORITARE	5
2. PSE AKSESUESHMERIA ZGJEDHORE ËSHTË EDHE ÇËSHTJE INTEGRITETI.....	5
KONTEKSTI DHE PROBLEMI	5
LIDHJA ME INTEGRITETIN ZGJEDHOR DHE ANTI-KORRUPSIONIN	6
FOKUSI TE GRATË DHE TË RINJTË ME AFTËSI TË KUFIZUARA	7
3. METODOLOGJIA DHE PROFILI I PJESËMARRËSVE	7
3.1 FOKUS GRUPET	8
3.2 INTERVISTAT E THELLUARA DHE DOKUMENTIMI I RASTEVE	8
3.3 PROFILI I PJESËMARRËSVE	9
3.4 KUFIZIMET	10
4. GJETJET KRYESORE NGA FOKUS GRUPET	11
4.1 AKSESUESHMERIA E QENDRAVE TË VOTIMIT DHE VOTIMI I PAVARUR.....	11
4.2 VOTIMI I ASISTUAR, VOTIMI FAMILJAR DHE FSHEHTËSIA E VOTËS.....	13
4.3 AKSESI NË INFORMACIONIN ZGJEDHOR DHE FUSHATËN ZGJEDHORE.....	17
4.4 NDIKIMI I PADREJTË, BLERJA E VOTËS, KLIENTELIZMI DHE RREZIQE TË TJERA TË INTEGRITETIT	21
4.5 REAGIMI INSTITUCIONAL, ANKESAT DHE MEKANIZMAT E RAPORTIMIT	26
4.6 DIMENSIONI GJINOR DHE I TË RINJVE	31
5. NGA BARRIERAT E AKSESUESHMERISE TEK RREZIQET E KORRUPSIONIT DHE INTEGRITETIT	36
6. BOSHLLËQET NE POLITIKA DHE ZBATIM	42
6.1 KUADRI DHE ZBATIMI	42
6.2 PËRGJEGJËSITË INSTITUCIONALE	44
6.3 TË DHËNAT, MONITORIMI DHE LLOGARIDHËNIA	46
7. REKOMANDIME POLITIKE DHE INSTITUCIONALE.....	50
7.1 PËR KOMISIONIN QENDROR TË ZGJEDHJEVE	50
7.2 PËR BASHKITË DHE PUSHTETIN VENDOR.....	54
7.3 PËR ADMINISTRATËN ZGJEDHORE DHE AKTORËT E TJERË RELEVANTË.....	56
7.4 PËR ORGANIZATAT E SHOQËRISË CIVILE DHE ORGANIZATAT E PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA	57
PRIORITETET E PËRBASHKËTA	59
8. VEPRIMET PRIORITARE PERPARA CIKLIT TE ARDHSHEM ZGJEDHOR.....	60
9. PERFUNDIME	62
ANEKS 1. KUADRI I PYETJEVE / INSTRUMENTI I FOKUS GRUPIT	63

Hyrje

Ky dokument është hartuar në kuadër të projektit “Advokim për të luftuar korrupsionin që lidhet me aksesin zgjedhor për personat me aftësi të kufizuara, veçanërisht për të rinjtë, vajzat dhe gratë me aftësi të kufizuara në Shqipëri”, i zbatuar nga Fondacioni Shqiptar për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (ADRF), si organizatë udhëheqëse, në partneritet me Qendrën “Aleanca Gjinore për Zhvillim” (GADC) dhe Qendrën Rinore të Vlorës. Projekti synon të forcojë përgatitjen, llogaridhënien dhe pjesëmarrjen gjithëpërfshirëse në proceset zgjedhore në Shqipëri, duke rritur kapacitetet e personave me aftësi të kufizuara, veçanërisht të grave, vajzave dhe të rinjve, për të identifikuar, dokumentuar dhe raportuar rreziqet e korrupsionit që lidhen me pengesat e aksesueshmërisë, si dhe për të kërkuar, nëpërmjet advokimit, masa konkrete institucionale që garantojnë pjesëmarrje zgjedhore të aksesueshme, të pavarur, të fshehtë dhe të barabartë.

Dokumenti mbështetet në evidencën e mbledhur drejtpërdrejt nga personat me aftësi të kufizuara, familjarët dhe kujdestarët e tyre, përfaqësuesit e organizatave të personave me aftësi të kufizuara dhe profesionistët që punojnë me këtë komunitet. Baza e analizës përbëhet nga gjashtë fokus-grupe të zhvilluara në Tiranë dhe Vlorë, me gjithsej 65 pjesëmarrës, si dhe nga shtatë intervista të thelluara ose kontribute të shkruara. Përfshirja e personave me lloje të ndryshme të aftësisë së kufizuar ka mundur evidentimin e pengesave fizike, shqisore, të komunikimit, njohëse, procedurale dhe institucionale që shfaqen në faza të ndryshme të procesit zgjedhor.

Analiza është organizuar sipas fushave tematike të trajtuara gjatë mbledhjes së të dhënave. Ajo shqyrton aksesueshmërinë e procesit zgjedhor, votimin e pavarur dhe të asistuar, aksesin në informacion dhe në fushatë, rreziqet e ndikimit të padrejtë, reagimin institucional dhe mekanizmat e raportimit. Vëmendje e posaçme i kushtohet mënyrës se si barrierat e aksesueshmërisë mund të krijojnë varësi dhe të cenojnë fshehtësinë, autonominë dhe integritetin e votës.

Nevoja për këtë analizë buron nga fakti se pjesëmarrja formale në zgjedhje nuk garanton domosdoshmërisht ushtrimin e barabartë të së drejtës së votës. Një person mund të figurojë në listën e zgjedhësve dhe të paraqitet në qendrën e votimit, por përsëri të mos jetë në gjendje të informohet, të hyjë në qendër, të përdorë dhomën e fshehtë, të dallojë alternativat, të votojë ose të raportojë një shkelje pa ndihmën e një personi tjetër. Në këto kushte, pengesat e aksesueshmërisë nuk janë vetëm probleme teknike apo infrastrukturore. Ato mund të krijojnë varësi nga familjarët, kujdestarët, komisionerët, ndërmjetësit lokalë, përfaqësuesit politikë ose ofruesit e transportit dhe të shërbimeve.

Për këtë arsye, dokumenti e analizon aksesueshmërinë jo vetëm si çështje të përfshirjes sociale dhe mosdiskriminimit, por edhe si element të integritetit zgjedhor dhe të parandalimit të korrupsionit.

Vëmendje e posaçme u kushtohet grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara, të rinjve, personave që jetojnë në zonat rurale ose në kushte të vështira ekonomike, si dhe personave me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale. Këto kategori mund të përballen njëkohësisht me disa forma cënueshmërie: varësi ekonomike dhe familjare, mungesë transporti, izolim shoqëror, informacion të paaksesueshëm, paragjyime mbi aftësinë e tyre për të marrë vendime dhe mundësi të kufizuara për të raportuar presionin ose shkeljet. Ndërthurja e këtyre faktorëve mund ta zhvendosë vendimarrjen nga vetë personi te familjari, kujdestari ose një aktor tjetër që kontrollon mbështetjen dhe shërbimet që i nevojiten.

Dokumenti u drejtohet në radhë të parë Komisionit Qendror të Zgjedhjeve dhe strukturave të administratës zgjedhore, bashkive dhe institucioneve përgjegjëse për hapësirat ku votohet dhe shërbimet publike, partive politike, institucioneve përgjegjëse për mbrojtjen nga diskriminimi dhe garantimin e të drejtave, si dhe organizatave të shoqërisë civile dhe organizatave të personave me aftësi të kufizuara. Ai synon t'u ofrojë këtyre aktorëve një bazë konkrete për përmirësimin e rregullave, procedurave, trajnimeve, materialeve zgjedhore, mekanizmave të raportimit dhe masave të aksesueshmërisë.

Qëllimi përfundimtar nuk është vetëm evidentimi i problematikave, por shndërrimi i përvojave të pjesëmarrësve në masa të realizueshme institucionale. Nëpërmjet gjetjeve dhe rekomandimeve të tij, dokumenti synon të mbështesë krijimin e një procesi zgjedhor ku personat me aftësi të kufizuara të mund të informohen, të marrin vendime, të votojnë dhe të raportojnë problematikat në mënyrë të pavarur, të fshehtë, të sigurt dhe të barabartë me zgjedhësit e tjerë.

1. Përmbledhje ekzekutive

Personat me aftësi të kufizuara vazhdojnë të përballen me pengesa fizike, informuese, komunikuese, procedurale dhe institucionale në ushtrimin e së drejtës së votës. Këto pengesa nuk kufizojnë vetëm pjesëmarrjen e tyre, por mund të krijojnë varësi nga familjarët, kujdestarët, komisionerët, ndërmjetësit lokalë ose aktorët politikë. Kur një zgjedhës nuk mund të informohet, të mbërrijë në qendrën e votimit, të hyjë në dhomën e fshehtë, të kuptojë fletën e votimit ose ta shënojë atë në mënyrë të pavarur, rritet rreziku i cenimit të fshehtësisë dhe orientimit të votës.

Analiza mbështetet në gjashtë fokus-grupe të zhvilluara në Tiranë dhe Vlorë, me gjithsej 65 pjesëmarrës, prej të cilëve 43 gra dhe 22 burra, si dhe në shtatë intervista të thelluara.

Gjetjet kryesore

- **Aksesueshmëria fizike mbetet e paplotë dhe e pabarabartë.** Në të gjashtë fokus-grupet u evidentuan qendra votimi me shkallë, të vendosura në kate të sipërme, rampa jashtë standardit, hyrje të ngushta dhe dhoma të fshehta të papërshtatshme. Prania formale e një rampe nuk garanton që ajo mund të përdoret në mënyrë të sigurt dhe të pavarur.
- **Informacioni zgjedhor nuk ofrohet në mënyrë të qëndrueshme në formate të aksesueshme.** Pjesëmarrësit evidentuan mungesën e informacionit në Braille, audio, gjuhën e shenjave, me titrim, shkronja të mëdha dhe në format të lehtë për t'u lexuar dhe kuptuar. Kjo i detyron disa zgjedhës të varen nga interpretimi i familjarëve ose personave të tjerë.
- **Mjetet ndihmëse nuk garantojnë gjithmonë votim të pavarur.** U raportuan raste kur shablloni Braille ose taktil nuk përputhej me fletën përfundimtare të votimit, nuk ishte i disponueshëm ose komisionerët nuk dinin si ta përdornin. Pesë nga shtatë intervistat, ose 71,4%, evidentuan mungesë, mospërdorim ose papërshtatshmëri të mjeteve të aksesueshmërisë.
- **Votimi i asistuar mund të cenojë fshehtësinë dhe autonominë e votës.** Kjo çështje u ngrit në të gjashtë fokus-grupet dhe u konfirmua shprehimisht në katër nga shtatë intervistat, ose 57,1%. Rreziku shfaqet kur zgjedhësi nuk mund ta zgjedhë lirisht asistuesin, nuk mund të verifikojë se si është shënuar fleta ose kur ndihma shndërrohet në orientim të votës.
- **Ndihma materiale dhe transporti mund të krijojnë marrëdhënie klienteliste.** Në të gjashtë fokus-grupet u diskutuan transporti, pakot ushqimore, premtimet për punësim, lehtësitë fiskale, pagesat dhe shërbimet sociale si forma mbështetjeje që, kur ofrohen në mënyrë selektive nga aktorë politikë, mund të krijojnë ndjenjë detyrimi ose pritshmëri për votën.

- **Raportimi i shkeljeve mbetet i kufizuar.** Pengesat për raportim u evidentuan në të gjashtë fokus-grupet dhe në gjashtë nga shtatë intervistat. Pjesëmarrësit përmendën mungesën e informacionit, procedurat e ndërlikuara, frikën nga humbja e përfitimeve, mosbesimin te institucionet dhe shqetësimin se ankesa mund të sjellë pasoja.

Reziqet kryesore për integritetin zgjedhor

Gjetjet eidentojnë rrezikun e orientimit ose kontrollit të votës gjatë votimit të asistuar; cenimit të fshehtësisë së votës; klientelizmit përmes transportit, ndihmës materiale, punësimit ose përfitimeve sociale; favorizimit në sigurimin e përshtatjeve; si dhe mosraportimit të shkeljeve për shkak të varësisë, frikës ose mungesës së besimit. Gratë, vajzat dhe personat me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale mund të jenë më të ekspozuar kur aftësia e kufizuar ndërthuret me varësinë ekonomike, familjare dhe të lëvizjes.

Rekomandimet prioritare

- KQZ-ja dhe bashkitë të auditojnë, certifikojnë dhe publikojnë paraprakisht aksesueshmërinë reale të çdo qendre votimi.
- Materialet zgjedhore dhe mjetet ndihmëse të hartohen në disa formate dhe të testohen me personat me aftësi të kufizuara përpara shpërndarjes.
- Administrata zgjedhore të trajnohet dhe testohet praktikisht për aksesueshmërinë, votimin e asistuar, përdorimin e mjeteve ndihmëse dhe mbrojtjen e fshehtësisë së votës.
- Të garantohet transport neutral dhe i aksesueshëm, i administruar sipas kriterëve publike dhe pa përfshirjen e partive ose kandidatëve.
- Të krijohet një mekanizëm raportimi i aksesueshëm, anonim, shumëformatesh dhe i gjurmueshëm, që garanton mbrojtje nga hakmarrja dhe informacion për rezultatin e ankesës.
- Personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre të përfshihen në projektimin, testimin dhe monitorimin e masave të aksesueshmërisë dhe integritetit zgjedhor.

2. Pse aksesueshmëria zgjedhore është edhe çështje integriteti

Aksesueshmëria zgjedhore nuk është një shërbim shtesë që u ofrohet vetëm disa kategorive të zgjedhësve, por një parakusht për ushtrimin e barabartë, të lirë dhe të fshehtë të së drejtës së votës. Kur një person me aftësi të kufizuara nuk mund të informohet, të arrijë në qendrën e votimit, të hyjë në të, të përdorë mjetet zgjedhore ose të shënojë dhe verifikojë votën në mënyrë të pavarur, pengesa e aksesueshmërisë shndërrohet në rrezik për integritetin e procesit zgjedhor.

Jo çdo pengesë e aksesueshmërisë dhe jo çdo formë asistence përbën korrupsion. Megjithatë, mungesa e aksesueshmërisë krijon kushte në të cilat zgjedhësi bëhet i varur nga persona ose struktura që mund të kenë interes të ndikojnë mbi zgjedhjen e tij. Për këtë arsye, parandalimi i korrupsionit në proceset zgjedhore duhet të përfshijë edhe masa që zvogëlojnë varësinë, kufizojnë hapësirën për vendimmarrje arbitrare dhe garantojnë transparencë, kontroll dhe raportim të sigurt.

Konteksti dhe problemi

Kuadri ligjor shqiptar njeh të drejtën e personave me aftësi të kufizuara për të marrë pjesë në zgjedhje dhe parashikon masa për lehtësimin e votimit të personave që nuk mund t'i kryejnë vetë procedurat e votimit. Megjithatë, të dhënat e mbledhura tregojnë se ndërmjet njohjes formale të së drejtës dhe ushtrimit të saj në praktikë vazhdon të ekzistojë një hendek i dukshëm.

Pengesat nuk shfaqen vetëm ditën e votimit. Ato fillojnë me informacionin zgjedhor që nuk ofrohet rregullisht në formate të aksesueshme, vazhdojnë me mungesën e të dhënave të qarta për aksesueshmërinë e qendrave, vështirësitë për të kërkuar përshtatje dhe mungesën e transportit të pavarur dhe përfundojnë me probleme gjatë hyrjes, orientimit, përdorimit të dhomës së fshehtë, shënimit të fletës së votimit dhe raportimit të shkeljeve.

Evidenca e mbledhur tregon se ekzistenca formale e një mase nuk garanton përdorshmërinë e saj. Një rampë mund të jetë e pranishme, por jashtë standardit ose e bllokuar; një mjet ndihmës mund të jetë shpërndarë, por të mos përputhet me fletën e votimit; ndërsa një procedurë për votimin e asistuar mund të ekzistojë, por të zbatohet në mënyrë të ndryshme nga komisionerët. Në këto raste, përgjegjësia për ta bërë votimin të mundur zhvendoset nga institucioni te vetë zgjedhësi dhe familja e tij.

Kjo qasje reaktive i detyron personat me aftësi të kufizuara të kërkojnë individualisht një përshtatje që duhet të ishte garantuar paraprakisht. Personat që kanë më shumë informacion, njohje, mbështetje familjare ose lidhje me administratën mund të sigurojnë më lehtë zgjidhje, ndërsa personat më të izoluar rrezikojnë të mbeten pa informacion, pa përshtatje dhe, në disa raste, pa votuar. Kështu, një mangësi administrative mund të prodhojë trajtim të pabarabartë dhe hapësirë për favorizim.

Lidhja me integritetin zgjedhor dhe anti-korrupsionin

Integriteti zgjedhor kërkon që çdo zgjedhës të ketë mundësi reale të formojë vullnetin e tij, ta shprehë atë në mënyrë të lirë dhe të fshehtë dhe të kërkojë përgjegjësi kur kjo e drejtë cenohet. Barrierat e aksesueshmërisë mund ta dobësojnë secilën prej këtyre garancive.

Kur informacioni zgjedhor nuk është i aksesueshëm, zgjedhësi varet nga një familjar, kujdestar ose person tjetër për të mësuar mbi kandidatët, procedurat dhe alternativat. Ky person nuk transmeton domosdoshmërisht informacion të plotë dhe neutral. Edhe kur nuk ushtrohet presion i hapur, përzgjedhja ose interpretimi i informacionit mund të ndikojë mënyrën se si formohet vullneti politik i zgjedhësit. Kur qendra e votimit nuk është e arritshme dhe mungon transporti publik ose institucional, ndihma e ofruar nga një kandidat, aktivist ose ndërmjetës politik mund të bëhet e vetmja mënyrë për të votuar. Në këtë rast, një nevojë bazë për lëvizje krijon marrëdhënie varësie dhe ndjenjë detyrimi. I njëjti rrezik shfaqet kur mbështetja politike lidhet, drejtpërdrejt ose tërthorazi, me pakot ushqimore, punësimin, pagesat e aftësisë së kufizuar, lehtësitë fiskale ose aksesin në shërbime.

Votimi i asistuar përbën një masë të nevojshme për personat që nuk mund t'i kryejnë në mënyrë të pavarur të gjitha veprimet e votimit. Megjithatë, ai kthehet në cenueshmëri kur është mundësia e vetme për të votuar, kur zgjedhësi nuk e zgjedh lirisht asistuesin, kur nuk mund të verifikojë shënimin në fletën e votimit ose kur asistuesi ka ndikim familjar, ekonomik apo politik mbi të. Në këto kushte, mund të cenohet fshehtësia e votës dhe të krijohet hapësirë për orientim, kontroll ose tjetërsim të vullnetit.

Lidhja me korrupsionin shfaqet gjithashtu në mënyrën e administrimit të burimeve të aksesueshmërisë. Mungesa e transparencës mbi fondet, materialet e prokuruar, shpërndarjen e tyre dhe përgjegjësitë institucionale e vështirëson verifikimin nëse masat janë realizuar, nëse fondet janë përdorur siç duhet dhe pse disa qendra ose zgjedhës përfitojnë përshtatje, ndërsa të tjerë jo. Kur standardet nuk monitorohen dhe vendimarrja mbetet diskrecionale, rritet mundësia për keqadministrim, favorizim dhe shmangie të përgjegjësisë.

Një tjetër rrezik lidhet me nënraportimin. Varësia nga familjari, kujdestari, administrata ose personi që kontrollon një pagesë apo shërbim mund ta pengojë zgjedhësin të denoncojë presionin ose parregullsinë. Kur mekanizmat e ankesave nuk janë të aksesueshëm, anonimë dhe të besueshëm, incidentet mbeten të padokumentuara dhe institucionet nuk marrin informacionin e nevojshëm për të parandaluar përsëritjen e tyre. Kjo krijon një cikël ku mungesa e raportimit interpretohet si mungesë problemi, ndërsa pengesat vazhdojnë të prodhojnë varësi dhe cenueshmëri.

Për rrjedhojë, qasja kundër korrupsionit nuk duhet të kufizohet vetëm në hetimin e rasteve të provuara të blerjes ose orientimit të votës. Ajo duhet të ndërhyjë edhe mbi kushtet strukturore që e bëjnë ndikimin e padrejtë të mundur: mungesën e informacionit të aksesueshëm, transportit neutral, mjeteve për votim të pavarur, standardeve të verifikueshme, transparencës së fondeve dhe mekanizmave të sigurt të raportimit.

Fokusi te gratë dhe të rinjtë me aftësi të kufizuara

Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara mund të përballen me një ndërthurje të diskriminimit gjinor, aftësisë së kufizuar, varësisë ekonomike dhe kontrollit familjar. Të dhënat e mbledhura tregojnë se për disa prej tyre pjesëmarrja në zgjedhje varet nga vendimi i familjes, mundësia për t'u shoqëruar, sigurimi i transportit dhe mbështetja e një personi tjetër gjatë votimit. Kjo varësi mund ta kufizojë jo vetëm mundësinë për të shkuar në qendrën e votimit, por edhe lirinë për të formuar dhe shprehur një preferencë politike të ndryshme nga ajo e familjarëve.

Rreziku mund të jetë më i lartë për gratë dhe vajzat që jetojnë në zona rurale, kanë të ardhura të kufizuara, varen nga pagesat ose shërbimet sociale dhe kanë pak kontakte jashtë familjes. Në këto raste, personi që siguron transportin, informacionin, shoqërimin ose komunikimin me institucionet mund të ketë njëkohësisht ndikim mbi vendimmarrjen e tyre. Frika nga konflikti familjar, humbja e ndihmës ose përkeqësimi i marrëdhënieve me ofruesit e shërbimeve mund të pengojë edhe raportimin e presionit.

Të rinjtë me aftësi të kufizuara mund të kenë më shumë kontakt me teknologjinë dhe platformat digjitale, por kjo nuk garanton automatikisht informacion të aksesueshëm ose pjesëmarrje të pavarur. Faqet që nuk funksionojnë me lexues ekrani, materialet pa titrim ose gjuhë shenjash dhe tekstet tepër komplekse mund t'i përjashtojnë nga edukimi zgjedhor dhe nga mekanizmat digjitalë të raportimit. Të rinjtë me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale mund të përballen gjithashtu me paragjykimin se nuk janë në gjendje të marrin vendime politike, duke bërë që familjarët ose kujdestarët të flasin dhe të vendosin në emër të tyre. Përfshirja e grave, vajzave dhe të rinjve me aftësi të kufizuara nuk duhet të kufizohet te pjesëmarrja e tyre si përfitues të aktiviteteve. Ata duhet të përfshihen si burim evidence, monitorues të aksesueshmërisë, përdorues që testojnë materialet dhe mekanizmat e raportimit, si dhe aktorë të drejtpërdrejtë të advokimit dhe dialogut me institucionet. Kjo e zhvendos qasjen nga ofrimi i ndihmës te garantimi i autonomisë, përfaqësimit dhe rolit aktiv në mbrojtjen e integritetit zgjedhor.

3. Metodologjia dhe profili i pjesëmarrësve

Analiza mbështetet në të dhëna cilësore të mbledhura në Tiranë dhe Vlorë nëpërmjet fokus-grupeve, intervistave të thelluara dhe kontributeve të shkruara. Instrumentet e përdorura u hartuan në përputhje me qëllimin e projektit për të identifikuar pengesat e aksesueshmërisë dhe rreziqet e korrupsionit që ndikojnë në pjesëmarrjen e pavarur, të fshehtë dhe të barabartë të personave me aftësi të kufizuara në proceset zgjedhore.

Mbledhja dhe analiza e të dhënave u përqendruan te përvojat konkrete të pjesëmarrësve, rastet e njohura ose të vëzhguara prej tyre, mënyra se si funksionojnë në praktikë procedurat zgjedhore dhe masat që ata propozojnë për përmirësimin e aksesueshmërisë dhe integritetit zgjedhor. Të dhënat sasiore të paraqitura

në këtë dokument përdoren vetëm për të përshkruar pjesëmarrësit dhe për të treguar praninë e temave në burimet e analizuar; ato nuk përfaqësojnë matje të përhapjes së fenomeneve në nivel kombëtar.

3.1 Fokus Grupet

Në kuadër të mbledhjes së evidencës u zhvilluan gjashtë fokus-grupe:

- një fokus-grup në Tiranë, më 10 korrik 2026, me 11 pjesëmarrës;
- një fokus-grup në Tiranë, më 15 korrik 2026, me 11 pjesëmarrës;
- një fokus-grup në Tiranë, më 16 korrik 2026, me 10 pjesëmarrës;
- një fokus-grup në Tiranë, më 17 korrik 2026, me 10 pjesëmarrës;
- një fokus-grup në Vlorë, më 14 korrik 2026, me 10 pjesëmarrës;
- një fokus-grup në Vlorë, më 17 korrik 2026, me 13 pjesëmarrës.

Në të gjashtë fokus-grupet morën pjesë gjithsej 65 persona: 43 gra dhe 22 burra. Grupet e Tiranës përbëheshin nga 29 gra dhe 13 burra, ndërsa dy grupet e Vlorës përfshinin gjithsej 14 gra dhe 9 burra.

Diskutimet u zhvilluan duke përdorur një pyetësor të përbashkët orientues. Pyetjet trajtuan përvojën e përgjithshme të pjesëmarrjes në zgjedhje; grupet më të ekspozuara ndaj pengesave dhe ndikimit të padrejtë; regjistrimin dhe kërkesat për përshtatje; aksesin në informacionin zgjedhor; përfshirjen në fushatë; aksesueshmërinë e qendrave të votimit; votimin e asistuar; përdorimin e mjeteve ndihmëse; sjelljen dhe përgatitjen e administratës zgjedhore; transportin dhe format e tjera të mbështetjes; si dhe njohjen dhe përdorimin e mekanizmave të raportimit.

Pyetësori shërbeu si udhërrëfyes dhe jo si kufizim i diskutimit. Pjesëmarrësit u inkurajuan të sillnin përvoja personale, raste të njohura prej tyre, perceptime mbi funksionimin e procesit dhe propozime për ndryshim. Kjo bëri të mundur evidentimin jo vetëm të pengesave të drejtpërdrejta, por edhe të mënyrës se si ato mund të krijojnë varësi, të cenojnë fshehtësinë e votës ose të rrisin ekspozimin ndaj ndikimit të padrejtë.

Për analizën tematike, njësia e analizës ishte fokus-grupi dhe jo pjesëmarrësi individual. Një çështje u konsiderua e pranishme në një fokus-grup kur u ngrit gjatë diskutimit dhe u mbështet, u plotësua ose u ilustrua nga pjesëmarrësit e tjerë. Për këtë arsye, pohimi se një temë u evidentua në gjashtë nga gjashtë fokus-grupet, ose në 100% të tyre, tregon përputhjen tematike ndërmjet grupeve dhe jo se çdo pjesëmarrës dha të njëjtën përgjigje.

3.2 Intervistat e thelluara dhe dokumentimi i rasteve

Krahas fokus-grupeve, analiza mbështetet në shtatë intervista të thelluara ose kontribute unike të shkruara, të mbledhura nëpërmjet një pyetësi të strukturuar. Intervistat përfshinë persona me aftësi të kufizuara, përfaqësues të organizatave të personave me aftësi të kufizuara dhe profesionistë që punojnë drejtpërdrejt me këtë komunitet.

Pyetësori i intervistave trajtoi të njëjtat fusha kryesore si diskutimet në fokus-grupe: përvojën e pjesëmarrjes në zgjedhje; pengesat fizike, informuese dhe procedurale; votimin e asistuar; disponueshmërinë dhe përdorimin e mjeteve ndihmëse; përgatitjen e administratës zgjedhore; ndikimin familjar ose politik; transportin dhe përfitimet materiale; si dhe njohjen dhe përdorimin e mekanizmave të raportimit.

Intervistat mundësuan mbledhjen e informacionit më të hollësishëm mbi përvoja dhe raste konkrete që nuk mund të trajtoheshin me të njëjtin nivel detaji gjatë diskutimeve në grup. Ato përfshinë dëshmi mbi qendra votimi të vendosura në kate të sipërme; rampa të papërdorshme; ngritjen fizike të një personi së bashku me karrocën; mungesën ose përdorimin e pasaktë të shablloneve Braille; mospranimin e shoqëruesit të zgjedhur nga votuesi; mungesën e informacionit në formate të aksesueshme; transportin e ofruar nga aktorë politikë;

ndikimin mbi votën përmes përfitimeve sociale ose premtimeve për punësim; si dhe frikën nga pasojat e raportimit.

Materialet e intervistave përmbanin tri lloje evidence:

1. përvoja të drejtpërdrejta të personave me aftësi të kufizuara;
2. raste të njohura ose të vëzhguara gjatë punës me këtë komunitet;
3. vlerësime profesionale të përfaqësuesve të organizatave mbi problematikat që shfaqen në praktikë.

Gjatë analizës është bërë dallim ndërmjet këtyre kategorive. Një përvojë personale nuk është paraqitur në të njëjtën mënyrë si një rast i dëgjuar nga një person tjetër, ndërsa një vlerësim profesional është përdorur për të shpjeguar modelet dhe jo si provë e drejtpërdrejtë e një incidenti të caktuar. Rastet janë paraqitur në mënyrë të anonimizuar dhe janë hequr emrat ose hollësitë që mund të mundësonin identifikimin e personave të përfshirë.

Për intervistat, njësia e analizës ishte intervista ose kontributi individual. Një temë u konsiderua e pranishme kur intervista përmbante një pohim, përvojë, rast ose vlerësim të qartë lidhur me të. Përqindjet e paraqitura në gjetje llogariten mbi shtatë intervistat unike. Për shembull, një gjetje e evidentuar në gjashtë intervista paraqitet si “gjashtë nga shtatë intervistat, ose 85,7%”. Kur një intervistë nuk përmbante informacion për një çështje, kjo u trajtua si mungesë informacioni dhe jo automatikisht si mohim i ekzistencës së problemit.

Sipas planit të projektit, procesi i mbledhjes së evidencës parashikonte edhe dokumentimin e 20 rasteve nëpërmjet një formulari të posaçëm. Në materialet e vëna në dispozicion për hartimin e këtij dokumenti nuk u përfshi një databazë e plotë dhe e standardizuar me 20 formularët e rasteve. Për këtë arsye, analiza mbështetet në rastet e evidentuara në gjashtë fokus-grupet dhe në shtatë intervistat ose kontributet e shkruara dhe nuk i paraqet ato si 20 raste të dokumentuara veçmas.

Gjetjet e intervistave nuk janë trajtuar si një grup i shkëputur nga gjetjet e fokus-grupeve. Ato janë koduar sipas të njëjtave fusha tematike dhe janë integruar në analizën e secilës çështje. Kur një problem është evidentuar nga të dyja burimet, dokumenti paraqet veçmas shpeshësinë e tij në fokus-grupe dhe në intervista. Kur intervista sjell një rast, përvojë ose perspektivë që nuk është diskutuar në fokus-grupe, ajo paraqitet si evidencë plotësuese, pa u përgjithësuar për të gjithë pjesëmarrësit.

3.3 Profili i pjesëmarrësve

Në gjashtë fokus-grupet morën pjesë gjithsej 65 persona: 43 gra, ose 66.2% dhe 22 burra, ose 33.8%. Grupet e Tiranës përfshinë 42 pjesëmarrës, ose 64.4% të totalit, ndërsa dy grupet e Vlorës përfshinë 23 pjesëmarrës, ose 35.4%

Pjesëmarrësit përfaqësonin lloje dhe përvoja të ndryshme të aftësisë së kufizuar. Krahas personave me aftësi të kufizuara, në fokus-grupe morën pjesë edhe kujdestarë, persona mbështetës dhe profesionistë që punojnë drejtpërdrejt me këtë komunitet. Kjo përbërje mundësoi ndërthurjen e përvojave personale me perspektivën familjare, profesionale dhe organizative.

Profili i personave të intervistuar dhe i kontribuuesve me shkrim

Shtatë intervistat e thelluara ose kontributet e shkruara përfaqësojnë burime me profile dhe këndvështrime të ndryshme. Për ruajtjen e konfidencialitetit, në analizë ato identifikohen me kode dhe jo me emrat e personave.

Kodi	Profili i burimit	Lloji i evidencës së ofruar
Intervista 1	Person ose ekspert me njohuri mbi aftësitë e kufizuara shqisore dhe intelektuale dhe mbi ekspozimin e grave, vajzave dhe të rinjve	Vlerësim mbi format e aksesueshme, pjesëmarrjen politike, përfaqësimin dhe grupet më të ekspozuara
Intervista 2	Person me përvojë të drejtpërdrejtë të pengesave fizike në qendrën e votimit	Përvojë mbi mungesën e rampës, papërshtatshmërinë e dhomës së fshehtë, votimin e asistuar dhe ekspozimin ndaj blerjes së votës
Intervista 3	Përfaqësues i një organizate që punon me persona me aftësi të kufizuara intelektuale dhe familjet e tyre	Perspektivë organizative mbi përjashtimin familjar, informacionin, paketat materiale, transportin dhe pjesëmarrjen e grave dhe vajzave
Intervista 4	Person me përvojë profesionale ose vëzhguese në procese zgjedhore dhe njohje të problematikave në zonat rurale	Evidencë mbi ndikimin e lidhjeve familjare dhe lokale, transportin, aksesueshmërinë, votimin e asistuar dhe vështirësitë e dokumentimit
Intervista 5	Përfaqësues i Shoqatës Kombëtare të Invalidëve të Punës së Shqipërisë.	Evidencë organizative mbi presionin e lidhur me vlerësimet mjekësore dhe pagesat e aftësisë së kufizuar, premtimet elektorale, transportin dhe votimin e asistuar
Intervista 6	Person përdorues i karrocës me rrota	Përvojë personale mbi një rampë jashtë standardit, një qendër votimi në katin e dytë, mosmarrjen parasysh të kërkesës për zhvendosje dhe ngritjen fizike nga stafi zgjedhor
Intervista 7	Kontribues me perspektivë ndërthurëse mbi gjininë, varfërinë, vendbanimin dhe aftësinë e kufizuar	Vlerësim mbi qendrat e paaksesueshme, mungesën e informacionit në formate alternative, transportin, votimin e asistuar, presionin dhe mekanizmat e raportimit

Në tërësi, baza parësore e analizës përfshin 72 burime pjesëmarrjeje: 65 pjesëmarrës në fokus-grupe dhe shtatë intervista ose kontribute të shkruara. Megjithatë, ky numër nuk duhet të interpretohet automatikisht si 72 persona unikë, pasi materialet nuk përmbajnë informacion të mjaftueshëm për të verifikuar nëse ndonjë prej personave të intervistuar kishte marrë pjesë edhe në fokus-grupe. Për këtë arsye, dokumenti i paraqet veçmas dy burimet e evidencës dhe nuk i bashkon ato në një kampion të vetëm statistikor.

3.4 Kufizimet

Analiza ka karakter cilësor dhe eksplorues. Numri dhe mënyra e përzgjedhjes së pjesëmarrësve nuk mundësojnë përgjithësimin statistikor të gjetjeve për të gjithë personat me aftësi të kufizuara në Shqipëri. Përqindjet e paraqitura në dokument përshkruajnë vetëm burimet e analizuara dhe nuk duhet të lexohen si prevalencë kombëtare e fenomeneve.

Të dhënat mbështeten në një ndërthurje të përvojave personale, rasteve të vëzhguara, dëshmime të raportuara nga persona të tretë dhe vlerësimeve profesionale. Jo çdo rast mund të verifikohet nëpërmjet dokumenteve administrative, të dhënave të institucioneve ose burimeve të tjera të pavarura. Për këtë arsye, në analizë bëhet dallim ndërmjet përvojës së drejtpërdrejtë, rastit të raportuar dhe perceptimit të pjesëmarrësit.

Informacioni demografik nuk ishte i plotë dhe i njëtrajtshëm për të gjithë pjesëmarrësit. Në veçanti, mungonin të dhëna të plota për moshën, vendbanimin urban ose rural dhe llojin e aftësisë së kufizuar për të gjithë pjesëmarrësit në Vlorë. Kjo kufizon analizën e ndërthurjes ndërmjet gjinisë, moshës, vendbanimit dhe aftësisë së kufizuar.

4. Gjetjet kryesore nga fokus grupet

4.1 Aksesueshmëria e qendrave të votimit dhe votimi i pavarur

Aksesueshmëria fizike e qendrave të votimit u identifikua si një nga pengesat më të qëndrueshme për pjesëmarrjen e pavarur të personave me aftësi të kufizuara. Çështja u ngrit në të gjashtë fokus-grupet, ose në 100% të tyre, dhe u evidentua në pesë nga shtatë intervistat e thelluara, ose në 71,4% të tyre. Evidenca tregon se problemi nuk kufizohet te mungesa e rampave, por përfshin të gjithë rrugëtimin e zgjedhësit: sigurimin e transportit, gjetjen e qendrës së votimit, hyrjen në ndërtesë, lëvizjen brenda saj, pritjen në radhë, përdorimin e dhomës së fshehtë dhe shënimin e fletës së votimit.

Qendrat e votimit në kate të sipërme

Pjesëmarrësit në Tiranë dhe Vlorë raportuan se një pjesë e qendrave të votimit vazhdojnë të vendosen në ndërtesa ose ambiente që nuk mund të përdoren në mënyrë të pavarur nga personat me vështirësi në lëvizje. Problemi ishte veçanërisht i dukshëm në shkollat që përdoren si qendra votimi, ku dhomat e caktuara për votim ndodheshin në katin e dytë ose të tretë dhe ndërtesat nuk kishin ashensor ose alternativë tjetër të aksesueshme.

Edhe vendosja e qendrës në katin përdhes nuk garantonte domosdoshmërisht hyrjen e pavarur. Pjesëmarrësit përshkruan ndërtesa ku për të arritur në katin e parë duhej të ngjiteshin disa shkallë, ndërsa hyrjet nuk kishin rampë ose kishin rampa që nuk mund të përdoreshin pa ndihmën e personave të tjerë.

Në fokus-grupin e parë të Vlorës u raportua rasti i një zgjedhësi që duhej të ngjiste shtatë shkallë për të hyrë në qendrën e votimit. Kur iu drejtua komisionit të qendrës së votimit, përgjigjja e marrë ishte se komisioni nuk mund të ndërhynte për zgjidhjen e situatës. Ky rast tregon se, edhe kur pengesa identifikohet dhe i komunikohet administratës zgjedhore, mungesa e një procedure të menjëhershme për përshtatje mund ta lërë zgjedhësin pa zgjidhje.

“Për të hyrë në qendrën e votimit duhej të ngjisja shtatë shkallë.”

Rampat formale, por të papërdorshme

Një model i përsëritur në diskutime ishte dallimi ndërmjet ekzistencës formale të një rampe dhe përdorshmërisë reale të saj. Pjesëmarrësit përshkruan rampa me pjerrësi të papërshtatshme, të bllokuara nga elemente metalike ose që nuk mund të përdoreshin pa ndihmën e disa personave.

Në Vlorë u soll rasti i një zgjedhëseje përdoruese të karriges me rrota, e cila votonte në një qendër pranë Galerisë së Arteve. Megjithatë pranë qendrës ishte vendosur një rampë metalike, ajo nuk siguronte kalim të pavarur. Për të hyrë, zgjedhësja dhe karroca e saj duhej të ngriheshin fizikisht nga disa persona.

Një rast i ngjashëm u dokumentua nëpërmjet një interviste të thelluar me një përdorues të karrocës me rrota. Në qendrën ku ai votonte kishte pasur një rampë, por një parrak metalik pengonte kalimin. Pengesa u hoq vetëm pasi problemi u bë i ditur. Në një proces të mëvonshëm zgjedhor, qendra e tij u planifikua në katin e dytë. Ai i kërkoi paraprakisht kryetarit të njësisë administrative që qendra të zhvendosej në katin e parë, por kërkesa nuk u mor parasysh. Ditën e votimit, katër punonjës zgjedhorë e ngritën fizikisht së bashku me karrocën.

“M’u ofrua asistencë nga katër persona, staf zgjedhor, që më ngritën në krahë.”

Kjo ndërhyrje bëri të mundur votimin, por nuk mund të konsiderohet zëvendësim i përshtatjes së arsyeshme. Ngritja fizike e një personi cenon dinjitetin, krijon rrezik për sigurinë dhe shëndetin dhe e ekspozon atë përpara stafit dhe zgjedhësve të tjerë. Gjithashtu, e bën ushtrimin e së drejtës së votës të varur nga gatishmëria dhe aftësia fizike e personave të pranishëm.

Përshtatshmëria e hapësirave të brendshme dhe e dhomës së fshehtë të votimit

Edhe pasi zgjedhësi arrin të hyjë në ndërtesë, pengesat mund të vazhdojnë brenda qendrës së votimit. Fokus-grupet dhe intervistat evidentuan hyrje të ngushta, lëvizje të vështirë ndërmjet tavolinave, pritje të zgjatur në radhë dhe dhoma të fshehta votimi që nuk mund të përdoren nga personat me karrige me rrota ose me shtat të shkurtër.

Një e intervistuar identifikoi si dy pengesat kryesore personale mungesën e rampës në hyrje dhe papërshtatshmërinë e dhomës së fshehtë të votimit. Në fokus-grupin e parë të Vlorës u ngrit shqetësimi për lartësinë e dhomës së fshehtë dhe të sipërfaqes ku vendoset fleta e votimit. Nëse zgjedhësi nuk mund ta përdorë dhomën e fshehtë sipas të njëjtave kushte si votuesit e tjerë, ai mund të detyrohet të shënojë votën jashtë pozicionit të përshtatshëm, të kërkojë ndihmë ose të votojë në një hapësirë që nuk garanton plotësisht fshehtësinë.

Aksesueshmëria duhet të vlerësohet, për rrjedhojë, si një zinxhir i pandërprerë. Nuk mjafton që hyrja kryesore të ketë një rampë nëse dera, korridori, tavolina e identifikimit, dhoma e fshehtë ose kutia e votimit mbeten të papërdorshme.

Informacioni mbi vendndodhjen dhe aksesueshmërinë e qendrës

Pjesëmarrësit ngritën gjithashtu probleme me marrjen e informacionit mbi qendrën ku duhet të votojnë dhe kushtet e aksesueshmërisë së saj. Listat e afishuara vendoseshin ndonjëherë në një lartësi të papërshtatshme për përdoruesit e karrigeve me rrota. Në mungesë të informacionit të qartë paraprak, disa persona detyroheshin të kërkonin ndihmë ose të lëviznin nga një qendër në tjetrën për të gjetur vendin ku ishin regjistruar.

Nuk rezultoi të ekzistonte një sistem i qëndrueshëm dhe i aksesueshëm që t’i informonte paraprakisht zgjedhësit nëse qendra kishte hyrje pa shkallë, rampë sipas standardeve, ashensor, dhomë të fshehtë votimi të përshtatur ose personel të përgatitur për ofrimin e mbështetjes. Kjo pasiguri e bën pjesëmarrjen të varur nga informacioni i familjarëve, organizatave ose kontakteve personale.

Për personat me vështirësi në lëvizje, informacioni i pasaktë ose i paplotë mund të ketë të njëjtin efekt si një pengesë fizike. Një person mund të organizojë transportin dhe shoqërimin, por të zbulojë vetëm pasi mbërrin se qendra ndodhet në katin e dytë ose se rampa nuk mund të përdoret.

Transporti si pjesë e aksesueshmërisë së votimit

Pjesëmarrësit theksuan se mundësia për të mbërritur në qendrën e votimit është pjesë e pandashme e aksesueshmërisë. Në mungesë të transportit publik të përshtatur ose të një shërbimi neutral të organizuar sipas kriterëve të qarta, personat me aftësi të kufizuara varen nga automjetet personale, familjarët, kujdestarët ose persona të tjerë.

Kjo pengesë është më e theksuar për personat që jetojnë larg qendrave të votimit, në zona rurale ose jashtë qendrave të mëdha urbane. Për ta, mungesa e transportit mund të çojë në mosvotim ose në pranimin e transportit të ofruar nga aktorë politikë. Ky aspekt trajtohet më gjerësisht në seksionin mbi klientelizmin, por në kontekstin e aksesueshmërisë është e rëndësishme të theksohet se transporti nuk është vetëm çështje logjistike: ai përcakton nëse personi mund ta ushtrojë realisht të drejtën e votës.

Ndikimi te votimi i pavarur

Pengesat fizike prodhojnë pasoja që shkojnë përtej vështirësisë së hyrjes në ndërtesë. Kur një person duhet të mbahet, të ngrihet, të drejtohet ose të shoqërohet gjatë gjithë procesit, ai humbet një pjesë të privatësisë dhe kontrollit mbi mënyrën se si voton. Sa më shumë persona të përfshihen për ta bërë votimin të mundur, aq më e madhe bëhet mundësia që preferenca e tij të shihet, të komentohet ose të ndikohet.

Evidenca nuk tregon se çdo rast ndihme fizike ka sjellë manipulim të votës. Disa pjesëmarrës e vlerësonin ndihmën e familjarëve ose stafit si të nevojshme dhe të dhënë me mirëbesim. Megjithatë, problemi qëndron te mungesa e alternativës: zgjedhësi nuk vendos lirisht nëse dëshiron ndihmë, por detyrohet ta pranojë atë sepse mjedisi nuk është projektuar për përdorim të pavarur.

Kjo varësi mund të sjellë:

- heqje dorë nga votimi;
- ekspozim të personit dhe të aftësisë së tij të kufizuar përpara të tjerëve;
- cenim të dinjitetit dhe sigurisë fizike;
- humbje të privatësisë gjatë lëvizjes dhe votimit;
- varësi nga familjarët, administrata ose ofruesit e transportit;
- rritje të mundësisë për orientim ose kontroll të votës.

Vlerësimi i gjetjeve Gjetjet tregojnë se aksesueshmëria nuk duhet të vlerësohet vetëm nëpërmjet numrit të qendrave ku deklarohet se ekziston një rampë. Vlerësimi duhet të përfshijë përdorshmërinë reale dhe të gjithë rrugëtimin e zgjedhësit: informacionin paraprak, transportin, hyrjen, lëvizjen brenda ndërtesës, identifikimin, përdorimin e dhomës së fshehtë dhe hedhjen e votës në kuti.

Përsëritja e të njëjtave problematika në të gjashtë fokus-grupet dhe në pesë nga shtatë intervistat tregon se nuk bëhet fjalë vetëm për incidente të izoluar. Evidenca eidenton një problem institucional të planifikimit, verifikimit dhe reagimit. Përzgjedhja e qendrave të paaksesueshme dhe mosmarrja parasysh e kërkesave të bëra paraprakisht e zhvendosin barrën nga institucioni te zgjedhësi dhe e bëjnë ushtrimin e një të drejte themelore të varur nga ndihma rastësore e personave të tjerë.

Për këtë arsye, aksesueshmëria reale e qendrave duhet të verifikohet dhe certifikohet përpara miratimit të tyre. Kur një qendër nuk përmbush standardet, duhet të zhvendoset ose të shoqërohet me masa korrigjuese të realizuara përpara ditës së votimit dhe jo me zgjidhje të improvizuara pasi zgjedhësi është paraqitur për të votuar.

4.2 Votimi i asistuar, votimi familjar dhe fshehtësia e votës

Votimi i asistuar u identifikua si një nga çështjet më të ndjeshme të pjesëmarrjes zgjedhore të personave me aftësi të kufizuara. Ai është një mekanizëm i nevojshëm për zgjedhësit që nuk mund t'i kryejnë vetë të gjitha veprimet e votimit, por mund të shndërrohet në burim cenueshmërie kur përdoret si zëvendësim për mungesën e aksesueshmërisë dhe të mjeteve për votim të pavarur.

Çështja e ndikimit të asistencës mbi fshehtësinë ose pavarësinë e votës u diskutua në të gjashtë fokus-grupet, ose në 100% të tyre. Cenimi i mundshëm i fshehtësisë së votës u evidentua shprehimisht edhe në katër nga

shtatë intervistat e thelluara, ose në 57,1% të tyre. Një intervistë nuk përmbante informacion mbi këtë çështje, ndërsa dy të intervistuar nuk kishin vërejtur raste të tilla ose e konsideronin ndihmën familjare si përgjithësisht të padëmshme.

Ky ndryshim në përgjigje është i rëndësishëm. Ai tregon se votimi i asistuar nuk përjetohet në të njëjtën mënyrë nga të gjithë zgjedhësit. Për disa persona, ndihma nga një familjar i besuar është mënyra më e sigurt për të votuar. Për të tjerë, i njëjti raport familjar ose kujdestarie mund ta kufizojë mundësinë për të shprehur një preferencë të ndryshme.

Votimi i asistuar si masë e nevojshme

Pjesëmarrësit pranuan se një pjesë e personave me aftësi të kufizuara kanë nevojë për mbështetje për të hyrë në qendrën e votimit, për t'u orientuar, për të kuptuar procedurën ose për të shënuar fletën e votimit. Kjo nevojë mund të lidhet me vështirësi fizike, dëmtim të shikimit, aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale, si dhe me mungesën e materialeve të përshtatura.

Në disa dëshmi, asistenca familjare u përshkrua si një zgjidhje e natyrshme dhe e besueshme. Familjari ose kujdestari e njeh personin, mënyrën e tij të komunikimit dhe mbështetjen që i nevojitet. Në këto raste, pjesëmarrësit nuk raportuan domosdoshmërisht presion ose ndryshim të votës.

Një kontribut nga një organizatë prindërisht të personave me aftësi të kufizuara intelektuale theksonte se ndihma u jepej përgjithësisht nga familjarët dhe nuk interpretohej automatikisht si ndikim mbi votën. Edhe një person me aftësi të kufizuara, përdoruesi i karriges me rrota i intervistuar për këtë analizë nuk kishte vërejtur raste kur asistenca kishte ndikuar në fshehtësinë ose pavarësinë e votës.

Këto dëshmi tregojnë se asistenca nuk është në vetvete abuzive. Problemi nuk është ekzistenca e ndihmës, por kushtet në të cilat ajo ofrohet dhe garancitë që mbrojnë vullnetin e zgjedhësit.

Kur asistenca bëhet e detyruar

Një model i përsëritur në diskutime ishte se nevoja për asistencë shpesh nuk buron vetëm nga aftësia e kufizuar e personit, por nga mënyra e paaksesueshme se si është organizuar procesi zgjedhor. Një person që mund të votonte në mënyrë të pavarur me një shabllon të saktë, informacion audio, kabinë të përshtatur ose teknologji asistuese mund të detyrohet të marrë një shoqërues kur këto mjete mungojnë.

Në këtë kuptim, duhet bërë dallim ndërmjet:

- asistencës së zgjedhur nga vetë personi, sipas nevojës së tij;
- asistencës së detyruar nga mungesa e aksesueshmërisë;
- asistencës së imponuar nga familjari, kujdestari ose administrata zgjedhore;
- ndërhyrjes që tejkalon mbështetjen dhe orienton ose zëvendëson vendimin e zgjedhësit.

Kur ndihma është e vetmja mundësi për të votuar, zgjedhësi nuk ka një zgjidhje reale ndërmjet votimit të pavarur dhe votimit me asistencë. Ai duhet të pranojë asistencën nga një personi tjetër dhe t'i besojë atij informacionin mbi preferencën e tij politike.

Kjo situatë është veçanërisht problematike për personat që nuk mund ta verifikojnë në mënyrë të pavarur shenjin e fletës së votimit. Personi mund t'i japë asistuesit një udhëzim të qartë, por nuk ka mundësi të sigurohet se shenja është vendosur pranë alternativës së zgjedhur.

Zgjedhja e personit asistues

Një nga garancitë kryesore të votimit të asistuar është që zgjedhësi ta zgjedhë vetë personin që do ta ndihmojë. Megjithatë, evidenca përfshin raste kur kjo zgjedhje nuk është respektuar.

Në një intervistë me përfaqësuesin e invalidëve të punës u raportua se komisioni nuk kishte pranuar që personi me aftësi të kufizuara të hynte në dhomën e fshehtë me shoqëruesin e zgjedhur prej tij. Në vend të shoqëruesit, asistenca ishte dhënë nga një anëtar i komisionit ose nga një vëzhgues. Sipas dëshmisë, në disa raste ishte abuzuar me të drejtën e votës.

“Komisioni nuk ka pranuar shoqëruesin e zgjedhur nga personi me aftësi të kufizuara.”

Zëvendësimi i asistuesit të zgjedhur nga votuesi me një komisioner ose vëzhgues krijon rrezik të drejtpërdrejtë për fshehtësinë dhe paanshmërinë e procesit. Komisioneri dhe vëzhguesi kanë role të përcaktuara në administrimin ose monitorimin e zgjedhjeve dhe nuk duhet të marrin kontroll mbi shënimin e votës së zgjedhësit.

Edhe kur ndërhyrja bëhet me synimin për të ndihmuar, mosrespektimi i zgjedhjes së personit e zhvendos kontrollin nga votuesi te administrata. Kjo mund ta bëjë zgjedhësin të ndihet i detyruar të pranojë ndihmën, veçanërisht kur nuk njihet procedurën ose nuk dëshiron të krijojë konflikt në qendrën e votimit.

Votimi familjar dhe zëvendësimi i vendimmarrjes

Votimi familjar dhe votimi i asistuar nuk janë e njëjta praktikë. Votimi i asistuar duhet të mbështesë zgjedhësin për të shprehur vendimin e vet. Votimi familjar ndodh kur një familjar merr pjesë në formimin, deklarimin ose shënimin e votës dhe vendos ose ndikon mbi zgjedhjen e personit tjetër.

Në fokus-grupe u evidentua se ndikimi familjar mund të mos shfaqet gjithmonë në formën e një urdhri të drejtpërdrejtë. Ai mund të fillojë përpara ditës së votimit, kur familjari kontrollon informacionin që merr personi, vendos nëse do të shkojë të votojë, organizon transportin dhe përcakton se kush do ta shoqërojë. Në këto kushte, varësia gjatë votimit është pjesë e një marrëdhënieje më të gjerë varësie.

Për personat me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale, pjesëmarrësit ngritën shqetësimin se familjari ose kujdestari mund të supozojë se personi nuk është në gjendje të marrë vendim politik. Mbështetja në vendimmarrje mund të zëvendësohet kështu me vendimmarrjen në emër të personit. Në vend që informacioni të shpjegohet në mënyrë të kuptueshme dhe personit t'i lihet koha për të zgjedhur, familjari mund të tregojë se për kë duhet të votojë ose ta shënojë vetë fletën.

Një nga intervistat e thelluara e përshkruante votimin e asistuar si veçanërisht problematik për gratë, vajzat dhe personat me dëmtime të shikimit ose aftësi të kufizuara intelektuale:

“Shoqëruesi i tregon ose i vendos vetë shenjë të votimit në fletë.”

Përdorimi i foljes “ndihmoj” mund ta fshehtë dallimin ndërmjet mbështetjes dhe kontrollit. Familjari mund ta perceptojë veprimin e tij si kujdes, ndërsa personi me aftësi të kufizuara mund të mos ketë hapësirë për të kundërshtuar ose për të kërkuar një mënyrë tjetër votimi.

Fshehtësia e votës

Fshehtësia e votës nuk nënkupton vetëm që publiku nuk e sheh fletën e votimit. Ajo kërkon që zgjedhësi të mos jetë i detyruar t'ia zbulojë preferencën e tij familjarit, kujdestarit, komisionerit ose një personi tjetër. Për personat që votojnë me asistencë, preferenca politike bëhet e njohur të paktën për një person tjetër. Kjo krijon një pabarazi themelore krahasuar me zgjedhësit që votojnë të vetëm. Rreziku rritet kur asistuesi:

- ka një preferencë të fortë politike;
- është personi nga i cili zgjedhësi varet ekonomikisht ose për përkujdesje;

- ka siguruar transportin drejt qendrës së votimit;
- është i lidhur me një kandidat ose parti;
- kontrollon informacionin që merr zgjedhësi;
- nuk është zgjedhur lirisht nga vetë personi;
- e shënon fletën pa mundësinë që zgjedhësi ta verifikojë.

Në këto rrethana, fshehtësia mund të cenohet edhe pa një kërcënim të drejtpërdrejtë. Vetë prania e personit nga i cili zgjedhësi varet mund të ndikojë zgjedhjen e tij.

Vështirësia e dokumentimit

Një nga intervistat evidentoi se rastet e ndikimit gjatë votimit të asistuar janë veçanërisht të vështira për t'u dokumentuar. Marrëdhënia ndërmjet votuesit dhe asistuesit është zakonisht e afërt dhe incidenti ndodh brenda dhomës së fshehtë, pa praninë e personave të tjerë.

“Rastet përmenden në mënyrë të përgjithshme, por pa emra, hollësi ose prova konkrete.”

Personi me aftësi të kufizuara mund të mos e identifikojë sjelljen si shkelje, veçanërisht kur është mësuar që familjari ose kujdestari të marrë vendime në emër të tij. Edhe kur e kupton se vota është orientuar ose shënuar ndryshe, ai mund të mos raportojë për shkak të varësisë emocionale, ekonomike ose të përkujdesjes. Kjo shpjegon pjesërisht dallimin ndërmjet perceptimit se problemi ekziston dhe numrit të kufizuar të rasteve të dokumentuara me hollësi. Mungesa e ankesave formale nuk duhet të interpretohet si provë se fshehtësia dhe autonomia respektohen në të gjitha rastet.

Ndikimi të gratë dhe vajzat

Pjesëmarrësit evidentuan se gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara mund të jenë më të ekspozuara ndaj votimit familjar për shkak të varësisë së shumëfishtë ekonomike, familjare dhe të lëvizjes. Nëse familja kontrollon transportin, informacionin dhe shoqërimin, gruaja ose vajza mund ta ketë më të vështirë të shprehë një preferencë të ndryshme.

Presioni nuk duhet të jetë domosdoshmërisht i deklaruar. Ai mund të shfaqet si pritshmëri që familja të votojë “së bashku”, si këshillë që nuk mund të kundërshtohet ose si vendim i kryefamiljarit. Për gratë dhe vajzat që varen nga familja për kujdesin e përditshëm, kundërshtimi mund të sjellë frikë nga konflikti, izolimi ose humbja e mbështetjes.

Në disa dëshmi u përmendën edhe raste kur gratë dhe vajzat nuk shkonin fare për të votuar, veçanërisht kur familja nuk i përfshinte në proces ose kur kandidati kishte rol në shërbime apo vendime që ndikonin drejtpërdrejt jetën e tyre. Kështu, kontrolli familjar dhe presioni politik mund të ndërthuren dhe të prodhojnë jo vetëm orientim të votës, por edhe mospjesëmarrje.

Vlerësimi i gjetjeve

Evidenca tregon se votimi i asistuar është njëkohësisht mjet për pjesëmarrje dhe pikë cenueshmërie. Heqja e tij nuk do të ishte zgjidhje, sepse do të përjashtonte personat që kanë nevojë për mbështetje. Zgjidhja është garantimi i një sistemi ku asistenca përdoret vetëm kur kërkohet nga vetë zgjedhësi dhe ku ekzistojnë sa më shumë alternativa për votim të pavarur.

Rreziku për integritetin zgjedhor rritet kur bashkohen disa rrethana: mungesa e mjeteve të aksesueshme, varësia nga asistuesi, pamundësia për të verifikuar fletën, mosrespektimi i zgjedhjes së shoqëruesit dhe

mungesa e një mekanizmi të sigurt raportimi. Në këtë situatë, asistenca mund të kalojë nga mbështetja te kontrolli pa qenë e dukshme për administratën zgjedhore.

Gjetjet kërkojnë që:

- zgjedhësi ta zgjedhë lirisht personin asistues;
- komisionerët dhe vëzhguesit të mos zëvendësojnë shoqëruesin e zgjedhur dhe të mos shënojnë votën;
- të dokumentohet vetëm fakti i asistencës dhe respektimi i procedurës, pa regjistruar preferencën politike;
- të sigurohen mjete alternative për votim të pavarur;
- informacioni të ofrohet në formate që mbështesin vendimmarrjen e personit;
- administrata të trajnohet për dallimin ndërmjet mbështetjes në vendimmarrje dhe zëvendësimit të saj;
- të krijohen mënyra të sigurta dhe të aksesueshme për raportimin e cenimit të fshehtësisë.

Në këtë mënyrë, asistenca ruhet si e drejtë dhe mbështetje e nevojshme, por shoqërohet me garanci që mbrojnë autonominë, fshehtësinë dhe vullnetin e lirë të zgjedhësit.

4.3 Akses në informacionin zgjedhor dhe fushatën zgjedhore

Akcesi në informacion është një kusht paraprak për formimin dhe shprehjen e lirë të vullnetit politik. Një person mund të ketë mundësi fizike për të mbërritur në qendrën e votimit, por nuk voton në mënyrë plotësisht të pavarur nëse nuk ka marrë informacion të kuptueshëm mbi subjektet dhe kandidatët, procedurat e votimit, vendndodhjen e qendrës, mjetet ndihmëse në dispozicion dhe mënyrat e raportimit të problematikave.

Mungesa e informacionit të aksesueshëm u ngrit në të gjashtë fokus-grupet, ose në 100% të tyre. Në pesë nga shtatë intervistat e thelluara, ose në 71,4%, u evidentuan mungesa, mospërdorimi ose papërshtatshmëria e materialeve dhe mjeteve të aksesueshmërisë. Ndikimi i papërshtatshëm gjatë fushatës, përmes informacionit selektiv, transportit, ndihmës materiale ose premtimeve, u evidentua në gjashtë nga shtatë intervistat, ose në 85,7% të tyre.

Gjetjet tregojnë se mungesa e informacionit të aksesueshëm nuk është vetëm pengesë komunikimi. Ajo mund ta bëjë personin të varur nga familjari, kujdestari, organizata, komisioneri ose aktori politik që i ofron informacionin. Personi që kontrollon informacionin mund të ndikojë edhe mënyrën se si zgjedhësi e kupton procesin dhe alternativat politike.

Informacioni zgjedhor nuk ofrohet në formate të shumëfishta

Në fokus-grupet e Tiranës dhe Vlorës u evidentua nevoja që informacioni zgjedhor të ofrohet në disa formate, në varësi të mënyrës së komunikimit dhe nevojave të zgjedhësit. Pjesëmarrësit kërkuan:

- materiale në Braille dhe mjete daktile për personat që e përdorin alfabetin Braille;
- informacion audio dhe materiale të përdorshme me lexues ekrani;
- interpretim në gjuhën e shenjave;
- titrim të materialeve audiovizive;
- shkronja të mëdha dhe kontrast të lartë;

- informacion në gjuhë të thjeshtë dhe format të lehtë për t'u lexuar dhe kuptuar;
- informacion të qartë mbi vendndodhjen dhe aksesueshmërinë e qendrës së votimit;
- shpjegime praktike mbi votimin e asistuar dhe përdorimin e mjeteve ndihmëse;
- informacion të aksesueshëm mbi ankesat dhe mekanizmat e raportimit.

Përbërja e fokus-grupeve të Tiranës, ku morën pjesë persona me dëmtim të shikimit, persona me vështirësi fizike ose në lëvizje, persona me aftësi të kufizuara intelektuale dhe persona me Sindromën Doën, tregoi se nuk ekziston një format i vetëm që u përgjigjet të gjithë zgjedhësve.

Për personat me dëmtim të shikimit nevojitet informacion audio, digjital i përdorshëm me lexues ekrani dhe, kur është i përshtatshëm, në Braille. Për personat me aftësi të kufizuara intelektuale kërkohet gjuhë e thjeshtë, fjali të shkurtra, ilustrime dhe shpjegim i procesit hap pas hapi. Për personat me vështirësi në lëvizje nevojitet informacion paraprak dhe i besueshëm mbi hyrjen, katin, rampën, kabinën dhe transportin.

Kjo do të thotë se aksesueshmëria e informacionit nuk mund të reduktohet në prodhimin e një materiali të vetëm. Ajo kërkon kombinim formatesh dhe mundësi reale që zgjedhësi të zgjedhë formatin që përdor.

Varësia nga familjarët dhe organizatat për informacion

Pjesëmarrësit raportuan se informacioni zgjedhor shpesh arrin te personat me aftësi të kufizuara nëpërmjet familjes ose organizatave ku ata janë anëtarë. Një kontribut nga një organizatë që punon me persona me aftësi të kufizuara intelektuale theksonte se në zgjedhje marrin pjesë më shpesh personat që informohen dhe mbështeten nga familja ose nga një organizatë. Personat më të izoluar, që nuk kanë mbështetje familjare ose lidhje me një organizatë, kanë më pak mundësi të marrin informacion dhe të kërkojnë ndihmë.

Në një prej dëshmive u përshkrua rasti i një gruaje të verbër, e cila nuk kishte televizor ose telefon funksional dhe mbështetej te një fqinje për të marrë informacionin zgjedhor. Në këtë situatë, burimi i vetëm njerëzor që përcjell informacionin mund të bëhet njëkohësisht edhe interpretuesi i alternativave politike.

“Për informacionin zgjedhor ajo mbështetej vetëm te një fqinje.”

Rasti nuk provon se fqinja ka ndikuar mbi votën. Megjithatë, ai tregon se mungesa e informacionit institucional të aksesueshëm e vendos zgjedhësen në një marrëdhënie varësie. Personi që përzgjedh, shpjegon ose përmbledh informacionin mund të ndikojë, edhe në mënyrë të pavetëdijshme, perceptimin e zgjedhësit për kandidatët dhe procesin.

Varësia nga familja dhe organizatat krijon edhe pabarazi brenda komunitetit. Personat që kanë një familje mbështetëse ose janë pjesë e një organizate mund të marrin informacion, ndërsa personat që jetojnë vetëm, në zona rurale ose jashtë rrjeteve të mbështetjes mund të mbeten të painformuar.

Informacioni mbi qendrën e votimit dhe përshtatjet

Në fokus-grupin e parë të Vlorës u ngrit shqetësimi se listat zgjedhore dhe informacioni mbi qendrën e votimit afishoheshin ndonjëherë në një lartësi të papërshtatshme për përdoruesit e karrigeve me rrota. Personat mund të detyroheshin të kërkonin ndihmë ose të lëviznin nga një qendër në tjetrën për të gjetur vendin ku ishin regjistruar.

Pjesëmarrësit nuk kishin gjithmonë informacion paraprak nëse qendra ishte në katin përdeh, nëse kishte rampë funksionale, nëse dhoma e fshehtë ishte e përshtatur dhe cilat mjete ndihmëse do të ishin të disponueshme. Kjo mungesë informacioni e vështirëson planifikimin e transportit dhe të mbështetjes së nevojshme.

Në intervistën me përdoruesin e karriges me rrota rrota, informacioni i marrë nga afishimet parazgjedhore e kishte ndihmuar të kuptonte se qendra ishte planifikuar në katin e dytë. Ai bëri kërkesë paraprake për zhvendosjen e saj, por kërkesa nuk u zbatua. Ky rast tregon se informimi duhet të shoqërohet me një mekanizëm funksional për të kërkuar përshtatje dhe për të marrë konfirmim mbi zgjidhjen.

Informacioni i aksesueshëm nuk duhet të kufizohet në adresën e qendrës. Ai duhet të përmbajë të dhëna të verifikuara mbi aksesueshmërinë reale, mënyrën e kërkimit të një përshtatjeje, afatet, institucionin përgjegjës dhe masën që do të merret.

Braille nuk është zgjidhje e vetme për personat që nuk shikojnë

Pjesëmarrësit me dëmtim të shikimit dhe përfaqësuesit e organizatave evidentuan rëndësinë e materialeve në Braille, por theksuan se ato nuk mund të jenë formati i vetëm për personat që nuk shikojnë.

Jo çdo person me dëmtim të shikimit e njih ose e përdor alfabetin Braille. Personat që e kanë humbur shikimin në moshë të rritur mund të mos e kenë mësuar atë ose mund ta përdorin me vështirësi. Për ta, informacioni në audio, materialet digjitale të përdorshme me lexues ekrani dhe mjetet e tjera daktile mund të jenë më të përshtatshme.

Në fokus-grupin e dytë të Vlorës, ku nëntë nga trembëdhjetë pjesëmarrësit ishin persona me dëmtim të shikimit, u ngrit nevoja që informacioni dhe mjetet e votimit të hartohen sipas përvojave të ndryshme të përdoruesve. Dy pjesëmarrëse ishin njëkohësisht persona me dëmtim të shikimit dhe punonjëse sociale, duke sjellë si përvojën personale, ashtu edhe vëzhgimet nga puna me persona të tjerë.

Gjetja kryesore është se prodhimi i një materiali në Braille nuk mjafton për ta konsideruar informacionin të aksesueshëm. Institucionet duhet të ofrojnë disa alternativa dhe ta informojnë paraprakisht zgjedhësin për mënyrën se si mund t'i marrë dhe përdorë ato.

Pasaktësia dhe mospërdorimi i materialeve ndihmëse

Dëshmitë tregojnë se, edhe kur materialet ndihmëse prodhohen dhe shpërndahen, ato nuk përdoren gjithmonë ose nuk përputhen me nevojat reale të zgjedhësve.

Në fokus-grupet dhe intervistat u përshkruan tri problematika të dallueshme:

1. materiali mungonte në qendrën e votimit;
2. materiali ishte i pranishëm, por komisionerët nuk dinin për ekzistencën ose mënyrën e përdorimit të tij;
3. materiali ishte i pranishëm, por nuk përputhej me fletën përfundimtare ose me nevojën e zgjedhësit.

Një pjesëmarrës me përvojë si vëzhgues zgjedhor raportoi se materialet për personat që nuk shikojnë, në disa raste, kishin mbetur të papërdorura në qendrat e votimit. Komisionerët nuk i kishin vënë në dispozicion ose nuk kishin ditur si t'i përdornin.

Në një dëshmi tjetër u përshkrua një shabllon Braille që nuk përputhej me renditjen reale të subjekteve dhe kandidatëve në fletën e votimit. Një mospërputhje e tillë nuk përbën vetëm mangësi teknike: ajo mund të çojë në votë të pavlefshme ose në shënimin e një alternative të ndryshme nga ajo që synonte zgjedhësi.

“Shablloni ishte krejt i gabuar dhe nuk përputhej me fletën e votimit.”

Për të qenë funksional, shablloni duhet të testohet kundrejt versionit përfundimtar të fletës për secilën zonë zgjedhore. Gjithashtu, komisionerët duhet të trajnohen praktikisht për vendosjen, shpjegimin dhe përdorimin e tij. Shpërndarja fizike e materialit, pa testim dhe trajnim, nuk garanton votim të pavarur.

Aksesueshmëria e informacionit gjatë fushatës

Pjesëmarrësit e përshkruan fushatën zgjedhore si pak të aksesueshme dhe me përfshirje të kufizuar të personave me aftësi të kufizuara. Problemet nuk lidheshin vetëm me formatin e materialeve, por edhe me mënyrën se si partitë politike komunikojnë me këtë komunitet.

Programet, videot, takimet publike dhe materialet e kandidatëve nuk ofroheshin rregullisht në Braille, audio, gjuhën e shenjave, me titrim ose në format të lehtë për t'u lexuar dhe kuptuar. Aktivitetet e fushatës mund të zhvilloheshin në mjedise të paaksesueshme, duke kufizuar pjesëmarrjen fizike të personave me vështirësi në lëvizje.

Mungesa e materialeve të aksesueshme e bën të vështirë krahasimin e programeve dhe marrjen e një vendimi të informuar. Zgjedhësi mund të njohë kandidatin vetëm përmes informacionit që i përcjell familjari, një aktivist, një organizatë ose media. Kur informacioni vjen kryesisht nga një aktor me interes politik, rritet mundësia që ai të jetë selektiv ose orientues.

Pjesëmarrësit ngritën gjithashtu shqetësimin se personat me aftësi të kufizuara trajtohen gjatë fushatës më shumë si përfitues të ndihmës sesa si qytetarë me kërkesa politike. Komunikimi përqendrohet te premtimet për pagesa, transport, punësim ose lehtësi, ndërsa mungon konsultimi mbi politikat publike, buxhetet, aksesueshmërinë dhe zbatimin e të drejtave.

Kjo mënyrë komunikimi e zhvendos marrëdhënien nga llogaridhënia politike të marrëdhënieve individuale të përfitimit. Në vend që personi të vlerësojë programet dhe të kërkojë përgjegjësi, ai vendoset në pozicionin e marrësit të një ndihme ose premtimi.

Përfshirja në jetën politike dhe përfaqësimi

Intervistat theksuan se përfshirja e personave me aftësi të kufizuara në jetën politike mbetet e kufizuar. Partitë politike rrallë zhvillojnë konsultime të drejtpërdrejta dhe të aksesueshme me personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre gjatë hartimit të programeve.

Çështjet e aftësisë së kufizuar mund të përfshihen në programe në mënyrë të përgjithshme, pa objektiva, afate, buxhete dhe tregues të matshëm. Gjithashtu, personat me aftësi të kufizuara përfaqësohen pak në listat e kandidatëve dhe në strukturat vendimmarrëse të partive.

Një nga intervistat rekomandonte jo vetëm akses në fushatë, por edhe masa për përfaqësim politik real, përfshirë konsultimin e detyrueshëm me ekspertë dhe organizata të personave me aftësi të kufizuara dhe krijimin e mundësive konkrete për kandidatë me aftësi të kufizuara.

Përfaqësimi është i lidhur drejtpërdrejt me cilësinë e informacionit. Kur personat me aftësi të kufizuara mungojnë nga strukturat që hartojnë programet dhe organizojnë fushatat, nevojat e tyre trajtohen nga persona që mund të mos i njohin pengesat praktike të pjesëmarrjes.

Informacioni dhe ndikimi i padrejtë

Në gjashtë nga shtatë intervistat u evidentuan forma të ndikimit të papërshtatshëm gjatë fushatës. Informacioni selektiv shpesh ndërthurej me transportin, ndihmën materiale, premtimet për punësim ose mbështetjen sociale.

Mungesa e informacionit neutral dhe të aksesueshëm krijon një boshllëk që mund të plotësohet nga aktorët politikë. Personi që siguron transportin ose ndihmën mund të jetë edhe burimi kryesor i informacionit mbi

kandidatët dhe mënyrën e votimit. Në këtë rast, ndikimi nuk ushtrohet vetëm përmes përfitimit material, por edhe përmes kontrollit të informacionit.

Duhet bërë dallim ndërmjet informimit politik të ligjshëm dhe orientimit të padrejtë. Partitë dhe kandidatët kanë të drejtë të komunikojnë programet e tyre, por komunikimi duhet të jetë i aksesueshëm, transparent dhe i ndarë nga ofrimi selektiv i shërbimeve ose përfitimeve.

Ndikimi te gratë, vajzat dhe të rinjtë

Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara mund të kenë më pak akses të drejtpërdrejtë në informacion kur varen nga familja për përdorimin e telefonit, internetit, transportit ose pjesëmarrjen në takime publike. Në këto kushte, familjari mund të vendosë se çfarë informacioni u përcillet dhe nëse ato do të marrin pjesë në proces.

Për personat me aftësi të kufizuara intelektuale, mungesa e materialeve në gjuhë të thjeshtë mund të përforcojë stereotipin se ata nuk janë në gjendje të kuptojnë politikën ose të marrin vendime. Në realitet, problemi mund të jetë se informacioni nuk është paraqitur në një formë të përshtatshme.

Të rinjtë mund të kenë më shumë kontakt me platformat digjitale, por kjo nuk garanton akses. Faqet që nuk funksionojnë me lexues ekrani, videot pa titrim ose gjuhë shenjash dhe tekstet institucionale tepër komplekse mund t'i përjashtojnë nga informacioni dhe nga mekanizmat e pjesëmarrjes.

Vlerësimi i gjetjeve

Gjetjet tregojnë se aksesit në informacion duhet të trajtohet si pjesë e integritetit zgjedhor. Informacioni i paaksesueshëm e kufizon aftësinë e personit për të formuar një mendim të pavarur, për të krahasuar alternativat, për të planifikuar pjesëmarrjen dhe për të përdorur mjetet që i takojnë.

Rreziku rritet kur mungesa e informacionit institucional kombinohet me varësinë familjare, ekonomike ose politike. Në këto kushte, personi që siguron informacionin mund të kontrollojë edhe mënyrën se si zgjedhësi e percepton procesin dhe zgjedhjen që bën.

Evidenca kërkon që informacioni zgjedhor të:

- prodhohet njëkohësisht në disa formate të aksesueshme;
- testohet me përdorues me lloje të ndryshme të aftësisë së kufizuar;
- publikohet dhe shpërndahet përpara fillimit të fushatës;
- përmbajë informacion të verifikuar mbi aksesueshmërinë e qendrës së votimit;
- shpjegojë procedurën për kërkimin e përshtatjeve dhe votimit të asistuar;
- ofrojë udhëzime të aksesueshme për ankesat dhe raportimin;
- shoqërohet me trajnim praktik të administratës zgjedhore;
- përdoret si standard edhe nga partitë politike, kandidatët dhe media.

Aksesueshmëria e informacionit nuk duhet të varet nga vullneti i familjarëve, organizatave ose aktorëve politikë. Ajo duhet të garantohet drejtpërdrejt nga institucionet përgjegjëse, në mënyrë që çdo zgjedhës të formojë dhe të shprehë vullnetin politik në mënyrë të informuar dhe të pavarur.

4.4 Ndikimi i padrejtë, blerja e votës, klientelizmi dhe rreziqe të tjera të integritetit

Ndikimi i padrejtë mbi personat me aftësi të kufizuara u shfaq në të dhënat e mbledhura në forma të ndryshme: transport i ofruar nga aktorë politikë, shpërndarje e paketave ushqimore, premtime për punësim ose lehtësi fiskale, përdorim i përfitimeve sociale si mjet presioni, orientim i votës nga familjarët ose shoqëruesit dhe favorizim në sigurimin e shërbimeve ose përshtatjeve.

Rreziqet që lidhen me transportin, ndihmën materiale dhe format e tjera të mbështetjes u diskutuan në të gjashtë fokus-grupet, ose në 100% të tyre. Ndikimi i papërshtatshëm gjatë fushatës u evidentua në gjashtë nga shtatë intervistat e thelluara, ose në 85,7% të tyre. Një nga të intervistuarit nuk kishte përjetuar ose vëzhguar raste të tilla.

Evidenca nuk lejon të arrihet në përfundimin se çdo ndihmë, premtim ose shërbim i ofruar personave me aftësi të kufizuara përbën blerje vote. Megjithatë, gjetjet tregojnë se varësia nga transporti, pagesat, përfitimet sociale dhe personat që kontrollojnë aksesin në këto shërbime mund të krijojë kushte të favorshme për klientelizëm, presion dhe shkëmbim politik.

Format e ndikimit të evidentuara

Nga diskutimet dhe intervistat dalin katër modele kryesore të rrezikut:

- **Klientelizmi material**, nëpërmjet paketave ushqimore, transportit, pagesave, punësimit ose lehtësive të premtuara në këmbim të mbështetjes politike.
- **Klientelizmi administrativ**, kur një person që ka ndikim mbi pagesën e aftësisë së kufizuar, vlerësimin mjekësor, një shërbim ose përfitim publik e përdor këtë pozicion për të krijuar frikë ose bindje politike.
- **Kontrolli ndërpersonal i votës**, kur familjari, kujdestari ose shoqëruesi orienton, mbikëqyr ose shënon votën e personit me aftësi të kufizuara.
- **Favorizimi procedural**, kur informacioni, transporti, përshtatja ose ndihma sigurohen më lehtë për personat që kanë njohje, lidhje lokale ose afërsi me aktorë politikë.

Këto modele nuk veprojnë gjithmonë të ndara. I njëjti person mund të varet nga familja për informacion, nga një aktor politik për transport dhe nga administrata për pagesën ose shërbimin social. Ndërturja e këtyre varësive e zvogëlon hapësirën për zgjedhje të lirë dhe për raportimin e presionit.

Transporti si mjet ndikimi

Transporti u përmend në të gjashtë fokus-grupet si një nevojë e paplotësuar dhe njëkohësisht si një nga rrugët më të dukshme të ndikimit të mundshëm. Personat me vështirësi në lëvizje, personat që nuk shikojnë, personat që jetojnë në zona rurale dhe ata që nuk kanë automjet ose mbështetje familjare mund të mos jenë në gjendje të arrijnë në qendrën e votimit pa ndihmë.

Në mungesë të një shërbimi neutral dhe të aksesueshëm, transporti mund të ofrohet nga kandidatët, aktivistët, strukturat partiake ose ndërmjetësit lokalë. Kjo ndihmë mund të bëhet e vetmja mënyrë që personi të votojë, por njëkohësisht mund të krijojë ndjenjë detyrimi ndaj ofruesit.

Një nga kontributet e shkruara e përshkruante drejtpërdrejt këtë marrëdhënie:

“Për personin që më transporton unë do të votoj, pasi nuk është transport publik.”

Kjo deklaratë tregon mënyrën se si një shërbim i domosdoshëm mund të perceptohet si favor personal. Edhe kur ofruesi nuk kërkon shprehimisht votën, marrësi mund të ndiejë detyrim për ta “kthyer” ndihmën me mbështetje politike.

Një intervistë tjetër, e mbështetur në përvoja nga zona rurale dhe qytete të vogla, evidentoi se personat me dëmtim të shikimit dhe personat me vështirësi në lëvizje janë veçanërisht të ekspozuar ndaj këtij rreziku.

Sigurimi i transportit dhe shoqërimit mund të krijojë një proces të organizuar ku votuesi sillet në qendër nga persona që kanë interes për një kandidat të caktuar.

Në këtë rast, transporti nuk është vetëm mjet për të mbërritur në qendrën e votimit. Ofruesi mund të kontrollojë:

- kohën kur personi shkon për të votuar;
- personat që e shoqërojnë;
- informacionin politik që merr gjatë rrugës;
- pritshmërinë se për kë duhet të votojë;
- mënyrën se si do të kërkojë asistencë brenda qendrës.
- Rreziku rritet kur i njëjti person që ofron transportin shërben edhe si asistues gjatë votimit.
- Pakot ushqimore dhe ndihma materiale

Në fokus-grupe dhe intervista u përmendën pakot ushqimore dhe format e tjera të ndihmës materiale që shpërndahen përpara zgjedhjeve. Familjet e personave me aftësi të kufizuara mund të jenë ndër përfituesit e parë, sepse ndodhen në listat e bashkive ose të strukturave që administrojnë ndihmën sociale.

Një përfaqësues i një prej organizatave raportoi se, përpara zgjedhjeve, njësitë vendore shpërndanin paketa materiale dhe familjet e personave me aftësi të kufizuara përfshiheshin për shkak se ishin të regjistruara si familje në nevojë. Kjo praktikë nuk provon automatikisht se ndihma jepet në këmbim të votës. Problemi lind kur shpërndarja:

- përqendrohet në periudhën zgjedhore;
- bëhet në mënyrë selektive;
- shoqërohet me mesazhe politike;
- paraqitet si favor i një kandidati dhe jo si e drejtë ose shërbim publik;
- kushtëzohet ose perceptohet si e kushtëzuar nga mbështetja politike;
- nuk mbështetet në kritere publike dhe të verifikueshme.

Për personat dhe familjet që jetojnë në varfëri, një paketë ushqimore ose ndihmë tjetër materiale mund të ketë vlerë të menjëhershme. Kjo e bën marrëdhënien të pabarabartë: kandidati ose ndërmjetësi kontrollon një burim të nevojshëm, ndërsa përfituesi mund të ndiejë se refuzimi i kërkesës politike do të ndikojë te ndihma e ardhshme.

Premtimet për punësim, taksa dhe shërbime

Intervistat evidentuan se ndikimi mund të ushtrohet edhe nëpërmjet premtimeve për punësim, përjashtim nga taksat, transport falas ose shërbime të tjera. Përfaqësuesi i invalidëve të punës raportoi se gjatë fushatave ishin bërë premtime të posaçme për përjashtimin nga taksat dhe sigurimin e transportit urban dhe ndërurban, të cilat nuk ishin përmbushur pas zgjedhjeve.

Premtimet politike janë pjesë normale e fushatës kur paraqiten si masa publike, zbatohen përmes ligjit dhe u drejtohen kategorive sipas kritereve të barabarta. Ato bëhen problem për integritetin kur:

- i paraqiten individualisht një personi ose familjeje;
- lidhen me kërkesën për mbështetje politike;
- ndërmjetësohen nga persona që kontrollojnë shërbimin;
- nuk shoqërohen me plan, buxhet ose afat;
- përdoren për të krijuar pritshmëri të rreme ose varësi;

- zbatohen në mënyrë selektive pas zgjedhjeve.

Gjetjet tregojnë se personat me aftësi të kufizuara nuk duhet të trajtohen gjatë fushatës si një kategori që mund të tërhiqet përmes përfitimeve individuale. Çështjet e tyre duhet të trajtohen si politika publike, me masa universale, financim të qartë dhe mekanizma llogaridhënieje.

Presioni i lidhur me pagesat dhe vlerësimet mjekësore

Një nga dëshmitë më shqetësuese lidhet me presionin e pretenduar ndaj invalidëve të punës përmes pagesës së aftësisë së kufizuar dhe komisioneve të vlerësimit mjekësor. Sipas kontributit të përfaqësuesit të kësaj kategorie, në disa zgjedhje vendore kishin kandiduar persona që ushtronin njëkohësisht rol profesional në komisionet e vlerësimit.

Sipas dëshmisë, gjatë fushatës ishte përcjellë mesazhi se mungesa e mbështetjes politike mund të ndikonte te paraqitja e ardhshme e personave në komision:

“Po nuk na dhatë votën, mos vini më në komision.”

Kjo dëshmi nuk ishte shoqëruar me dokument administrativ dhe nuk mund të përdoret për të përcaktuar përgjegjësi individuale. Megjithatë, ajo evidenton një rrezik serioz të konfliktit të interesit: një kandidat mund të perceptohet si person që ka ndikim mbi vlerësimin dhe vazhdimësinë e një pagese jetike.

Përfituesi nuk ka nevojë të marrë një kërcënim formal që të ndihet nën presion. Mjafton bindja se kandidati, mjeku, zyrtari ose ndërmjetësi mund të ndikojë te pagesa apo shërbimi. Për një person që varet ekonomikisht nga kjo pagesë, pasiguria mund të ndikojë te vendimi për të votuar, për të mos votuar ose për të mos raportuar presionin.

Rreziku ishte vlerësuar si veçanërisht i lartë për gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara. Dëshmia theksonte se frika nga një kandidat që kontrollon ose perceptohet se kontrollon një të drejtë jetike mund të çojë deri në mospjesëmarrje në zgjedhje.

Lidhjet personale dhe favorizimi

Jo të gjithë pjesëmarrësit kishin përjetuar favorizim gjatë regjistrimit ose kërkimit të përshtatjeve. Disa prej intervistave dhanë përgjigje të drejtpërdrejta se nuk kishin vërejtur raste ryshfeti, lidhjesh personale ose trajtimi të pabarabartë në këtë fazë.

Megjithatë, intervista të tjera evidentuan se në zonat rurale dhe qytetet e vogla lidhjet familjare, njohjet dhe ndikimi i aktorëve lokalë mund të përcaktojnë se kush merr informacion, transport ose vëmendje institucionale. Një nga kontributet përshkruante raste kur personi duhej t'i drejtohej një aktori politik lokal për të siguruar transport ose ndihmë nga komisionerët.

Kjo krijon favorizim procedural. Personi që ka lidhje ose një ndërmjetës mund të marrë zgjidhje, ndërsa personi pa kontakte mbetet pa përshtatjen e nevojshme. Kjo nuk shfaqet domosdoshmërisht si pagesë ryshfeti, por si administrim jo i barabartë i një të drejte.

Kur institucionet nuk kanë procedura të qarta, afate, përgjegjësi dhe përgjigje të dokumentuara, njohjet personale fitojnë peshë. Në këtë mënyrë, dobësia administrative krijon terren për favorizim dhe klientelizëm.

Telefonatat dhe orientimi ditën e zgjedhjeve

Në fokus-grupe u përmendën edhe kontakte ose telefonata në ditën e zgjedhjeve, përmes të cilave personave u kujtohej për kë duhej të votonin ose orientoheshin drejt një preference politike.

Një telefonatë nuk përbën në vetvete shkelje, por bëhet problematike kur përmban presion, kërkon konfirmim të votës ose i drejtohet një personi që varet nga telefonuesi për transport, punësim, pagesë ose shërbim. Në këto kushte, kontakti mund të përforcojë detyrimin e krijuar gjatë fushatës.

Për personat që votojnë me asistencë, telefonata mund të kombinohet me praninë e familjarit ose shoqëruesit brenda qendrës së votimit. Kjo e zvogëlon më tej mundësinë që zgjedhësi të ndryshojë mendim ose të votojë ndryshe pa u vërejtur.

Ndikimi familjar si rrezik integriteti

Ndikimi familjar nuk është gjithmonë i lidhur drejtpërdrejt me një parti ose kandidat. Megjithatë, ai bëhet pjesë e rrezikut të integritetit kur familjari kontrollon informacionin, transportin dhe asistencën dhe e orienton votën e personit sipas preferencës së familjes.

Për personat me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale, ekziston rreziku që familjari të vendosë në emër të tyre, duke u nisur nga supozimi se personi nuk mund ta kuptojë procesin. Për gratë dhe vajzat, ndikimi mund të ndërthuret me autoritetin e bashkëshortit ose kryefamiljarit dhe me varësinë ekonomike. Në këto raste nuk ka domosdoshmërisht shkëmbim material ndërmjet kandidatit dhe personit me aftësi të kufizuara. Megjithatë, vota mund të kontrollohet nëpërmjet familjes, e cila mund të jetë përfituese e transportit, paketës ushqimore, premtimit për punësim ose një marrëdhënieje tjetër klienteliste.

Normalizimi i praktikave klienteliste

Një nga gjetjet më të rëndësishme është se praktikat e ndikimit nuk identifikohen gjithmonë si korrupsion. Transporti mund të konsiderohet “ndihmë”, paketa ushqimore “mbështetje për familjet në nevojë”, ndërmjetësimi “njohje që zgjidh problemin” dhe orientimi familjar “këshillë” ose “vendim i përbashkët”.

Ky normalizim e vështirëson identifikimin dhe raportimin. Personi mund të mos mendojë se po i blihet vota, por të ndiejë detyrim moral ndaj ofruesit. Mund të mos e konsiderojë orientimin e familjarit si shkelje, edhe pse nuk ka mundësi të votojë ndryshe. Mund të mos e raportojë kërcënimin e tërthortë, sepse ka frikë se humbet një pagesë ose shërbim.

Për këtë arsye, ndërhyrjet kundër korrupsionit duhet të shpjegojnë jo vetëm format e drejtpërdrejta të blerjes së votës, por edhe marrëdhëniet e varësisë dhe konfliktit të interesit që mund ta cenojnë vullnetin e lirë.

Vlerësimi i gjetjeve

Gjetjet nuk tregojnë se personat me aftësi të kufizuara janë domosdoshmërisht më të gatshëm të pranojnë blerjen e votës. Ato tregojnë se barrierat strukturore dhe varësia nga të tjerët mund t'i ekspozojnë më shumë ndaj ofertave, presionit dhe ndikimit të padrejtë.

Rreziku është më i lartë kur plotësohen njëkohësisht disa kushte:

- personi ka nevojë për transport, asistencë ose informacion;
- shërbimi nuk ofrohet nga një institucion neutral;
- ofruesi ka interes politik;
- personi varet nga ofruesi edhe për pagesa, punësim ose shërbime;
- ndihma jepet në mënyrë selektive;
- nuk ka informacion të qartë se shërbimi është një e drejtë dhe nuk kushtëzohet nga vota;
- mungon një mekanizëm i sigurt dhe anonim raportimi.

Për zvogëlimin e rrezikut kërkohet që:

- transporti i aksesueshëm të ofrohet sipas kriterëve publike, neutrale dhe universale;
- përfitimet dhe shërbimet sociale të ndahen qartë nga aktiviteti dhe komunikimi zgjedhor;
- të publikohen kriteret dhe listat e masave të mbështetjes, duke mbrojtur të dhënat personale;

- kandidatët me role profesionale ose administrative që ndikojnë mbi pagesat dhe shërbimet t'u nënshtrohen rregullave të qarta të konfliktit të interesit;
- partitë dhe kandidatët të mos përdorin të dhëna mbi përfuturit e ndihmës sociale për shënjestrim politik;
- personat me aftësi të kufizuara të informohen se pagesat, shërbimet dhe përshtatjet janë të drejta dhe nuk varen nga vota;
- të krijohen kanale të aksesueshme dhe anonime për raportimin e presionit, favorizimit dhe blerjes së votës;
- rastet e raportuara të ndiqen dhe rezultatet të bëhen publike në formë të anonimizuar.

Parandalimi i klientelizmit kërkon më shumë sesa ndalimin e shkëmbimit të drejtpërdrejtë të parave me votën. Ai kërkon uljen e varësisë së zgjedhësit nga aktorët politikë dhe garantimin që transporti, informacioni, pagesat, shërbimet dhe përshtatjet të ofrohen si të drejta të barabarta, jo si favore individuale.

4.5 Reagimi institucional, ankesat dhe mekanizmat e raportimit

Reagimi institucional ndaj nevojave të personave me aftësi të kufizuara u evidentua si i pabarabartë, shpesh reaktiv dhe i varur nga njohuritë ose iniciativa e personave të veçantë. Pjesëmarrësit nuk përshkruan një praktikë të njëtrajtshme në të gjitha qendrat e votimit: në disa raste komisionerët kishin ofruar ndihmë, ndërsa në raste të tjera nuk kishin njohur mjetet ndihmëse, nuk kishin respektuar zgjedhjen e asistuesit ose kishin deklaruar se nuk mund të ndërhyjnë për zgjidhjen e një pengese.

Mangësitë në trajnimin, reagimin ose sigurimin e përshtatjeve u evidentuan në të gjashtë fokus-grupet dhe në katër nga shtatë intervistat e thelluara, ose në 57,1% të tyre. Pengesat për raportimin e rasteve u ngritën në të gjashtë fokus-grupet, ose në 100% të tyre, dhe në gjashtë nga shtatë intervistat, ose në 85,7%. Favorizimi ose trajtimi i pabarabartë gjatë përgatitjes dhe sigurimit të përshtatjeve u evidentua në tri nga shtatë intervistat, ose në 42,9%.

Këto të dhëna tregojnë se problemi nuk kufizohet te mungesa e një rampe, materiali ose procedure. Ai lidhet edhe me mënyrën se si institucionet parandalojnë, identifikojnë dhe trajtojnë pengesat, si dhe me mundësinë reale të zgjedhësit për të kërkuar zgjidhje dhe për të raportuar një shkelje pa frikë nga pasojat.

Reagimi i administratës zgjedhore në qendrat e votimit

Përvojat e pjesëmarrësve me administratën zgjedhore nuk ishin të njëjta. Disa nuk kishin vërejtur diskriminim të drejtpërdrejtë ose refuzim të përshtatjeve. Të tjerë përshkruan situata ku komisionerët nuk kishin njohuri të mjaftueshme për nevojat e personave me aftësi të kufizuara, mjetet ndihmëse dhe procedurat e votimit të asistuar.

Në fokus-grupin e parë të Vlorës u raportua rasti i një zgjedhësi që duhej të ngjiste shtatë shkallë për të hyrë në qendrën e votimit. Kur kërkoi ndihmë, komisioni i deklaroi se nuk mund të bënte asgjë për situatën.

"Komisioni më tha se nuk mund të bënte asgjë."

Kjo përgjigje tregon mungesën e një plani operacional për rastet kur qendra e votimit rezulton e paaksesueshme. Edhe nëse komisioni nuk ka kompetencë të ndryshojë menjëherë ndërtesën, ai duhet të njohë procedurën për njoftimin e strukturës përgjegjëse, sigurimin e një mase alternative dhe dokumentimin e incidentit.

Në raste të tjera, punonjësit zgjedhorë kishin improvizuar zgjidhje, përfshirë ngritjen fizike të personit dhe karrocës. Ndërhyrja mund të jetë ofruar me qëllim pozitiv, por ajo nuk garanton siguri, dinjitet dhe pavarësi. Reagimi institucional nuk mund të mbështetet te gatishmëria fizike e personave të pranishëm.

Mosmarrja parasysh e kërkesave paraprake

Intervista me përdoruesin e karriges me rrota evidentoi një problem që filloi përpara ditës së votimit. Pasi konstatoi se qendra e tij ishte planifikuar në katin e dytë, ai kontaktoi kryetarin e njësisë administrative dhe kërkoi zhvendosjen e saj në katin përdhes. Ditën e votimit konstatoi se kërkesa nuk ishte zbatuar dhe se qendra vazhonte të ishte në katin e dytë.

“Kërkesa ime për zhvendosjen e qendrës nuk ishte marrë parasysh.”

Rasti tregon se ekzistenca e mundësisë për të paraqitur një kërkesë nuk mjafton. Kërkesa duhet:

- të regjistrohet;
- të marrë numër reference;
- t’i përcillet institucionit përgjegjës;
- të vlerësohet brenda një afati të përcaktuar;
- të marrë përgjigje të arsyetuar;
- të shoqërohet me informacion mbi masën që do të merret;
- të mund të ankimohet kur nuk zgjidhet.

Në mungesë të këtyre elementeve, komunikimi me telefon ose kërkesa informale mund të mos lërë gjurmë dhe të mos prodhojë përgjegjësi. Zgjedhësi e zbulon vetëm ditën e votimit se nevoja e tij nuk është marrë parasysh, kur koha për korrigjim ka kaluar.

Njohuritë e komisionerëve mbi mjetet e aksesueshmërisë

Pjesëmarrësit raportuan se materialet e posaçme për personat me dëmtim apo humbje të shikimit mund të ishin të pranishme në qendrën e votimit, por të mos përdorëshin. Në disa raste, komisionerët nuk dinin për ekzistencën e tyre, nuk njihnin qëllimin e materialit ose nuk kishin marrë trajnim praktik për përdorimin e tij. Një pjesëmarrës me përvojë në vëzhgimin e proceseve zgjedhore raportoi se materialet për personat që nuk shikojnë kishin mbetur të ruajtura dhe të paaktivizuara në qendrat e votimit. Kjo tregon se shpërndarja administrative e materialeve nuk garanton që ato arrijnë realisht te përdoruesi.

Problemi bëhet më serioz kur materiali është i pasaktë ose nuk përputhet me fletën e votimit. Në këtë rast, komisioneri duhet të jetë në gjendje ta identifikojë problemin, të ndalojë përdorimin e mjetit të papërshtatshëm, të njoftojë strukturën përgjegjëse dhe t’i ofrojë zgjedhësit një alternativë që ruan sa më shumë pavarësinë dhe fshehtësinë.

Trajnimi i komisionerëve duhet të jetë praktik dhe i testueshëm. Një prezantim i përgjithshëm mbi të drejtat e personave me aftësi të kufizuara nuk mjafton. Komisioneri duhet të dijë konkretisht:

- si kontrollohet aksesueshmëria e qendrës;
- si vendoset një dhomë e fshehtë e përshtatur;
- ku gjenden materialet ndihmëse;
- si përdoret shablloni Braille ose daktil;
- si komunikohet me një person që nuk dëgjon;
- si jepet informacion në gjuhë të thjeshtë;
- si respektohet zgjedhja e personit asistues;
- si dokumentohet dhe raportohet një incident;

- kë duhet të kontaktojë kur nevojitet ndërhyrje.
- Zbatimi i ndryshëm i procedurës së votimit të asistuar

Evidenca tregon se rregullat e asistencës nuk interpretohen dhe zbatohen gjithmonë në të njëjtën mënyrë. Në një intervistë u raportua se komisioni nuk kishte pranuar shoqëruesin e zgjedhur nga personi me aftësi të kufizuara dhe e kishte zëvendësuar me një komisioner ose vëzhgues.

Kjo praktikë krijon pasiguri dhe cenon besimin e zgjedhësit. Personi mund të mos e dijë nëse ka të drejtë ta kundërshtojë vendimin, kujt duhet t'i drejtohet dhe nëse ankesa do të trajtohet përpara se të përfundojë votimi.

Zbatimi i ndryshëm i të njëjtit rregull krijon trajtim të pabarabartë. Dy persona me nevoja të ngjashme mund të marrin përgjigje të ndryshme, në varësi të njohurive ose vullnetit të komisionit. Kjo hapësirë diskrecionale mund të prodhojë favorizim, edhe kur nuk ka synim të drejtpërdrejtë diskriminues ose korruptiv.

Për këtë arsye, procedurat duhet të jenë të shkruara qartë, të aksesueshme edhe për zgjedhësit dhe të shoqërohen me udhëzime praktike për komisionerët. Zgjedhësi duhet të dijë paraprakisht cilat janë të drejtat e tij dhe çfarë mund të bëjë nëse ato nuk respektohen.

Përgjegjësi të fragmentuara ndërmjet institucioneve

Pengesat e evidentuara lidhen me përgjegjësi të shpërndara ndërmjet administratës zgjedhore, bashkive, njësive administrative, administratorëve të ndërtesave dhe institucioneve që sigurojnë materialet dhe financimin.

Kur qendra e votimit është e paaksesueshme, pjesëmarrësit nuk e kishin gjithmonë të qartë se cili institucion duhej ta zgjidhte problemin. Komisioni mund ta konsideronte çështjen jashtë kompetencës së tij, ndërsa njësia vendore mund të mos reagojë ndaj kërkesës. Në fund, barra e gjetjes së zgjidhjes i mbetet vetë zgjedhësit dhe familjes së tij.

Fragmentimi i përgjegjësisë krijon mundësi që secili institucion ta zhvendosë përgjegjësinë te një strukturë tjetër. Për ta shmangur këtë, duhet të përcaktohet qartë:

- kush kontrollon qendrën përpara miratimit;
- kush financon dhe realizon përshtatjet;
- kush certifikon përdorshmërinë;
- kush merr kërkesat individuale;
- kush ndërhyr në rast problemi ditën e votimit;
- kush mbledh dhe publikon të dhënat mbi incidentet;
- kush mban përgjegjësi kur masa nuk zbatohet.

Pa një zinxhir të qartë përgjegjësie, edhe një ankesë e justifikuar mund të mbetet pa përgjigje.

Transparenca e burimeve për aksesueshmërinë

Pjesëmarrësit dhe disa përfaqësues organizatash nuk kishin informacion të qartë mbi fondet e parashikuara për aksesueshmërinë, institucionin që i administron, materialet e prokuruar dhe mënyrën se si ato shpërndahen në qendrat e votimit.

Kjo mungesë transparence e vështirëson monitorimin. Kur një rampë mungon ose shablloni nuk është në qendër, nuk mund të përcaktohet lehtësisht nëse shkak është mungesa e financimit, prokurimi i vonuar, shpërndarja e pasaktë, moszbatimi nga njësia vendore apo mospërdorimi nga komisioni.

Mungesa e informacionit publik mbi burimet krijon edhe rrezik integriteti. Nëse nuk publikohen standardet, sasitë, kostot, qendrat përfituese dhe rezultatet e kontrollit, është e vështirë të verifikohet nëse fondet janë përdorur sipas qëllimit dhe nëse përshtatjet u siguruan në mënyrë të barabartë.

Pjesëmarrësit dhe organizatat e personave me aftësi të kufizuara duhet të kenë mundësi të monitorojnë jo vetëm nëse një material është blerë, por edhe nëse është i saktë, ka mbërritur në qendër dhe është përdorur nga zgjedhësi.

Njohja e kufizuar e mekanizmave të ankesës

Pjesëmarrësit përmendën më shpesh organizatat e personave me aftësi të kufizuara dhe Avokatin e Popullit sesa kanalet specifike zgjedhore për paraqitjen e ankesave. Shumë prej tyre nuk mund të shpjegojnë qartë:

- ku duhet të raportohet një pengesë;
- nëse ankesa mund të bëhet ditën e votimit;
- çfarë prove kërkohet;
- cili është afati;
- nëse mund të raportohet në mënyrë anonime;
- si mbrohet personi nga pasojat;
- si mund të ndiqet trajtimi i ankesës;
- çfarë zgjidhjeje mund të ofrohet.

Kjo tregon se ekzistenca formale e një mekanizmi nuk garanton përdorimin e tij. Nëse procedura nuk njihet, nuk është e kuptueshme ose nuk mund të përdoret pa ndërmjetës, ajo mbetet praktikisht e paarritshme për një pjesë të personave me aftësi të kufizuara.

Për disa persona, organizata ku janë anëtarë shërben si pika e parë e kontaktit. Kjo mbështetje është e rëndësishme, por e drejta për t'u ankuar nuk duhet të varet nga anëtarësia në një organizatë. Personat që janë të izoluar ose nuk kanë lidhje me organizatat rrezikojnë të mbeten pa asistencë.

Frika nga pasojat

Frika nga pasojat u evidentua si një nga pengesat kryesore për raportimin. Pjesëmarrësit përmendën shqetësimin se ankesa mund të ndikojë te pagesa e aftësisë së kufizuar, ndihma ekonomike, vlerësimi nga komisionet e vlerësimit të aftësisë së kufizuar, punësimi ose marrëdhënia me institucionet dhe personat nga të cilët varen.

Një nga kontributet e shkruara e përmbledhë pengesën në këtë mënyrë:

“Raportimin e pengon frika nga heqja e pagesës ose ndihmës ekonomike.”

Edhe kur një institucion nuk ka kompetencë ligjore ta heqë pagesën për shkak të një ankese, perceptimi se kjo mund të ndodhë është i mjaftueshëm për ta penguar raportimin. Rreziku është më i lartë kur personi ndaj të cilit bëhet ankesa ka rol, njohje ose ndikim në administratë.

Frika mund të lidhet edhe me marrëdhënien familjare. Kur asistuesi që ka orientuar votën është familjar ose kujdestar, raportimi mund të sjellë konflikt brenda familjes ose humbje të mbështetjes së përditshme. Në këtë rast, personi duhet të zgjedhë ndërmjet mbrojtjes së së drejtës së votës dhe ruajtjes së marrëdhënies nga e cila varet.

Mosbesimi dhe mungesa e informacionit mbi rezultatin

Pjesëmarrësit shprehën dyshime nëse raportimi do të sillte rezultat. Procedurat perceptoheshin si të ndërlikuara dhe jo gjithmonë të shoqëruara me përgjigje të qartë ose informacion mbi masën e marrë.

Kur personi nuk merr numër reference, konfirmim të ankesës, afat për përgjigje dhe informacion mbi përfundimin, krijohet përshtypja se raportimi nuk ka vlerë. Kjo ul gatishmërinë për të raportuar raste të tjera dhe forcon normalizimin e praktikave të padrejta.

Mungesa e të dhënave publike të anonimizuara mbi numrin, llojin dhe rezultatin e ankesave e bën gjithashtu të vështirë vlerësimin e efektivitetit të sistemit. Institucionet mund të raportojnë pak ankesa, por numri i ulët mund të jetë pasojë e mosnjohjes, frikës dhe paaksesueshmërisë së mekanizmit dhe jo domosdoshmërisht e mungesës së shkeljeve.

Paaksesueshmëria e vetë mekanizmit të raportimit

Një mekanizëm për raportimin e shkeljeve zgjedhore duhet të jetë i aksesueshëm për të njëjtat kategori që synon të mbrojë. Një formular i disponueshëm vetëm me shkrim ose vetëm në internet nuk është i mjaftueshëm.

Pjesëmarrësit kishin nevojë për mundësi raportimi përmes:

- telefonit;
- mesazhit të shkruar;
- formularit elektronik të përdorshëm me lexues ekrani;
- videos në gjuhën e shenjave;
- materialeve në gjuhë të thjeshtë;
- raportimit me mbështetjen e një personi ose organizate të zgjedhur prej tyre;
- paraqitjes fizike në një mjedis të aksesueshëm.

Mekanizmi duhet të lejojë raportim të shpejtë ditën e votimit, kur ndërhyrja mund ta zgjidhë problemin përpara përfundimit të procesit, dhe raportim pas zgjedhjeve për rastet që kërkojnë hetim më të plotë.

Përdorimi i platformës Integrity Desk Albania, i parashikuar në projekt, mund të kontribuojë në dokumentimin dhe raportimin e rreziqeve të korrupsionit, por vetëm nëse personat me aftësi të kufizuara informohen, trajnohen dhe mund ta përdorin platformën në mënyrë të aksesueshme. Ajo duhet të shoqërohet me alternativa për personat që nuk përdorin teknologjinë ose kanë nevojë për mbështetje në raportim.

Pengesat shtesë për gratë, vajzat dhe të rinjtë

Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara përballen me pengesa shtesë për raportimin, veçanërisht kur varen nga familja për transport, kujdes, komunikim ose të ardhura. Raportimi i një familjari, kujdestari ose personi me ndikim lokal mund të perceptohet si rrezik për marrëdhëniet dhe mbështetjen e përditshme.

Presioni familjar për të mos “krijuar probleme” u evidentua në kontributet e mbledhura. Gratë mund të mos kenë mundësi ta bëjnë ankesën në privatësi, nëse telefonin, internetin ose lëvizjen e kontrollon një familjar. Të rinjtë mund të kenë më shumë gatishmëri për të përdorur mekanizma digjitalë, por mund të mos kenë informacion mbi kompetencat e institucioneve ose të mos besojnë se raportimi do të sjellë rezultat. Për të rinjtë me aftësi të kufizuara intelektuale, formularët kompleksë dhe gjuha juridike mund ta bëjnë raportimin të pamundur pa ndihmën e një personi tjetër.

Vlerësimi i gjetjeve

Gjetjet tregojnë një hendek ndërmjet ekzistencës formale të institucioneve dhe mundësisë reale të personit me aftësi të kufizuara për të marrë zgjidhje. Reagimi shpesh vjen pasi personi është përballur me pengesën dhe mbështetjet të improvizimi, ndërsa kërkesat paraprake nuk regjistrohen ose nuk ndiqen në mënyrë të gjurmueshme.

Në të njëjtën kohë, mekanizmat e ankesave njihen pak, perceptohen si të ndërlikuar dhe nuk shoqërohen me besim të mjaftueshëm se raportimi do të trajtohet pa pasoja. Kjo prodhon nënraportim dhe e bën të vështirë që institucionet të kuptojnë përmasën dhe modelet e problematikave.

Për përmirësimin e reagimit institucional dhe raportimit nevojitet që:

- çdo kërkesë për përshtatje të regjistrohet dhe të marrë numër reference;
- zgjedhësi të informohet brenda një afati të përcaktuar mbi masën që do të merret;
- të përcaktohet qartë institucioni përgjegjës për çdo lloj pengese;
- të krijohet një mekanizëm ndërhyrjeje i shpejtë ditën e votimit;
- komisionerët të trajnohen dhe testohen praktikisht;
- materialet ndihmëse të kontrollohen dhe të jenë të përdorshme në çdo qendër ku nevojiten;
- ankesat të pranohen në disa formate të aksesueshme;
- të lejohet raportimi anonim ose konfidencial;
- të garantohet mbrojtje nga hakmarrja dhe përdorimi i të dhënave personale;
- ankuesi të marrë informacion mbi ecurinë dhe rezultatin;
- të publikohen të dhëna të anonimizuar mbi ankesat dhe masat e marra;
- organizatat e personave me aftësi të kufizuara të përfshihen në monitorimin e mekanizmit.

Efektiviteti i sistemit nuk duhet të matet vetëm nga ekzistenca e një formulari ose numri telefoni. Ai duhet të matet nga mundësia e personit për ta përdorur mekanizmin në mënyrë të pavarur dhe të sigurt, nga shpejtësia e reagimit dhe nga zgjidhja konkrete që ofrohet.

4.6 Dimensioi gjinor dhe i të rinjve

Dimensioi gjinor dhe ai i moshës janë të rëndësishëm për të kuptuar se si përjetohen pengesat e aksesueshmërisë dhe rreziqet e integritetit zgjedhor. Aftësia e kufizuar nuk vepron e ndarë nga gjinia, mosha, vendbanimi, gjendja ekonomike, marrëdhëniet familjare dhe nevoja për mbështetje. Ndërthurja e këtyre faktorëve mund të krijojë forma të shumëfishta varësie dhe të kufizojë mundësinë për të marrë informacion, për të shkuar në qendrën e votimit, për të zgjedhur në mënyrë të pavarur dhe për të raportuar një shkelje. Nga 65 pjesëmarrësit e fokus-grupeve, 43 ishin gra, ose 66,1%, dhe 22 ishin burra, ose 33,4%. Në fokus-grupet e Tiranës morën pjesë 23 gra dhe 8 burra; në fokus-grupin e parë të Vlorës katër gra dhe gjashtë burra; ndërsa në grupin e dytë të Vlorës dhjetë gra dhe tre burra.

, ndërkohë që një fokus grup në Tiranë u organizua vetëm me pjesëmarrjen e vajzave dhe grave me aftësi të kufizuara;

Përfaqësimi i konsiderueshëm i grave mundësoi evidentimin e përvojave të tyre, por nuk do të thotë se çdo grua përjeton të njëjtat pengesa ose se çdo problem ka domosdoshmërisht natyrë gjinore. Disa pjesëmarrës nuk identifikuan dallime të drejtpërdrejta ndërmjet grave dhe burrave me aftësi të kufizuara. Megjithatë, diskutimet dhe intervistat evidentuan modele të varësisë familjare, ekonomike dhe të lëvizjes që mund t'i prekin gratë dhe vajzat në mënyrë më të theksuar.

Të dhënat e plota mbi moshën nuk ishin të disponueshme për të gjithë pjesëmarrësit. Për këtë arsye, analiza nuk paraqet numër ose përqindje të të rinjve dhe nuk bën përgjithësime statistikore mbi përvojën e tyre. Gjetjet për të rinjtë mbështeten në diskutimet cilësore dhe vlerësimet e pjesëmarrësve dhe të intervistuarve.

Varësia familjare dhe vendimmarrja politike

Pjesëmarrësit evidentuan se disa gra dhe vajza me aftësi të kufizuara varen nga familja për informacionin, transportin, shoqërimin, komunikimin me institucionet dhe ushtrimin e veprimeve të përditshme. Kjo varësi mund ta kufizojë hapësirën për të formuar dhe shprehur një preferencë politike të pavarur.

Ndikimi nuk shfaqet gjithmonë në formën e një urdhri të drejtpërdrejtë. Ai mund të fillojë kur familja vendos:

- nëse gruaja ose vajza do të informohet mbi zgjedhjet;
- nëse do të shkojë në qendrën e votimit;
- kush do ta transportojë dhe shoqërojë;
- kush do ta asistojë brenda dhomës së fshehtë;
- cilat informacione politike do t'i përcillen;
- nëse duhet të raportojë një problem.

Një kontribut nga një organizatë që punon me persona me aftësi të kufizuara intelektuale evidentonte se disa gra dhe vajza nuk përfshiheshin nga familja në procesin e votimit.

“Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara familja nuk i përfshin gjithmonë në votime.”

Mospërfshirja mund të vijë nga paragjyrimi se personi nuk është i interesuar, nuk e kupton procesin ose nuk mund të marrë një vendim. Në praktikë, kjo e zhvendos vendimmarrjen nga gruaja ose vajza te familjari dhe mund të çojë në mospjesëmarrje.

Për gratë me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale, mbështetja në vendimmarrje mund të zëvendësohet me vendimmarrjen në emër të tyre. Familjari ose kujdestari mund të përcaktojë alternativën politike, duke e konsideruar veprimin si kujdes ose mbrojtje. Kjo e bën më të vështirë identifikimin e shkeljes dhe raportimin e saj.

Kontrolli i votës përmes asistencës

Gratë dhe vajzat që kanë nevojë për asistencë gjatë votimit mund të përballen me cenim më të madh të fshehtësisë kur asistuesi është një familjar nga i cili varen edhe në jetën e përditshme. Nëse personi që i shoqëron dhe i ndihmon ka një preferencë të fortë politike, gruaja mund të mos ndihet e lirë të votojë ndryshe.

Një nga intervistat evidentonte se shoqëruesi mund t'i tregojë zgjedhëses ku të votojë ose ta shënojë vetë fletën, veçanërisht në rastin e grave dhe vajzave me dëmtim të shikimit ose aftësi të kufizuara intelektuale. Ky kontroll mund të jetë i padukshëm për administratën zgjedhore, sepse zhvillohet brenda marrëdhënies së asistencës. Gruaja mund të mos kundërshtojë nga frika e konfliktit, humbjes së mbështetjes ose përkeqësimit të marrëdhënies me kujdestarin.

Fakti që asistuesi është familjar nuk garanton automatikisht respektimin e vullnetit të zgjedhëses. Njëkohësisht, nuk duhet të supozohet se çdo familjar ndikon mbi votën. Garancia kryesore duhet të jetë zgjedhja e lirë e asistuesit, informacioni i aksesueshëm dhe mundësia për të votuar pa ndihmë kur ekziston një mjet i përshtatshëm.

Varësia ekonomike dhe përfitimet sociale

Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara mund të kenë më pak të ardhura personale dhe më shumë varësi nga familja, pagesa e aftësisë së kufizuar, ndihma ekonomike ose shërbimet sociale. Kjo varësi mund ta rrisë ekspozimin ndaj premtimeve, presionit dhe klientelizmit.

Pjesëmarrësit dhe të intervistuarit përmendën:

- pakot ushqimore për familjet në nevojë;
- premtimet për punësim;
- lehtësitë fiskale;
- transportin urban dhe ndërrurban;
- mbështetjen sociale;

- pagesën e aftësisë së kufizuar;
- vlerësimin nga komisionet që përcaktojnë aftësinë e kufizuar.

Kur këto përfitime paraqiten si favore të një kandidati ose ndërmjetësi, gratë dhe familjet e tyre mund të ndiejnë detyrim për të ofruar mbështetje politike. Frika se një votë e ndryshme ose një ankesë mund të ndikojë te pagesa apo shërbimi mund të çojë në orientim të votës, mospjesëmarrje ose mosraportim.

Kontributi nga përfaqësimi i invalidëve të punës evidentonte se për disa gra dhe vajza, kandidimi i një personi që kishte rol ose ndikim të perceptuar mbi një të drejtë jetike mund të sillte frikë deri në atë masë sa ato të mos shkonin fare për të votuar.

Kjo tregon se presioni nuk prodhon vetëm votë të orientuar. Ai mund të prodhojë edhe tërheqje nga procesi zgjedhor.

Gratë dhe vajzat në zonat rurale

Gjetjet identifikuan gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara në zonat rurale si një grup me cenueshmëri të shtuar. Largësia nga qendra e votimit, mungesa e transportit publik, informacioni i kufizuar dhe varësia më e madhe nga familja ose rrjetet lokale mund të ndërthuren dhe ta bëjnë pjesëmarrjen të kushtëzuar nga ndihma e të tjerëve.

Në një zonë ku lidhjet familjare dhe ndikimi i aktorëve lokalë janë të forta, personi që ofron transportin ose ndërmjetëson një shërbim mund të jetë njëkohësisht përfaqësues, mbështetës ose i afërm i një kandidati. Për një grua që nuk mund të udhëtojë vetë, pranimi i transportit mund të jetë e vetmja mënyrë për të votuar. Varësia nga komuniteti i vogël mund të ndikojë edhe te raportimi. Anonimiteti është më i vështirë për t'u ruajtur dhe gruaja mund të ketë frikë se ankesa do të bëhet e njohur nga familja, njësi vendore ose personi ndaj të cilit drejtohet.

Për këtë arsye, transporti neutral, informacioni i drejtpërdrejtë dhe mekanizmat konfidencialë të raportimit janë veçanërisht të rëndësishëm për gratë dhe vajzat në zonat rurale.

Gratë me dëmtim të shikimit

Gratë me dëmtim të shikimit mund të përballen njëkohësisht me mungesën e informacionit të aksesueshëm, nevojën për shoqërim dhe pamundësinë për të verifikuar në mënyrë të pavarur shënimin e votës.

Fokus-grupi i dytë i Vlorës kishte përfaqësim të lartë të grave me dëmtim/humbje të shikimit. Përvojat e tyre treguan se vetëm prania e një materiali në Braille nuk garanton pavarësi. Materiali mund të mungojë, të jetë i pasaktë, të mos përdoret nga komisionerët ose të mos jetë i përshtatshëm për personat që nuk e njohin alfabetin Braille.

Kur nuk ekziston alternativë audio ose teknologji tjetër asistuese, zgjedhësja duhet t'ia tregojë preferencën familjarit ose shoqëruesit. Kjo e cenon fshehtësinë edhe kur asistuesi e respekton plotësisht vullnetin e saj. Rasti i gruas së verbër që mbështetej vetëm te një fqinje për informacionin zgjedhor tregon gjithashtu se izolimi informues mund të rrisë varësinë nga një burim i vetëm. Problemi nuk qëndron vetëm te formati i informacionit, por edhe te mundësia që gruaja ta marrë atë drejtpërdrejt, pa ndërmjetës.

Gratë me aftësi të kufizuara fizike

Për gratë me aftësi të kufizuara fizike ose vështirësi në lëvizje, mungesa e transportit dhe e aksesueshmërisë së qendrave mund të krijojë varësi nga familjarët ose persona të tjerë.

Rasti i zgjedhëses në Vlorë, e cila duhej të ngrihej fizikisht së bashku me karrocën për të kaluar shkallët, tregon se pengesa fizike mund të cenojë njëkohësisht sigurinë, dinjitetin dhe privatësinë. Gruaja duhet të pranojë kontakt fizik dhe ekspozim publik vetëm që të ushtrojë të drejtën e votës.

Nëse transporti ose ndihma ofrohet nga një aktor politik, varësia fizike mund të shndërrohet në varësi politike. Edhe kur nuk ka kërkesë të drejtpërdrejtë për votën, zgjedhësja mund të ndiejë detyrim ndaj personit që e ka transportuar ose ndihmuar.

Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale

Personat me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale u identifikuan ndër grupet më të ekspozuara në gjashtë nga shtatë intervistat, ose në 85,7% të tyre. Rreziku lidhet me mungesën e informacionit të kuptueshëm, paragjykimin se personi nuk mund të marrë vendim dhe mungesën e mekanizmave të mbështetjes në vendimarrje.

Për gratë dhe vajzat, aftësia e kufizuar intelektuale ose psikosociale mund të ndërthuret me norma gjinore që i japin më shumë autoritet babait, bashkëshortit, vëllait ose kujdestarit. Kjo mund të çojë në situata ku personi regjistrohet, transportohet dhe paraqitet në qendrën e votimit, por vendimi real merret nga dikush tjetër.

Mbrojtja e tyre nuk duhet të realizohet duke ua hequr ose kufizuar vendimarrjen. Duhet të sigurohen:

- informacion në gjuhë të thjeshtë;
- kohë e mjaftueshme për të kuptuar dhe zgjedhur;
- shpjegim neutral të alternativave;
- person mbështetës i zgjedhur prej tyre;
- kontroll që mbështetja të mos zëvendësojë vendimin;
- mënyra të aksesueshme për të raportuar presionin.

Parimi kryesor duhet të jetë mbështetja në vendimarrje dhe jo vendimarrja në emër të personit.

Të rinjtë me aftësi të kufizuara

Projekti u kushton vëmendje të posaçme të rinjve me aftësi të kufizuara, si një grup që mund të sjellë pjesëmarrje dhe forma të reja advokimi, por që përballlet me pengesa të veçanta në edukimin qytetar dhe politik.

Të rinjtë mund të kenë më shumë kontakt me teknologjinë dhe rrjetet sociale, por përdorimi i internetit nuk garanton akses në informacionin zgjedhor. Platformat mund të mos funksionojnë me lexues ekrani; videot mund të mos kenë titrim ose interpretim në gjuhën e shenjave; ndërsa materialet mund të përdorin gjuhë juridike ose politike tepër komplekse.

Të rinjtë me aftësi të kufizuara intelektuale mund të varen nga familja për interpretimin e informacionit. Në mungesë të edukimit qytetar të përshtatur, familjari mund të bëhet burimi i vetëm që shpjegon procesin dhe kandidatët. Kjo rrit rrezikun që këshillimi të shndërrohet në orientim.

Pjesëmarrësit evidentuan gjithashtu se të rinjtë me aftësi të kufizuara kanë mundësi të kufizuara për t'u përfshirë në strukturat politike, konsultimet publike dhe proceset e hartimit të programeve. Ata trajtohen më shpesh si përfitues të aktiviteteve sesa si qytetarë, aktivistë, monitorues ose kandidatë të mundshëm.

Kjo mungesë përfaqësimi ndikon edhe te përmbajtja e fushatës. Kur të rinjtë me aftësi të kufizuara nuk përfshihen në hartimin dhe testimin e materialeve, informacioni mund të mos pasqyrojë mënyrat e tyre të komunikimit dhe çështjet që i shqetësojnë.

Të rinjtë dhe mekanizmat e raportimit

Mjetet digjitale, përfshirë platformën Integrity Desk Albania¹, mund të krijojnë mundësi për raportim dhe dokumentim nga të rinjtë. Megjithatë, përdorimi i tyre kërkon:

- aksesueshmëri teknike;

¹ <https://integritydeskalbania.al/> Integrity desk albania është një platformë që duhet të vazhdojë të mbështetet dhe funksionojë si mjet raportimi dhe ndërlidhjeje mes të rinjve me aftësi të kufizuara dhe organizatave në mbrojtje të të drejtave të tyre.

- njohuri mbi të drejtat dhe shkeljet;
- aftësi për të dokumentuar një rast;
- informacion mbi institucionin përgjegjës;
- besim se të dhënat do të mbrohen;
- informacion mbi rezultatin e raportimit.

Të rinjtë mund të mos raportojnë për shkak të presionit familjar, frikës se do të humbasin mbështetjen ose bindjes se institucionet nuk do të reagojnë. Në një nga kontributet u përmend se gratë dhe të rinjtë mund të përballen me presion për të mos “krijuar probleme”.

“Gratë dhe të rinjtë përballen me presion familjar për të mos krijuar probleme.”

Për këtë arsye, trajnimi nuk duhet të kufizohet te përdorimi teknik i platformës. Ai duhet të përfshijë identifikimin e ndikimit të padrejtë, dallimin ndërmjet ndihmës dhe klientelizmit, dokumentimin e sigurt dhe njohjen e mekanizmave të mbrojtjes.

Ndërthurja e cenueshmërive

Gjetjet tregojnë se rreziku nuk buron nga një karakteristikë e vetme. Një grua e re me aftësi të kufizuara që jeton në zonë rurale dhe varet nga familja për transport dhe të ardhura mund të përballë njëkohësisht me:

- informacion të paaksesueshëm;
- mungesë transporti neutral;
- kontroll familjar mbi pjesëmarrjen;
- varësi nga pagesat ose ndihma ekonomike;
- votim të asistuar pa alternativë;
- frikë nga raportimi;
- izolim nga organizatat dhe institucionet.

Sa më shumë faktorë të ndërthuren, aq më pak e dukshme mund të jetë shkelja. Një votë e orientuar mund të paraqitet si ndihmë familjare; transporti politik si favor; ndërsa mospjesëmarrja si mungesë interesi.

Për këtë arsye, masat e përgjithshme për “personat me aftësi të kufizuara” mund të mos jenë të mjaftueshme. Politikat duhet të marrin parasysh llojin e aftësisë së kufizuar, gjininë, moshën, vendbanimin, varësinë ekonomike dhe nevojën për mbështetje.

Mungesa e të dhënave të ndara

Një kufizim i rëndësishëm është mungesa e të dhënave të plota dhe të standardizuara sipas gjinisë, moshës, llojit të aftësisë së kufizuar dhe vendbanimit për të gjithë pjesëmarrësit dhe për procesin zgjedhor në përgjithësi.

Megjithëse të dhënat e fokus-grupeve ishin të ndara sipas gjinisë, informacioni mbi moshën nuk ishte i plotë.

Për këtë arsye, nuk mund të përcaktohet:

- sa prej pjesëmarrësve ishin të rinj;
- si ndryshonin përvojat e grave të reja nga ato të grupmoshave të tjera;
- sa pjesëmarrës jetonin në zona rurale;
- si ndërthurej moshë me llojin e aftësisë së kufizuar;
- nëse gratë dhe të rinjtë raportojnë më pak ose përballeshin me lloje të ndryshme presioni.

Mungesa e këtyre të dhënave kufizon hartimin e masave të synuara dhe vlerësimin e progresit. Institucionet duhet të mbledhin të dhëna të ndara, duke respektuar privatësinë dhe duke shmangur krijimin e regjistrave që mund të përdoren për shënjestrim politik.

Pjesëmarrja si aktorë dhe jo vetëm si përfitues

Pjesëmarrësit dhe të intervistuarit theksuan se gratë, vajzat dhe të rinjtë me aftësi të kufizuara nuk duhet të trajtohen vetëm si përfitues të ndihmës, materialeve ose trajnimeve. Ata duhet të përfshihen si aktorë të drejtpërdrejtë në:

- hartimin dhe testimin e informacionit zgjedhor;
- vlerësimin e aksesueshmërisë së qendrave;
- monitorimin e votimit të asistuar;
- dokumentimin e rasteve;
- përdorimin dhe vlerësimin e mekanizmave të raportimit;
- dialogun me KQZ-në, bashkitë dhe partitë politike;
- hartimin e rekomandimeve;
- strukturat vendimmarrëse dhe listat e kandidatëve.

Përfshirja e tyre në projektim dhe monitorim rrit cilësinë e masave dhe zvogëlon rrezikun që institucionet të prodhojnë zgjidhje formale, por të papërdorshme.

Vlerësimi i gjetjeve

Gjetjet tregojnë se gratë, vajzat dhe të rinjtë me aftësi të kufizuara nuk përballen vetëm me pengesa teknike. Për disa prej tyre, pjesëmarrja zgjedhore kushtëzohet nga marrëdhëniet familjare, varësia ekonomike, mungesa e transportit, kontrolli i informacionit dhe stereotipet mbi aftësinë për të marrë vendime.

Rreziku për integritetin zgjedhor rritet kur këto varësi shfrytëzohen për të orientuar votën, për të lidhur përfitimet me mbështetjen politike ose për të penguar raportimin. Në të njëjtën kohë, mungesa e të dhënave sipas moshës dhe faktorëve të tjerë e bën të vështirë matjen e plotë të problemit.

Masat institucionale duhet të përfshijnë:

- informacion në formate të shumëfishta dhe gjuhë të kuptueshme;
- edukim qytetar dhe zgjedhor të përshtatur për të rinjtë;
- transport neutral, veçanërisht në zonat rurale;
- mbështetje në vendimmarrje që nuk zëvendëson vullnetin e personit;
- mekanizma raportimi konfidencialë dhe të aksesueshëm;
- mbrojtje nga hakmarrja dhe humbja e përfitimeve;
- mbledhje të të dhënave të ndara sipas gjinisë dhe moshës;
- konsultim të drejtpërdrejtë me gratë dhe të rinjtë me aftësi të kufizuara;
- përfaqësim më të madh në organizata, struktura politike dhe procese vendimmarrëse.

Objektivi nuk duhet të jetë vetëm rritja e numrit të grave dhe të rinjve me aftësi të kufizuara që paraqiten në qendrën e votimit. Duhet të garantohet që ata të informohen, të vendosin, të votojnë dhe të raportojnë në mënyrë të pavarur, të sigurt dhe të barabartë.

5. Nga barrierat e aksesueshmërisë tek rreziqet e korrupsionit dhe integritetit

Gjetjet e fokus-grupeve dhe intervistave tregojnë se pengesat e aksesueshmërisë nuk janë vetëm mangësi teknike ose infrastrukturore. Ato mund të krijojnë varësi nga familjarët, kujdestarët, komisionerët, ndërmjetësit lokalë, ofruesit e transportit ose personat që kontrollojnë shërbime dhe përfitime publike. Kjo

varësi mund ta bëjë zgjedhësin më të ekspozuar ndaj orientimit të votës, klientelizmit, favorizimit, cenimit të fshehtësisë dhe presionit për të mos raportuar.

Lidhja ndërmjet barrierës dhe korrupsionit nuk është automatike. Jo çdo qendër e paaksesueshme, asistencë familjare ose transport i ofruar përbën korrupsion. Rreziku krijohet kur pengesa e bën personin të varur nga një aktor me interes politik, kur shërbimi ofrohet në mënyrë selektive, kur mungojnë transparenca dhe kontrolli dhe kur personi nuk ka një mënyrë të sigurt për të kërkuar zgjidhje ose për të raportuar ndikimin. Tabela e mëposhtme paraqet mekanizmin përmes të cilit barrierat e identifikuar mund të shndërrohen në rreziqe për integritetin zgjedhor.

Barriera/gjetja	Varësia ose cenueshmëria që krijon	Rreziku për integritetin/korrupsionin	Boshllëku institucional
Qendra votimi me shkallë, në kate të sipërme ose pa hyrje të përshtatur	Zgjedhësi varet nga familjarët, stafi zgjedhor ose persona të tjerë për të hyrë në qendër. Mund të detyrohet të pranojë ngritjen fizike ose të heqë dorë nga votimi.	Ndihma selektive mund të përdoret për të krijuar detyrim politik; rritet mundësia e orientimit të votës, mosvotimit dhe cenimit të dinjitetit e privatësisë.	Nuk zbatohet një auditim dhe certifikim i detyrueshëm i aksesueshmërisë reale përpara miratimit të qendrës. Përgjegjësitë ndërmjet KQZ-së, bashkive dhe administratorëve të ndërtesave mbeten të fragmentuara.
Rampa formale, por jashtë standardit ose të papërdorshme	Personi nuk mund ta përdorë rampën në mënyrë të pavarur dhe vazhdon të ketë nevojë për ndihmë fizike.	Institucioni mund të raportojë formalisht përmbushjen e masës, megjithëse zgjedhësi mbetet i përjashtuar. Krijohet rrezik keqadministrimi i fondeve dhe mungesë llogaridhënieje për cilësinë e investimit.	Kontrolli përqendrohet te prania e rampës dhe jo te përputhja me standardet dhe përdorshmëria e saj. Mungon testimi me përdorues të karrocave dhe publikimi i rezultateve të kontrollit.
Mungesë transporti publik, neutral dhe të aksesueshëm	Zgjedhësi varet nga familjarët, kandidatët, aktivistët ose ndërmjetësit politikë për të mbërritur në qendrën e votimit.	Transporti mund të përdoret si favor politik dhe të krijojë ndjenjë detyrimi, orientim të votës ose pritshmëri për mbështetje. Ofruesi mund të kontrollojë edhe shoqërimin dhe asistencën gjatë votimit.	Nuk ekziston një skemë e qëndrueshme transporti të aksesueshëm, me kritere publike, administrim neutral dhe ndarje të qartë nga aktiviteti partiak.
Informacion zgjedhor i paaksesueshëm ose i paplotë	Personi varet nga familjari, kujdestari, organizata, aktivisti ose një burim i vetëm për të kuptuar procedurën, kandidatët dhe programet.	Informacioni mund të përzgjidhet, interpretohet ose përcillet në mënyrë orientuese. Zgjedhësi mund të formojë vendimin mbi informacion të njëanshëm ose të kontrolluar nga një aktor me interes politik.	Mungojnë standarde të detyrueshme për prodhimin dhe shpërndarjen e njëkohshme të informacionit në Braille, audio, gjuhën e shenjave, me titrim, shkronja të mëdha dhe

			format të lehtë për t'u lexuar dhe kuptuar.
Mungesë informacioni mbi aksesueshmërinë e qendrës dhe përshtatjet në dispozicion	Zgjedhësi nuk mund ta planifikojë transportin, shoqërimin dhe mënyrën e votimit. E zbulon pengesën vetëm pasi paraqitet në qendër.	Pasiguria mund ta detyrojë të pranojë ndihmën e personit që ndodhet aty ose ta bëjë më të varur nga lidhjet personale dhe ndërmjetësit lokalë.	Nuk publikohet një regjistër i verifikuar dhe i aksesueshëm mbi kushtet reale të çdo qendre dhe mjetet që do të jenë në dispozicion.
Shabllone Braille/daktile që mungojnë, nuk përdoren ose nuk përputhen me fletën e votimit	Personi që nuk shikon varet nga asistuesi për të identifikuar alternativën dhe për të shënuar votën. Nuk mund ta verifikojë rezultatin në mënyrë të pavarur.	Mund të prodhohet votë e gabuar ose e pavlefshme, tjetërsim i vullnetit dhe cenim i fshehtësisë. Materiali i pasaktë mund ta bëjë të domosdoshme ndërhyrjen e një personi tjetër.	Mungojnë testimi kundrejt fletës përfundimtare, kontrolli i cilësisë pas prodhimit, shpërndarja e gjurmueshme dhe trajnimi praktik i komisionerëve për përdorimin e materialit.
Braille si alternativë e vetme për personat që nuk shikojnë	Personat që e kanë humbur shikimin në moshë të rritur ose nuk përdorin Braille mbeten pa mjet për votim të pavarur.	Rritet varësia nga asistuesi dhe mundësia e orientimit ose zbulimit të votës. Një masë formalisht "e aksesueshme" mund të përjashtojë një pjesë të përdoruesve.	Mungon një paketë alternativash që përfshin audio, teknologji asistuese, shkronja të mëdha, kontrast dhe mjete të ndryshme taktike.
Dhoma të fshehta votimi, tavolina ose kuti votimi të papërshtatshme	Personi me karrige me rrota ose shtat të shkurtër nuk mund ta shënojë dhe hedhë votën në të njëjtat kushte si zgjedhësit e tjerë.	Vota mund të bëhet e dukshme, të kërkojë ndërhyrjen e stafit ose të shënohet jashtë hapësirës që garanton fshehtësinë.	Standardet e aksesueshmërisë nuk kontrollohen për të gjithë itinerarin brenda qendrës. Vëmendja kufizohet te hyrja dhe jo te përdorimi i kabinës dhe kutisë.
Votimi i asistuar si e vetmja mënyrë për të votuar	Zgjedhësi detyrohet t'ia tregojë preferencën familjarit, kujdestarit ose asistuesit dhe nuk mund ta verifikojë vetë shënimin e votës.	Krijohet mundësi për kontroll, orientim ose tjetërsim të votës dhe cenim të fshehtësisë. Marrëdhënia e afërt me asistuesin e bën shkeljen të vështirë për t'u evidentuar dhe raportuar.	Nuk sigurohen alternativa të mjaftueshme për votim të pavarur dhe nuk monitorohet nëse asistensa mbështet apo zëvendëson vullnetin e zgjedhësit.
Mosrespektimi i zgjedhjes së personit asistues	Zgjedhësi detyrohet të pranojë komisionerin, vëzhguesin ose një	Personi i paautorizuar mund të shohë, ndikojë ose shënojë votën. Rritet pasiguria mbi paanshmërinë dhe fshehtësinë e procesit.	Rregullat interpretohen dhe zbatohen në mënyrë të ndryshme nga komisionet. Mungojnë udhëzime

	person tjetër që nuk e ka zgjedhur vetë.		praktike, mbikëqyrje dhe ndërhyrje e shpejtë kur zgjedhja e asistuesit nuk respektohet.
Votimi familjar dhe zëvendësimi i vendimmarrjes	Familjari kontrollon informacionin, transportin, pjesëmarrjen dhe asistencën. Kjo prek veçanërisht personat me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale.	Vota mund të përcaktohet nga familjari ose kryefamiljari. Ndikimi normalizohet si kujdes, këshillë ose “vendim i familjes” dhe mbetet i padukshëm për administratën.	Mungojnë materiale në gjuhë të thjeshtë dhe mekanizma të mbështetjes në vendimmarrje. Trajnimi nuk e dallon mjaftueshëm mbështetjen e personit nga vendimmarrja në emër të tij.
Paketa ushqimore dhe ndihmë materiale pranë periudhës zgjedhore	Personat dhe familjet në kushte të vështira ekonomike varen nga ndihma dhe mund ta perceptojnë atë si favor të kandidatit ose ndërmjetësit.	Ndihma mund të krijojë detyrim, pritshmëri për votën dhe marrëdhënie klienteliste, veçanërisht kur jepet në mënyrë selektive ose shoqërohet me mesazh politik.	Nuk ka ndarje të dukshme dhe të monitoruar ndërmjet administrimit të ndihmës sociale dhe aktivitetit zgjedhor. Kriteret, koha dhe burimi i ndihmës nuk janë gjithmonë transparente.
Premtime individuale për punësim, taksa, transport ose shërbime	Zgjedhësi e lidh zgjidhjen e një nevojë personale me mbështetjen për kandidatin.	Premtimi mund të përdoret për të kushtëzuar votën, për të krijuar pritshmëri të rreme ose për të siguruar besnikëri politike.	Premtimet nuk ndahen qartë nga masat publike me bazë ligjore, buxhet, afat dhe kriteret universale. Mungon monitorimi i përmbushjes së tyre.
Varësia nga pagesa e aftësisë së kufizuar, ndihma ekonomike ose vlerësimi mjekësor	Personi varet ekonomikisht nga vendime administrative ose profesionale dhe mund të ketë frikë se kundërshtimi politik apo raportimi do të ndikojë te përfitimi.	Krijohet hapësirë për kërcënim, bindje politike, konflikt interesi, mospjesëmarrje ose votë të orientuar. Rreziku ekziston edhe kur ndikimi është vetëm i perceptuar.	Mungojnë masa të forta për konfliktin e interesit, ndarjen e roleve profesionale nga kandidimi, mbrojtjen nga hakmarrja dhe komunikimin publik se përfitimet nuk varen nga vota.
Përshtatjet sigurohen përmes njohjeve ose ndërmjetësimit	Personat me kontakte lokale mund të marrin transport, informacion ose zgjidhje më shpejt; personat pa lidhje	Krijohet favorizim procedural dhe trajtim i pabarabartë. Një e drejtë shndërrohet në favor të ofruar nga zyrtari ose aktori politik.	Mungon një sistem formal, i gjurmueshëm dhe me afate për kërkesat për përshtatje. Komunikimet informale nuk regjistrohen dhe

	mbeten pa mbështetje.		nuk prodhojnë përgjegjësi.
Përgjegjësi të paqarta ndërmjet institucioneve	Zgjedhësi detyrohet të kalojë nga një institucion te tjetri ose të kërkojë ndërmjetës për zgjidhjen e problemit.	Fragmentimi mund të përdoret për shmangien e përgjegjësisë, favorizimin e rasteve të caktuara dhe mosndëshkimin e dështimeve.	Nuk përcaktohet qartë kush kontrollon, financon, zbaton, certifikon dhe përgjigjet për çdo masë të aksesueshmërisë.
Mungesë transparence mbi fondet dhe materialet e aksesueshmërisë	Organizatat dhe qytetarët nuk mund të verifikojnë çfarë është financiar, prokuruar, shpërndarë dhe përdorur.	Krijohet rrezik keqadministrimi, prokurimi joefektiv, shpërndarjeje të pabarabartë dhe raportimi formal të masave që nuk funksionojnë në praktikë.	Nuk publikohen në mënyrë të plotë buxheti, standardet teknike, sasitë, shpërndarja sipas qendrave, rezultatet e testimit dhe incidentet e përdorimit.
Komisionerë të patrajnuar dhe zbatim i ndryshëm i procedurave	Zgjedhësi varet nga interpretimi individual dhe vullneti i komisionerit. Dy persona me nevoja të ngjashme mund të marrin trajtim të ndryshëm.	Rritet rreziku i diskriminimit, favorizimit, cenimit të fshehtësisë dhe mospërdorimit të mjeteve të financuara për aksesueshmërinë.	Trajnimi nuk është mjaftueshëm praktik dhe nuk shoqërohet me testim, certifikim dhe përgjegjësi për moszbatimin.
Mekanizma ankesash të panjohur, të ndërlikuar ose të paaksesueshëm	Personi varet nga një familjar, organizatë ose ndërmjetës për ta kuptuar dhe paraqitur ankesën.	Shkeljet mbeten të paraportuara, krijohet pandëshkueshmëri dhe institucionet marrin një pamje të paplotë të problemit.	Nuk ofrohen kanale të integruara për raportim me telefon, tekst, formular të aksesueshëm, video në gjuhën e shenjave dhe gjuhë të thjeshtë.
Frikë nga humbja e pagesës, shërbimit ose mbështetjes familjare	Personi nuk ndihet i sigurt të raportojë aktorin nga i cili varet ekonomisht, administrativisht ose për përkujdesje.	Presioni, orientimi i votës dhe klientelizmi mbeten të padokumentuara. Frika nga hakmarrja forcon kontrollin e aktorit me pushtet.	Mungojnë garanci të dukshme për konfidencialitetin, raportimin anonim, mbrojtjen nga hakmarrja dhe ndjekjen e pasojave ndaj ankuesit.
Mungesë informacioni mbi trajtimin dhe rezultatin e ankesës	Ankuesi nuk mund ta ndjekë çështjen dhe humbet besimin se raportimi sjell ndryshim.	Ulet gatishmëria për të raportuar raste të tjera dhe vazhdon normalizimi i praktikave të padrejta.	Nuk jepet gjithmonë numër reference, afat, informacion mbi ecurinë dhe vendim i arsyetuar. Nuk publikohen të dhëna të anonimizuara mbi ankesat dhe masat e marra.

Varësi e shumëfishtë e grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara	Varësia ekonomike, familjare, informuese dhe e lëvizjes mund të përqendrohet te i njëjti familjar ose ndërmjetës.	Rritet mundësia e kontrollit familjar të votës, klientelizmit, mospjesëmarrjes dhe mosraportimit.	Masat e aksesueshmërisë nuk analizohen gjithmonë nga perspektiva gjinore dhe mungojnë mekanizma raportimi që mund të përdoren në privatësi.
Pengesat për të rinjtë dhe mungesa e edukimit qytetar të aksesueshëm	Të rinjtë varen nga familja ose burime jozyrtare për të kuptuar procesin dhe mekanizmat e raportimit.	Mund të ekspozohen ndaj dezinformimit, orientimit të votës dhe përjashtimit nga pjesëmarrja politike e pavarur.	Materialet digjitale nuk janë gjithmonë të aksesueshme dhe mungojnë programe të qëndrueshme edukimi qytetar të përshtatura sipas llojit të aftësisë së kufizuar.
Mungesë e të dhënave të ndara sipas gjinisë, moshës, vendbanimit dhe aftësisë së kufizuar	Institucionet nuk identifikojnë se cilat kategori përballen me pengesat dhe rreziqet më të mëdha.	Problemet mund të mbeten të padukshme, fondet të shpërndahen pa bazë evidence dhe masat të mos arrijnë grupet më të ekspozuara.	Nuk ekziston një sistem i njëtrajtshëm për mbledhjen dhe publikimin e të dhënave të anonimizuara, të ndara dhe të krahasueshme.

Përfundime nga matrica

Analiza e mësipërme tregon se rreziku për integritetin zgjedhor krijohet shpesh përmes një procesi të përsëritur: barrierat e aksesueshmërisë sjellin nevojën për ndërmjetësim dhe e bëjnë zgjedhësin të varur nga një person ose strukturë tjetër. Kjo varësi rrit mundësinë për ndikim ose favorizim, vështirëson raportimin e shkeljeve dhe, në mungesë të një reagimi efektiv institucional, dobëson llogaridhënien.

Sa më shumë pengesa të hasë zgjedhësi, aq më shumë persona duhet të përfshihen për ta bërë votimin të mundur. Kjo e rrit numrin e pikave ku mund të ushtrohet ndikim dhe ku preferenca politike mund të bëhet e njohur.

Matrica eidenton gjithashtu se masat kundër korrupsionit nuk duhet të ndërhyjnë vetëm pasi raportohet një rast i blerjes ose tjetërsimit të votës. Ato duhet të zvogëlojnë kushtet që e bëjnë ndikimin të mundur. Kjo kërkon:

- shërbime universale dhe jo favore individuale;
- standarde të matshme dhe jo përmbushje formale;
- procedura të gjurmueshme dhe jo ndërmjetësim përmes njohjeve;
- transport neutral dhe jo varësi nga aktorët politikë;
- votim të pavarur dhe jo asistencë të detyruar;
- informacion të drejtpërdrejtë dhe jo të kontrolluar nga të tjerët;
- ankesa të aksesueshme dhe të sigurt;
- transparencë mbi fondet, materialet dhe rezultatet;
- përfshirje të personave me aftësi të kufizuara në projektim dhe monitorim.

Në këtë këndvështrim, aksesueshmëria është një masë parandaluese kundër korrupsionit. Sa më i pavarur të jetë zgjedhësi në marrjen e informacionit, lëvizjen, votimin dhe raportimin, aq më e vogël është hapësira për presion, klientelizëm, kontroll të votës dhe favorizim.

6. Boshllëqet ne politika dhe zbatim

Kuadri ligjor dhe politik njih të drejtën e personave me aftësi të kufizuara për të marrë pjesë në jetën politike dhe publike në mënyrë të barabartë me të tjerët. Megjithatë, evidenca e mbledhur tregon një hendek të vazhdueshëm ndërmjet njohjes formale të së drejtës dhe mundësisë reale për ta ushtruar atë në mënyrë të pavarur, të fshehtë dhe të sigurt.

Ky hendek nuk buron vetëm nga mungesa e rregullave. Në disa fusha, standardet ekzistojnë, por nuk shoqërohen me përgjegjësi të qarta, afate, burime, verifikim teknik dhe masa korrigjuese. Në fusha të tjera, veçanërisht informacioni shumëformatesh, transporti neutral, mbështetja në vendimmarrje, monitorimi i votimit të asistuar dhe raportimi i aksesueshëm, kërkohen rregulla dhe procedura më të plota.

Gjetjet tregojnë tri lloje kryesore boshllëqesh:

- boshllëqe ndërmjet standardit ligjor dhe zbatimit praktik;
- paqartësi dhe fragmentim të përgjegjësisë institucionale;
- mungesë të të dhënave, monitorimit dhe mekanizmave efektivë të llogaridhënies.

6.1 Kuadri dhe zbatimi

Shqipëria ka marrë përsipër detyrimin për të garantuar pjesëmarrjen politike të personave me aftësi të kufizuara në kushte të barabarta. Konventa për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara, veçanërisht neni 29, kërkon garantimin e të drejtës për të votuar, për t'u zgjedhur dhe për të marrë pjesë në jetën politike dhe publike. Neni 12 afirmon njohjen e barabartë të personit përpara ligjit dhe mbështetjen e nevojshme për ushtrimin e zotësisë juridike.

Këto detyrime lidhen edhe me procesin e integritetit evropian, veçanërisht me kërkesat për respektimin e të drejtave themelore, mosdiskriminimin, integritetin, transparencën dhe llogaridhënien institucionale. Projekti lidhet gjithashtu me objektivat e politikave kombëtare për personat me aftësi të kufizuara dhe luftën kundër korrupsionit.

Kuadri zgjedhor parashikon votimin e asistuar për personat që, për arsye fizike, nuk mund t'i kryejnë vetë procedurat e votimit. Ai përmban garanci që lidhen me zgjedhjen e personit që ofron ndihmën, ruajtjen e fshehtësisë, ndalimin e ndikimit mbi zgjedhësin dhe përdorimin e mjeteve të posaçme për personat që nuk shikojnë. Gjithashtu, parashikohet që qendrat e votimit të organizohen në mënyrë që të mundësojnë hyrjen e personave me vështirësi në lëvizje.

Megjithatë, gjetjet tregojnë se ekzistenca e këtyre parashikimeve nuk garanton zbatimin e tyre të njëtrajtshëm.

Nga e drejta për hyrje te përdorshmëria reale

Kuadri njih nevojën për hyrje të lirë në qendrën e votimit, por evidenca përfshin qendra në kate të sipërme, shkallë në hyrje, rampa jashtë standardit dhe kabina të papërshtatshme. Kjo tregon se kontrolli institucional nuk siguron gjithmonë përdorshmërinë reale të qendrës.

Boshllëku qëndron te mënyra se si përkufizohet dhe verifikohet aksesueshmëria. Një qendër mund të konsiderohet formalisht e aksesueshme sepse ndodhet në katin përderis ose ka një rampë, megjithëse

zgjedhësi nuk mund të hyjë dhe të votojë pa ndihmë. Standardi duhet të përfshijë të gjithë itinerarin: mbërritjen, hyrjen, lëvizjen, identifikimin, kabinën dhe kutinë e votimit.

Rasti i përdoruesit të karriges me rrota, kërkesa e të cilit për zhvendosjen e qendrës nuk u mor parasysh dhe që u ngrit fizikisht nga stafi, tregon mungesën e një mekanizmi efektiv për korrigjimin paraprak të problemit. E drejta formale për të kërkuar përshtatje nuk shoqërohet me regjistrim, afat, përgjigje dhe garanci për zbatim.

Nga përshtatja me kërkesë të përmbushja proaktive

Një nga boshllëqet kryesore është se përgjegjësia për identifikimin dhe kërkimin e përshtatjes i mbetet shpesh vetë personit me aftësi të kufizuara. Zgjedhësi duhet të kontrollojë qendrën, të gjejë institucionin përgjegjës dhe të kërkojë zhvendosje ose ndihmë.

Kjo qasje favorizon personat që kanë informacion, kontakte, mbështetje familjare ose lidhje me organizatat. Personat më të izoluar ose me vështirësi në komunikim mund të mos dinë se ku të drejtohen dhe të mos kërkojnë fare përshtatje.

Zbatimi i barabartë kërkon që institucionet të identifikojnë paraprakisht pengesat dhe nevojat, pa prituri që secili zgjedhës të paraqesë kërkesë individuale. Kërkesa individuale duhet të mbetet një mundësi shtesë, jo mekanizmi kryesor për garantimin e aksesit.

Nga prania e materialeve të përdorimi i tyre

Kuadri parashikon mjete të posaçme për personat që nuk shikojnë, por evidenca tregon se këto materiale mund të mungojnë, të mbeten të papërdorura ose të mos përputhen me fletën e votimit.

Këtu hendeuku nuk është vetëm ndërmjet rregullit dhe shpërndarjes, por ndërmjet shpërndarjes dhe përdorimit efektiv. Institucioni mund të raportojë se materiali është prodhuar dhe dërguar, por zgjedhësi mund të mos informohet për ekzistencën e tij ose komisioneri mund të mos dijë si ta përdorë.

Gjithashtu, kufizimi i mjeteve të Braille nuk u përgjigjet të gjithë personave me dëmtim të shikimit. Personat që e humbin shikimin në moshë të rritur mund të mos e përdorin këtë alfabet. Mungesa e alternativave audio dhe teknologjike tregon se kuadri i zbatimit nuk pasqyron plotësisht larminë e nevojave.

Nga votimi i asistuar të votimi i pavarur

Votimi i asistuar është një përshtatje e nevojshme, por nuk duhet të bëhet zgjidhja e vetme për çdo person që përballlet me pengesë. Evidenca tregon se mungesa e materialeve, informacionit ose kabinës së përshtatur mund ta detyrojë zgjedhësin të votojë me ndihmë edhe kur, me mjetin e duhur, do të mund të votonte në mënyrë të pavarur.

Kuadri përqendrohet te rregullimi i asistencës, por nuk krijon gjithmonë garanci të mjaftueshme për zvogëlimin e nevojës për të. Kjo e lë zgjedhësin në një pozitë ku fshehtësia varet nga integriteti i personit asistues.

Evidenca për mospranimin e shoqëruesit të zgjedhur dhe zëvendësimin e tij me komisioner ose vëzhgues tregon gjithashtu zbatim të ndryshëm të procedurës. Mungesa e udhëzimeve praktike dhe e një mekanizmi ndërhyrjeje të menjëhershme mund të çojë në cenimin e së drejtës për të zgjedhur personin asistues.

Nga asistenca të mbështetja në vendimmarrje

Kuadri dhe praktika duhet të dallojnë ndërmjet mbështetjes së personit për të shprehur vullnetin e tij dhe vendimmarrjes në emër të tij. Ky dallim është veçanërisht i rëndësishëm për personat me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale.

Materialet në gjuhë të thjeshtë, shpjegimi neutral dhe koha e mjaftueshme për të kuptuar alternativat mund ta zvogëlojnë nevojën që familjari ose kujdestari të interpretojë procesin. Në mungesë të këtyre masave, familjari mund ta zëvendësojë vendimin e personit, duke e paraqitur këtë si ndihmë ose kujdes.

Boshllëku qëndron te mungesa e standardeve të qarta për mbështetjen në vendimmarrje gjatë informimit dhe votimit, si dhe te mungesa e trajnimit të administratës për të dalluar mbështetjen nga kontrolli. Nga informacioni i përgjithshëm te komunikimi i aksesueshëm

Informacioni zgjedhor publikohet në televizion, internet, materiale të shtypura dhe kanale të tjera, por kjo nuk garanton që ai është i përdorshëm nga personat me aftësi të kufizuara.

Mungesa e një standardi të detyrueshëm dhe të njëtrajtshëm për Braille, audio, gjuhën e shenjave, titrimin, shkronjat e mëdha, kontrastin dhe formatin e lehtë për t'u lexuar dhe kuptuar krijon zbatim të pjesshëm dhe sporadik.

Informacioni i aksesueshëm duhet të mbulojë jo vetëm edukimin e përgjithshëm të zgjedhësve, por edhe:

- kandidatët dhe programet;
- vendndodhjen dhe aksesueshmërinë e qendrës;
- mjetet ndihmëse në dispozicion;
- mënyrën e kërkimit të përshtatjes;
- rregullat e votimit të asistuar;
- mekanizmat dhe afatet e ankesës.

Boshllëku në informacionin e aksesueshëm vazhdon edhe gjatë fushatës. Partitë dhe kandidatët nuk kanë një standard të njëtrajtshëm për komunikimin e aksesueshëm, konsultimin me personat me aftësi të kufizuara dhe organizimin e aktiviteteve në mjedise të përdorshme nga të gjithë.

Nga mbrojtja e votës te parandalimi i varësisë

Kuadri kundër korrupsionit përqendrohet kryesisht te ndalimi dhe ndëshkimi i blerjes, presionit ose tjetërsimit të votës. Evidenca tregon se, për personat me aftësi të kufizuara, parandalimi duhet të adresojë edhe kushtet që krijojnë varësi.

Mungesa e transportit neutral, informacionit të drejtpërdrejtë dhe mjeteve për votim të pavarur e bën personin të varur nga aktorë që mund të kenë interes politik. Kjo varësi nuk përbën automatikisht korrupsion, por krijon mundësi për ndikim dhe klientelizëm.

Për këtë arsye, zbatimi i politikave kundër korrupsionit duhet të përfshijë aksesueshmërinë si masë parandaluese dhe jo vetëm si çështje sociale ose teknike.

6.2 Përgjegjësitë institucionale

Gjetjet tregojnë se një pjesë e problematikave vazhdon për shkak se përgjegjësitë janë të ndara ndërmjet disa institucioneve dhe nuk formojnë gjithmonë një zinxhir të qartë zbatimi dhe llogaridhënieje.

KQZ-ja, bashkitë, njësitë administrative, administratorët e ndërtesave, komisionet zgjedhore dhe strukturat e tjera mund të kenë secila një pjesë të përgjegjësisë. Megjithatë, për zgjedhësin nuk është gjithmonë e qartë se kush duhet ta identifikojë pengesën, kush duhet ta financojë zgjidhjen, kush duhet ta zbatojë dhe ku duhet të bëhet ankesa kur masa mungon.

Roli i Komisionit Qendror të Zgjedhjeve

KQZ-ja ka rol qendror në vendosjen e standardeve, përgatitjen e udhëzimeve, sigurimin e materialeve, trajnimin e administratës zgjedhore dhe informimin e zgjedhësve. Megjithatë, evidenca tregon nevojën për ta forcuar rolin e saj në verifikimin e zbatimit dhe jo vetëm në hartimin ose shpërndarjen e masave.

Boshllëqet e evidentuara përfshijnë:

- mungesën e një sistemi publik për certifikimin e aksesueshmërisë së qendrave;
- kontroll të pamjaftueshëm të përputhshmërisë së shablloneve me fletën përfundimtare;
- mungesën e alternativave për personat që nuk përdorin Braille;

- trajnim jo të njëtrajshëm dhe jo gjithmonë praktik të komisionerëve;
- informacion të paplotë mbi mënyrën e kërimit të përshtatjeve;
- mungesën e një mekanizmi të dukshëm për reagim të shpejtë ditën e votimit;
- të dhëna të kufizuara mbi përdorimin e mjeteve dhe votimin e asistuar.

Roli mbikëqyrës duhet të shtrihet te kontrolli nëse qendra, materiali dhe procedura funksionojnë realisht për përdoruesin.

Roli i pushtetit vendor

Bashkitë dhe njësitë administrative kanë rol të drejtpërdrejtë në ndërtesat publike, përcaktimin ose propozimin e ambienteve, realizimin e përshtatjeve dhe komunikimin me qytetarët.

Evidenca tregon raste kur:

- qendrat ishin vendosur në kate të sipërme;
- rampat mungonin ose ishin jashtë standardit;
- kërkesat për zhvendosje nuk ishin marrë parasysh;
- zgjedhësit nuk kishin informacion mbi institucionin përgjegjës;
- mungonte transporti i aksesueshëm dhe neutral.

Boshllëku kryesor është mungesa e një procedure të standardizuar që e detyron pushtetin vendor të kontrollojë qendrat, të hartojë plan korrigjues, të dokumentojë realizimin dhe t'ia raportojë rezultatin KQZ-së dhe publikut.

Pushteti vendor administron gjithashtu shërbime dhe përfitime që mund të krijojnë varësi ekonomike. Për këtë arsye, kërkohet ndarje e qartë ndërmjet administrimit të ndihmës sociale dhe aktivitetit zgjedhor, si dhe mbrojtje e të dhënave të përfituesve nga përdorimi për shënjestrim politik.

Roli i administratës zgjedhore

Komisionet e qendrave të votimit janë pika ku zgjedhësi përballet drejtpërdrejt me zbatimin e rregullave. Edhe një standard i mirë mund të dështojë nëse komisioneri nuk njeh mjetin, procedurën ose mënyrën e komunikimit.

Gjetjet tregojnë nevojën për të shmangur varësinë nga interpretimi individual. Komisionerët duhet të kenë udhëzime të qarta për:

- organizimin e hapësirës;
- përdorimin e materialeve ndihmëse;
- komunikimin me lloje të ndryshme të aftësisë së kufizuar;
- respektimin e zgjedhjes së asistuesit;
- ruajtjen e fshehtësisë;
- dokumentimin e incidentit;
- njoftimin e strukturës përgjegjëse.

Boshllëku nuk lidhet vetëm me përmbajtjen e trajnimit, por edhe me mungesën e testimit të njohurive dhe përgjegjësisë kur procedura nuk zbatohet.

Roli i partive politike dhe kandidatëve

Partitë dhe kandidatët kanë përgjegjësi për ta bërë komunikimin, aktivitetet dhe programet e tyre të aksesueshme. Ata duhet gjithashtu ta ndajnë qartë aktivitetin politik nga shpërndarja e ndihmës, transportit ose shërbimeve.

Evidenca tregon se personat me aftësi të kufizuara trajtohen shpesh si përfitues të premtimeve dhe jo si qytetarë që kërkojnë politika, buxhete dhe llogaridhënie. Mungesa e rregullave të qarta mbi transportin politik, përdorimin e të dhënave të përfituesve dhe konfliktin e interesit krijojnë hapësirë për klientelizëm. Një rrezik i veçantë shfaqet kur kandidati ka rol profesional ose ndikim të perceptuar mbi vlerësimet mjekësore, pagesat ose shërbimet. Në këto raste kërkohen masa të qarta për deklarimin dhe menaxhimin e konfliktit të interesit.

Roli i organizatave të personave me aftësi të kufizuara

Organizatat shërbejnë shpesh si burim informacioni, mbështetje për paraqitjen e ankesave dhe ndërmjetës me institucionet. Ato kanë gjithashtu njohuri praktike për mënyrën se si përdoren materialet dhe përshtatjet. Megjithatë, përgjegjësia institucionale nuk duhet të zhvendoset te organizatat. Aksesimi në informacion dhe mekanizmat e ankesës duhet të garantohet edhe për personat që nuk janë anëtarë të një organizate.

Organizatat duhet të përfshihen në:

- hartimin e standardeve;
- testimin e materialeve;
- auditimin e qendrave;
- monitorimin e votimit të asistuar;
- vlerësimin e mekanizmave të raportimit;
- analizimin e të dhënave;
- hartimin e masave korrigjuese.

Përfshirja e tyre duhet të jetë e strukturuar dhe e dokumentuar dhe jo vetëm konsultim formal pasi masat janë miratuar.

Mungesa e një mekanizmi koordinues

Evidenca tregon nevojën për një mekanizëm të qartë koordinimi ndërmjet KQZ-së, pushtetit vendor, administratës zgjedhore dhe organizatave të personave me aftësi të kufizuara, i përcaktuar ky në Kodin Zgjedhor apo në një akt nënligjor në zbatim të tij.

Pa koordinim, një qendër mund të miratohet pa kontroll të plotë, bashkia mund të mos realizojë përshtatjen, komisioni mund të mos ketë mjetet ose trajnimin dhe ankesa mund të kalojë nga një institucion te tjetri.

Një mekanizëm funksional duhet të përcaktojë:

- detyrën e secilit institucion;
- afatin për përmbushjen e saj;
- mënyrën e raportimit;
- institucionin që verifikon;
- procedurën e përshkallëzimit;
- masën korrigjuese;
- përgjegjësinë në rast moszbatimi.

6.3 Të dhënat, monitorimi dhe llogaridhënia

Mungesa e të dhënave të plota dhe të krahasueshme është një nga boshllëqet kryesore të evidentuara. Pa informacion mbi numrin e zgjedhësve që kërkojnë përshtatje, qendrat e aksesueshme, përdorimin e mjeteve, votimin e asistuar dhe ankesat, institucionet nuk mund të planifikojnë masa të synuara dhe publiku nuk mund të vlerësojë rezultatet.

Të dhënat e ndara

Të dhënat duhet të mundësojnë analizë sipas:

- gjinisë;
- moshës;
- llojit të aftësisë së kufizuar ose pengesës;
- vendbanimit urban ose rural;
- llojit të përshtatjes së kërkuar;
- mënyrës së votimit;
- llojit të incidentit ose ankesës.

Evidenca e këtij dokumenti kishte të dhëna të plota sipas gjinisë për fokus-grupet, por jo sipas moshës për të gjithë pjesëmarrësit. Mungesa e këtij informacioni e kufizoi analizën e posaçme për të rinjtë.

Edhe institucionet duhet të shmangin mbledhjen e të dhënave vetëm në formë agregate. Pa ndarje sipas gjinisë dhe moshës, cenueshmëria e grave, vajzave dhe të rinjve mund të mbetet e padukshme.

Në të njëjtën kohë, mbledhja e të dhënave duhet të respektojë privatësinë. Të dhënat mbi aftësinë e kufizuar dhe përfitimet sociale nuk duhet të përdoren nga partitë, kandidatët ose ndërmjetësit për shënjestrim politik.

Monitorimi i aksesueshmërisë reale

Monitorimi nuk duhet të kufizohet te pyetja nëse qendra ka rampë ose nëse materiali është shpërndarë. Duhet të verifikohet:

- nëse rampa është sipas standardit dhe e përdorshme;
- nëse personi mund të ndjekë të gjithë itinerarin pa pengesë;
- nëse kabina dhe kutia janë të përshtatura;
- nëse informacioni është në formatet e nevojshme;
- nëse shablloni përputhet me fletën përfundimtare;
- nëse komisioneri e njeh dhe e përdor mjetin;
- nëse zgjedhësi e ka marrë realisht shërbimin.

Monitorimi duhet të zhvillohet përpara ditës së votimit, gjatë procesit dhe pas zgjedhjeve. Kontrolli paraprak mundëson korrigjimin, monitorimi gjatë votimit evidenton zbatimin, ndërsa vlerësimi paszgjedhor identifikon modelet dhe masat e nevojshme për procesin e ardhshëm.

Personat me aftësi të kufizuara duhet të përfshihen si monitorues dhe testues. Përdorshmëria nuk mund të vlerësohet plotësisht vetëm nëpërmjet kontrollit administrativ.

Transparenca e fondeve dhe prokurimit

Pjesëmarrësit dhe disa përfaqësues organizatash nuk kishin informacion të qartë mbi fondet e aksesueshmërisë, mënyrën e administrimit, materialet e prokuruar dhe shpërndarjen e tyre.

Për të mundësuar llogaridhënien duhet të publikohen:

- buxheti për masat e aksesueshmërisë;
- standardet dhe specifikimet teknike;
- sasi të materialeve të prokuruar;
- shpërndarja sipas qendrave;
- rezultatet e testimit;
- numri i materialeve të përdorura;
- problematikat e evidentuara;

- masat korrigjuese.

Publikimi i të dhënave duhet të bëhet në formate të aksesueshme dhe të kuptueshme. Transparenca financiare nuk ka vlerë të plotë nëse personat e prekur nuk mund ta përdorin informacionin.

Të dhënat mbi votimin e asistuar

Votimi i asistuar kërkon monitorim që ruan ekuilibrin ndërmjet llogaridhënies dhe fshehtësisë. Nuk duhet të regjistrohet preferenca politike ose informacion i panevojshëm shëndetësor. Megjithatë, institucionet duhet të dinë:

- sa persona përdorën asistencë;
- në sa raste u refuzua asistuesi i zgjedhur;
- çfarë problematikash procedurale u raportuan;
- në cilat qendra u evidentuan incidente;
- çfarë mase u mor.

Këto të dhëna duhet të publikohen në formë të anonimizuar dhe të agreguar. Qëllimi nuk është identifikimi i votuesit, por vlerësimi i funksionimit të procedurës.

Monitorimi i ankesave

Numri i ulët i ankesave nuk duhet të interpretohet automatikisht si mungesë problematikash. Gjetjet tregojnë se mosnjohja e procedurës, frika nga pasojat, varësia nga personi asistues dhe mosbesimi te institucionet mund të çojnë në nënraportim.

Institucionet duhet të mbledhin dhe publikojnë të dhëna mbi:

- numrin e kërkesave për përshtatje;
- numrin dhe llojin e ankesave;
- mënyrën e paraqitjes;
- institucionin që i trajtoi;
- kohën e reagimit;
- masën e marrë;
- rezultatin për ankuesin;
- rastet e përsëritura;
- masat sistematike të ndërmarra.

Të dhënat duhet të ndahen sipas llojit të pengesës dhe, kur është e sigurt, sipas gjinisë, moshës dhe vendbanimit. Ato duhet të anonimizohen për të mbrojtur personin nga identifikimi dhe hakmarrja.

Gjurmueshmëria e kërkesave dhe ankesave

Një boshllëk i rëndësishëm është mungesa e gjurmueshmërisë. Kërkesat e bëra me telefon ose përmes komunikimeve informale mund të mos regjistrohen dhe të mos marrin përgjigje.

Çdo kërkesë ose ankesë duhet të ketë:

- numër reference;
- datë regjistrimi;
- institucion dhe person përgjegjës;
- afat për përgjigje;
- informacion mbi ecurinë;

- vendim ose masë të dokumentuar;
- mundësi ankimi ose përshkallëzimi.

Kjo e zhvendos procesin nga favori dhe ndërmjetësimi të një e drejtë e zbatueshme dhe e kontrollueshme.

Monitorimi i pavarur

Vetëraportimi institucional nuk mjafton për të vlerësuar aksesueshmërinë dhe integritetin. Nevojitet monitorim i pavarur nga organizatat e personave me aftësi të kufizuara dhe organizatat e shoqërisë civile. Monitorimi duhet të përfshijë jo vetëm praninë e masës, por përdorimin e saj. Për shembull, nuk mjafton të shënohet se në qendër kishte shabllon; duhet të verifikohet nëse komisioneri e ofroi, nëse ai përputhej me fletën dhe nëse zgjedhësi mundi ta përdorte.

Rezultatet e monitorimit duhet të diskutohen me institucionet dhe të shoqërohen me plan veprimi, afate dhe raportim mbi zbatimin e rekomandimeve.

Llogaridhënia dhe masat korrigjuese

Llogaridhënia kërkon më shumë sesa identifikimin e problemit. Duhet të përcaktohet se çfarë ndodh kur:

- një qendër miratohet pa qenë e aksesueshme;
- një rampë e financuar nuk përmbush standardet;
- një shabllon nuk përputhet me fletën;
- materiali nuk shpërndahet ose nuk përdoret;
- komisioneri nuk respekton procedurën;
- kërkesa për përshtatje nuk merr përgjigje;
- ankesa nuk trajtohet brenda afatit;
- një aktor publik lidh shërbimin ose përfitimin me mbështetjen politike.

Për secilin rast duhet të ketë masë korrigjuese, institucion përgjegjës dhe mekanizëm për të parandaluar përsëritjen. Kur problemi buron nga pakujdesia, mungesa e trajnimit, keqadministrimi ose shkelja e qëllimshme, përgjigjja institucionale duhet të jetë e diferencuar, por gjithmonë e dokumentuar.

Vlerësimi i boshllëqeve

Evidenca tregon se problemi kryesor nuk është mungesa e plotë e kuadrit, por zbatimi i pabarabartë, përgjegjësitë e fragmentuara dhe monitorimi që mat praninë formale të masave më shumë sesa përdorshmërinë e tyre.

Një politikë efektive duhet ta zhvendosë sistemin:

- nga përshtatja me kërkesë të përmbushja proaktive;
- nga prania formale të përdorshmëria reale;
- nga ndihma e improvizuar të shërbimi i standardizuar;
- nga përgjegjësitë e shpërndara të zinxhirit të qartë institucional;
- nga të dhënat e përgjithshme të të dhënat e ndara dhe të mbrojtura;
- nga ankesa e pagjurmueshme të mekanizmi me afat dhe rezultat;
- nga konsultimi formal të bashkëprojektimi me personat me aftësi të kufizuara.

Mbyllja e këtyre boshllëqeve është e nevojshme jo vetëm për përmbushjen e standardeve të aksesueshmërisë, por edhe për zvogëlimin e varësisë dhe të hapësirës për presion, klientelizëm, favorizim dhe mosraportim.

7. Rekomandime politike dhe institucionale

Rekomandimet e mëposhtme burojnë drejtpërdrejt nga gjetjet e fokus-grupeve dhe intervistave të thelluara. Ato synojnë të zvogëlojnë barrierat që krijojnë varësi, të mbrojnë fshehtësinë dhe autonominë e votës dhe të kufizojnë hapësirën për presion, klientelizëm, favoritizim dhe mosraportim.

Rekomandimet janë ndarë sipas aktorëve përgjegjës. Afatet e propozuara lidhen me ciklin zgjedhor:

- **prioritet i menjëhershëm:** masa që duhet të fillojnë pa prituri shpalljen e zgjedhjeve;
- **përpara zgjedhjeve:** masa që duhet të përfundojnë përpara miratimit të qendrave, prodhimit të materialeve ose fillimit të fushatës;
- **gjatë procesit zgjedhor:** masa për zbatim dhe reagim të menjëhershëm;
- **pas zgjedhjeve:** masa për analizë, raportim dhe korrigjim.

7.1 Për Komisionin Qendror të Zgjedhjeve

1. Të miratojë një standard të detyrueshëm për aksesueshmërinë e qendrave të votimit

KQZ-ja duhet të hartojë, në konsultim me organizatat e personave me aftësi të kufizuara, një instrument të njëtrajtshëm për vlerësimin e aksesueshmërisë së çdo qendre votimi. Instrumenti duhet të kontrollojë të gjithë itinerarin e zgjedhësit dhe jo vetëm praninë e një rampe.

Kontrolli duhet të përfshijë:

- rrugën e mbërritjes dhe hyrjen;
- shkallët, rampën dhe pjerrësinë e saj;
- gjerësinë e dyerve dhe korridoreve;
- katin ku ndodhet qendra;
- hapësirën për lëvizjen me karrige me rrota;
- lartësinë dhe përdorshmërinë e dhomës së fshehtë;
- aksesin te kutia e votimit;
- ndriçimin, kontrastin dhe sinjalistikën;
- mundësinë për komunikim dhe orientim;
- masat e emergjencës.

Një qendër që nuk përmbush standardin duhet të zhvendoset ose të ketë një plan korrigjues me afat, përgjegjësi dhe verifikim përpara miratimit përfundimtar.

Prioriteti: i lartë.

Afati: standardi të miratohet jo më vonë se 12 muaj përpara zgjedhjeve; kontrolli të përfundojë përpara caktimit përfundimtar të qendrave.

2. Të krijojë një sistem auditimi dhe certifikimi të qendrave

Vetëdeklarimi i aksesueshmërisë nga institucioni që administron ndërtesën nuk është i mjaftueshëm. Çdo qendër duhet të kontrollohet fizikisht dhe rezultati të dokumentohet me një formular standard, fotografi, datë, emrin e strukturës kontrolluese dhe masat që duhen marrë.

Auditimi duhet të përfshijë persona me aftësi të kufizuara si testues të përdorshmërisë. Certifikimi nuk duhet të tregojë vetëm nëse një qendër është “e aksesueshme” ose “e paaksesueshme”, por cilat elemente përmbushen dhe cilat mbeten problematike.

Prioriteti: i lartë.

Afati: kontrolli fillestar të përfundojë të paktën gjashtë muaj përpara zgjedhjeve; rikontrolli pas ndërhyrjeve të përfundojë përpara miratimit përfundimtar.

3. Të publikojë një regjistër të aksesueshëm të qendrave të votimit

KQZ-ja duhet të publikojë informacion të verifikuar për çdo qendër votimi, duke përfshirë:

- adresën dhe katin;
- praninë dhe përdorshmërinë e rampës;
- ekzistencën e ashensorit, kur është i nevojshëm;
- përshtatshmërinë e dhomës së fshehtë;
- mjetet ndihmëse që do të jenë në dispozicion;
- kontaktin për të kërkuar përshtatje;
- alternativën e ofruar kur qendra nuk është plotësisht e aksesueshme.

Regjistri duhet të jetë i përdorshëm me lexues ekrani, në gjuhë të thjeshtë dhe i disponueshëm edhe përmes telefonit ose kanaleve të tjera për personat që nuk përdorin internetin.

Prioriteti: i lartë.

Afati: të publikohet të paktën 90 ditë përpara zgjedhjeve dhe të përditësohet sa herë ndryshon një qendër ose masë.

4. Të krijojë një procedurë të gjurmueshme për kërkesat për përshtatje

Zgjedhësit duhet të kenë mundësi të kërkojnë zhvendosjen e qendrës, një mjet ndihmës ose përshtatje tjetër përmes telefonit, formularit elektronik, mesazhit, postës ose paraqitjes fizike.

Çdo kërkesë duhet:

- të regjistrohet;
- të marrë numër reference;
- t'i caktohet institucionit përgjegjës;
- të ketë afat për përgjigje;
- të shoqërohet me njoftim mbi masën e marrë;
- të ketë mundësi për përshkallëzim nëse nuk zgjidhet.

Kërkesat e bëra me telefon nuk duhet të mbeten komunikime informale pa gjurmë administrative.

Prioriteti: i lartë.

Afati: procedura të jetë funksionale jo më vonë se gjashtë muaj përpara zgjedhjeve.

5. Të zhvillojë një paketë të plotë informacioni zgjedhor në formate të aksesueshme

Informacioni duhet të përfshijë jo vetëm mënyrën e votimit, por edhe afatet, qendrat, përshtatjet, votimin e asistuar, mjetet ndihmëse dhe procedurat e ankesës.

Paketa duhet të ofrohet në:

- Braille;
- audio;
- format digjital të përdorshëm me lexues ekrani;
- gjuhën e shenjave;
- video me titrim;
- shkronja të mëdha dhe kontrast të lartë;

- format të lehtë për t'u lexuar dhe kuptuar.

Materialet duhet të publikohen në të njëjtën kohë me informacionin standard, jo më vonë dhe vetëm si shtesë.

Prioriteti: i lartë.

Afati: formatet dhe modelet të përgatiten menjëherë; materialet për zgjedhjet konkrete të publikohen përpara fillimit të fushatës.

6. Të testojë materialet dhe mjetet ndihmëse me përdoruesit përpara prodhimit

Çdo shabllon Braille ose taktil duhet:

- të testohet kundrejt fletës përfundimtare të votimit;
- të kontrollohet pas prodhimit;
- të verifikohet për secilën zonë ku fleta ka përmbajtje ose renditje të ndryshme;
- të provohet nga persona që e përdorin mjetin;
- të shoqërohet me udhëzim praktik për komisionerët.

Testimi duhet të përfshijë edhe persona që nuk e përdorin Braille, në mënyrë që të zhvillohen alternativa audio, taktike ose teknologjike.

Prioriteti: kritik.

Afati: testimi të përfundojë përpara prodhimit masiv; kontrolli i cilësisë të realizohet pas prodhimit dhe përpara shpërndarjes.

7. Të standardizojë votimin e asistuar dhe mbështetjen në vendimmarrje

KQZ-ja duhet të hartojë një protokoll praktik dhe të kuptueshëm që garanton:

- zgjedhjen e lirë të personit asistues;
- ndalimin e zëvendësimit të asistuesit me komisioner ose vëzhgues;
- mbrojtjen e fshehtësisë;
- ndalimin e orientimit ose shënimit të votës në kundërshtim me vullnetin e zgjedhësit;
- mbështetjen e personit për të marrë vendim pa e zëvendësuar vendimin e tij;
- dokumentimin vetëm të faktit të asistencës dhe respektimit të procedurës;
- ndërhyrjen e menjëhershme në rast mosmarrëveshjeje.

Udhëzimi duhet të jetë i disponueshëm edhe për zgjedhësit, në format të aksesueshëm, që ata të njohin të drejtat e tyre përpara se të paraqiten në qendër.

Prioriteti: i lartë.

Afati: protokollin të miratohet dhe publikohet të paktën gjashtë muaj përpara zgjedhjeve.

8. Të vendosë trajnim praktik dhe testim të detyrueshëm për administratën zgjedhore

Trajnimi duhet të përfshijë ushtrime dhe simulime praktike mbi:

- organizimin e qendrës;
- përdorimin e shablloneve dhe mjeteve ndihmëse;
- komunikimin me personat që nuk shikojnë ose nuk dëgjojnë;
- komunikimin në gjuhë të thjeshtë;
- votimin e asistuar;
- zgjedhjen e shoqëruesit;

- mbrojtjen e fshehtësisë;
- identifikimin e ndikimit të padrejtë;
- dokumentimin dhe raportimin e incidenteve.

Përfundimi me sukses i testit duhet të jetë kusht për ushtrimin e detyrës. KQZ-ja duhet të mbledhë të dhëna mbi pjesëmarrjen, rezultatet e testimit dhe nevojën për ritrajnim.

Prioriteti: i lartë.

Afati: përpara emërimit ose fillimit të detyrës në komisionet zgjedhore.

9. Të krijojë një mekanizëm shumëformatesh për ankesat dhe reagimin e shpejtë

Mekanizmi duhet të pranojë raportime përmes:

- telefonit;
- mesazhit;
- formularit elektronik të aksesueshëm;
- videos në gjuhën e shenjave;
- paraqitjes fizike;
- një personi ose organizate të autorizuar nga zgjedhësi.

Duhet të ekzistojë një kanal i posaçëm për ndërhyrje gjatë ditës së votimit, kur problemi mund të zgjidhet përpara përfundimit të procesit. Çdo raportim duhet të marrë numër reference dhe ankuesi duhet të informohet mbi trajtimin dhe rezultatin.

Mekanizmi duhet të lidhet me platformat dhe strukturat ekzistuese të raportimit, përfshirë mundësinë e referimit të rasteve të korrupsionit te Integrity Desk Albania dhe institucionet kompetente.

Prioriteti: i lartë.

Afati: sistemi të testohet dhe të bëhet funksional të paktën tre muaj përpara zgjedhjeve.

10. Të publikojë buxhetin, prokurimet dhe përdorimin e burimeve të aksesueshmërisë

KQZ-ja duhet të publikojë në format të aksesueshëm:

- buxhetin e planifikuar;
- specifikimet teknike;
- sasitë e prokuruar;
- shpërndarjen e materialeve;
- rezultatet e testimit;
- numrin e qendrave të pajisura;
- përdorimin e mjeteve;
- incidentet dhe masat korrigjuese.

Kjo do të mundësojë monitorimin nëse fondet dhe materialet e parashikuara përkthehen në shërbime reale për zgjedhësit.

Prioriteti: i mesëm dhe i vazhdueshëm.

Afati: publikim përpara zgjedhjeve dhe raport përfundimtar brenda 90 ditëve pas tyre.

11. Të përfshijë organizatat e personave me aftësi të kufizuara në të gjitha fazat

Përfshirja duhet të realizohet gjatë:

- hartimit të standardeve;

- testimi të materialeve;
- trajnimit të komisionerëve;
- kontrollit të qendrave;
- vlerësimi të mekanizmave të ankesës;
- analizimit të të dhënave;
- hartimit të raportit paszgjedhor.

Konsultimi duhet të dokumentojë propozimet e marra, mënyrën se si janë reflektuar dhe arsyet për propozimet që nuk janë pranuar.

Prioriteti: i menjëhershëm dhe i vazhdueshëm.

7.2 Për bashkitë dhe pushtetin vendor

1. Të kryejnë inventarizimin e ndërtesave që përdoren ose mund të përdoren si qendra votimi

Çdo bashki duhet të ketë një inventar të përditësuar të ndërtesave publike, ku të evidentohen kushtet e aksesueshmërisë, nevojat për ndërrhyrje, kostoja dhe afati.

Ndërtesat me pengesa të pakorrigjueshme nuk duhet të propozohen si qendra votimi kur ekziston alternativë e aksesueshme.

Prioriteti: i lartë.

Afati: inventarizimi të përfundojë të paktën 12 muaj përpara zgjedhjeve dhe të përditësohet çdo vit.

2. Të përfshijnë aksesueshmërinë zgjedhore në planifikimin dhe buxhetimin vendor

Ndërrhyrjet nuk duhet të realizohen vetëm në javët përpara zgjedhjeve. Bashkitë duhet të parashikojnë në buxhetet vjetore:

- rampa dhe hyrje sipas standardeve;
- ashensorë ose platforma, kur janë të nevojshme;
- sinjalistikë të aksesueshme;
- përshtatjen e tualeteve dhe hapësirave të brendshme;
- mirëmbajtjen e ndërrhyrjeve;
- transport të aksesueshëm.

Këto investime përmirësojnë aksesin në ndërtesat publike edhe jashtë periudhës zgjedhore.

Prioriteti: i lartë dhe afatmesëm.

Afati: të përfshihen në ciklin e ardhshëm të buxhetimit vendor.

3. Të hartojnë dhe zbatojnë plane korrigjuese për çdo qendër

Për çdo pengesë të evidentuar duhet të përcaktohen:

- ndërrhyrja e nevojshme;
- struktura përgjegjëse;
- buxheti;
- kontraktori ose njësia zbatuese;
- afati;
- mënyra e verifikimit;
- alternativa nëse ndërrhyrja nuk përfundon.

Realizimi duhet të kontrollohet fizikisht dhe jo vetëm nëpërmjet dokumenteve të punimeve.

Prioriteti: i lartë.

Afati: përpara miratimit përfundimtar të qendrës.

4. Të krijojnë pika kontakti për kërkesat e aksesueshmërisë

Çdo bashki ose njësi administrative duhet të caktojë një person ose strukturë përgjegjëse për marrjen dhe ndjekjen e kërkesave. Informacioni i kontaktit duhet të publikohet në formate të aksesueshme.

Pika e kontaktit duhet të koordinojë me KQZ-në, administratorët e ndërtesave dhe strukturat teknike dhe t'i japë qytetarit përgjigje të dokumentuar.

Prioriteti: i lartë.

Afati: jo më vonë se gjashtë muaj përpara zgjedhjeve.

5. Të organizojnë transport neutral dhe të aksesueshëm

Bashkitë duhet të vlerësojnë nevojën për transport, veçanërisht në zonat rurale dhe për personat me vështirësi në lëvizje.

Shërbimi duhet:

- të ofrohet sipas kriterëve të publikuara;
- të jetë i aksesueshëm për përdoruesit e karrocave;
- të rezervohet në disa mënyra;
- të mos administrohet nga partitë ose kandidatët;
- të mos shoqërohet me komunikim politik;
- të ketë të dhëna të anonimizuara mbi përdorimin.

Prioriteti: i lartë.

Afati: plani të miratohet përpara fillimit të fushatës dhe shërbimi të jetë funksional ditën e votimit.

6. Të ndajnë administrimin e përfitimeve sociale nga aktiviteti zgjedhor

Bashkitë duhet të garantojnë që ndihma ekonomike, pakot ushqimore, transporti social dhe shërbimet e tjera:

- të jepen sipas kriterëve të publikuara;
- të mos shoqërohen me mesazhe partiake;
- të mos paraqiten si favore të kandidatëve;
- të mos përdoren për kërkimin e mbështetjes;
- të mos përqendrohen në mënyrë të pajustificuar në periudhën zgjedhore.

Punonjësit duhet të informohen mbi detyrimin për neutralitet dhe rastet e dyshuara duhet të raportohen.

Prioriteti: kritik dhe i vazhdueshëm.

7. Të mbrojnë të dhënat e përfituesve nga përdorimi politik

Listat e personave që marrin pagesa, ndihmë ekonomike ose shërbime nuk duhet të përdoren për kontakte partiake, shpërndarje selektive të ndihmës ose shënjestrim elektoral.

Bashkitë duhet të vendosin kontroll mbi aksesin, gjurmë të përdorimit dhe procedurë për raportimin e keqpërdorimit të të dhënave.

Prioriteti: kritik dhe i menjëhershëm.

8. Të publikojnë masat dhe realizimin e tyre

Për çdo cikël zgjedhor, bashkitë duhet të publikojnë:

- qendrat e kontrolluara;
- problematikat e evidentuara;
- ndërhyrjet e planifikuara;
- buxhetin;
- kontratat;
- masat e përfunduara;

- problematikat e pazgjidhura;
- alternativat e ofruara.

Informacioni duhet të jetë në formate të aksesueshme dhe të përditësohet periodikisht.

Prioriteti: i mesëm dhe i vazhdueshëm.

7.3 Për administratën zgjedhore dhe aktorët e tjerë relevantë

Për administratën zgjedhore

1. Të kontrollojë qendrën përpara hapjes

Komisioni duhet të verifikojë:

- hyrjen dhe itinerarin;
- vendosjen e tavolinave;
- hapësirën për karrocet;
- lartësinë e kabinës;
- praninë dhe saktësinë e materialeve ndihmëse;
- sinjalistikën;
- numrat e kontaktit për ndërhyrje.

Problemet duhet të raportohen përpara fillimit të votimit dhe jo pasi paraqitet zgjedhësi.

2. Të ofrojë informacion dhe mjete në mënyrë proaktive

Komisioneri nuk duhet të presë që zgjedhësi të njohë emrin e mjetit ose procedurën. Ai duhet ta informojë në mënyrë neutrale mbi alternativat në dispozicion, pa supozuar automatikisht se personi ka nevojë për asistencë.

3. Të respektojë zgjedhjen e personit asistues

Komisioneri dhe vëzhguesi nuk duhet të zëvendësojnë personin e zgjedhur nga votuesi, të orientohen mbi preferencën ose të shënojnë votën në emër të tij. Çdo mosmarrëveshje duhet të raportohet menjëherë të struktura përgjegjëse.

4. Të dokumentojë incidentet pa cenuar privatësinë

Duhet të regjistrohen lloji i pengesës, masa e kërkuar, reagimi dhe rezultati, por jo preferenca politike ose të dhëna shëndetësore të panevojshme.

5. Të përdorë mekanizmin e përshkallëzimit

Kur komisioni nuk mund ta zgjidhë problemin, ai duhet të ketë një kontakt të drejtpërdrejtë dhe një procedurë për të kërkuar ndërhyrje. Përgjigjja “nuk mund të bëjmë asgjë” nuk duhet të konsiderohet reagim i pranueshëm institucional.

Për partitë politike dhe kandidatët

1. Të bëjnë fushatën dhe programet të aksesueshme

Partitë duhet të ofrojnë:

- materiale audio dhe digjitale të aksesueshme;
- gjuhën e shenjave dhe titrim;
- formate të lehta për t'u lexuar dhe kuptuar;
- takime në mjedise fizikisht të aksesueshme;
- informacion të qartë mbi politikën për personat me aftësi të kufizuara.

2. Të konsultohen drejtpërdrejt me personat me aftësi të kufizuara

Konsultimi duhet të bëhet gjatë hartimit të programit dhe jo vetëm gjatë prezantimit të tij. Çështjet duhet të përkthehen në objektiva, buxhete, afate dhe tregues.

3. Të ndajnë mbështetjen sociale nga kërkesa për votë

Partitë dhe kandidatët nuk duhet të lidhin transportin, paketat, punësimin, pagesat ose shërbimet me mbështetjen politike. Çdo transport i organizuar nga strukturat politike duhet të monitorohet me kujdes për të shmangur orientimin dhe kontrollin e votës.

4. Të miratojnë rregulla për konfliktin e interesit

Kandidatët që ushtrojnë role profesionale ose administrative që ndikojnë mbi vlerësimet, pagesat dhe shërbimet për personat me aftësi të kufizuara duhet ta deklarojnë konfliktin e mundshëm dhe të mos përdorin këtë rol gjatë fushatës.

5. Të rrisin përfaqësimin politik

Partitë duhet të krijojnë mundësi reale për pjesëmarrjen e personave me aftësi të kufizuara, veçanërisht grave dhe të rinjve, në strukturat partiake, grupet e hartimit të programeve dhe listat e kandidatëve.

Për institucionet që administrojnë pagesa dhe shërbime

Institucionet dhe profesionistët që kanë rol në vlerësimin mjekësor, pagesat e aftësisë së kufizuar, ndihmën ekonomike dhe shërbimet duhet:

- të ruajnë neutralitetin;
- të mos kërkojnë ose nënkuptojnë mbështetje politike;
- të informojnë përfituesit se e drejta nuk varet nga vota;
- të kenë kanal konfidencial për raportimin e presionit;
- të menaxhojnë konfliktin e interesit;
- të hetojnë rastet e pretenduara të kërcënimit ose hakmarrjes.

Për median

Media duhet:

- të përdorë titrim dhe gjuhën e shenjave;
- të prodhojë përmbajtje audio dhe digjitale të aksesueshme;
- të paraqesë informacion në gjuhë të kuptueshme;
- të monitorojë premtimet dhe përdorimin e ndihmës gjatë fushatës;
- t'i trajtojë personat me aftësi të kufizuara si votues, qytetarë dhe aktorë politikë dhe jo vetëm si përfitues të ndihmës;
- të përfshijë drejtpërdrejt zërat e grave dhe të rinjve me aftësi të kufizuara.

7.4 Për organizatat e shoqërisë civile dhe organizatat e personave me aftësi të kufizuara

1. Të monitorojnë aksesueshmërinë përpara dhe gjatë zgjedhjeve

Organizatat duhet të përdorin një instrument të përbashkët për të monitoruar qendrat dhe jo vetëm praninë, por përdorshmërinë e masave. Rezultatet duhet t'u dërgohen institucioneve për korrigjim përpara zgjedhjeve dhe të publikohen në formë të përmbledhur.

Prioriteti: i lartë dhe i vazhdueshëm.

2. Të testojnë informacionin dhe materialet zgjedhore

Personat me lloje të ndryshme të aftësisë së kufizuar duhet të përfshihen në testimin e:

- shablloneve Braille dhe taktike;
- materialeve audio;
- videove në gjuhën e shenjave;
- formateve të lehta për t'u lexuar;
- faqeve dhe formularëve digjitalë;
- mekanizmave të raportimit.

Testimi duhet të dokumentojë problemin, ndryshimin e kërkuar dhe mënyrën se si institucioni e ka adresuar.

3. Të ofrojnë edukim qytetar dhe zgjedhor të aksesueshëm

Edukimi duhet të përfshijë:

- të drejtat zgjedhore;
- votimin e asistuar;
- dallimin ndërmjet ndihmës dhe orientimit;
- blerjen e votës dhe klientelizmin;
- konfliktin e interesit;
- dokumentimin e sigurt;
- përdorimin e mekanizmave të raportimit;
- mbrojtjen nga hakmarrja.

Vëmendje e posaçme duhet t'u kushtohet grave, vajzave, të rinjve, personave me aftësi të kufizuara intelektuale dhe personave në zonat rurale.

4. Të mbështesin dokumentimin dhe raportimin e rasteve

Organizatrat duhet të përdorin një formular të standardizuar që dallon:

- përvojën personale;
- rastin e vëzhguar;
- rastin e raportuar nga një person tjetër;
- perceptimin ose vlerësimin profesional.

Me pëlqimin e personit, organizata mund ta ndihmojë të paraqesë ankesën, të mbledhë provat dhe të ndjekë trajtimin. Të dhënat duhet të ruhen në mënyrë të sigurt dhe të anonimizohen në raportet publike.

5. Të promovojnë përdorimin e Integrity Desk Albania

Trajnimi duhet të jetë praktik dhe të përfshijë përdorimin real të platformës, identifikimin e llojit të rastit, mbrojtjen e të dhënave dhe mënyrën e ndjekjes së raportimit.

Duhet të ofrohen alternativa për personat që nuk mund ta përdorin vetë platformën, përfshirë raportimin me mbështetje, telefon ose takim të drejtpërdrejtë.

6. Të zhvillojnë monitorim të posaçëm gjinor dhe rinor

Organizatrat duhet të mbledhin të dhëna të ndara sipas gjinisë dhe moshës dhe të analizojnë:

- kontrollin familjar të votës;
- varësinë nga transporti;
- ndikimin e përfitimeve;
- mospjesëmarrjen;
- pengesat për raportim;
- aksesin në informacionin digjital;
- përfaqësimin në strukturat politike.

Gratë dhe të rinjtë me aftësi të kufizuara duhet të përfshihen si monitorues, trajnues dhe përfaqësues në dialogun institucional.

7. Të ndërtojnë një mekanizëm të përbashkët referimi

Organizatrat duhet të kenë një hartë të qartë të institucioneve ku referohen:

- pengesat fizike;
- shkeljet e procedurës;
- cenimi i fshehtësisë;

- diskriminimi;
- presioni dhe blerja e votës;
- keqpërdorimi i përfitimeve;
- përdorimi i të dhënave personale.

Mekanizmi duhet të përcaktojë kontaktin, afatin, dokumentacionin dhe mënyrën e ndjekjes së rastit.

8. Të mbajnë një qëndrim të përbashkët advokimi

Organizatat duhet të harmonizojnë evidencën dhe rekomandimet për të shmangur ndërhyrjet e fragmentuara. Një platformë e përbashkët duhet të përdoret për dialogun me KQZ-në, bashkitë, partitë dhe institucionet e tjera.

Advokimi duhet të përqendrohet te:

- standardet e detyrueshme;
- buxhetimi;
- testimi me përdorues;
- transporti neutral;
- raportimi i aksesueshëm;
- transparenca e fondeve;
- të dhënat e ndara;
- masat për gratë dhe të rinjtë;
- ndjekja e rekomandimeve pas zgjedhjeve.

9. Të publikojnë raporte monitorimi dhe ndjekjeje

Raportet duhet të përmbajnë jo vetëm problematikat, por edhe:

- institucionin përgjegjës;
- rekomandimin;
- afatin;
- përgjigjen e institucionit;
- statusin e zbatimit;
- masën e mbetur pezull.

Kjo e kthen advokimin nga paraqitja e rekomandimeve në monitorim të vazhdueshëm të zbatimit.

Prioritetet e përbashkëta

Pavarësisht ndarjes sipas aktorëve, pesë masa duhet të trajtohen si prioritetet e përbashkëta:

- auditimi dhe certifikimi i aksesueshmërisë reale të çdo qendre votimi;
- testimi i materialeve dhe sigurimi i disa alternativave për votim të pavarur;
- standardizimi i votimit të asistuar dhe trajnimi praktik i administratës;
- krijimi i transportit neutral dhe i një mekanizmi raportimi shumëformatesh;
- publikimi i të dhënave, buxheteve, ankesave dhe masave korrigjuese në formë të aksesueshme dhe të anonimizuar.

Zbatimi i këtyre rekomandimeve do ta zhvendoste sistemin nga reagimi pas shfaqjes së pengesës te parandalimi i saj dhe nga ndihma e rastësishme te garantimi institucional i së drejtës.

8. Veprimet prioritare perpara ciklit te ardhshem zgjedhor

Nga rekomandimet e mësipërme, shtatë masa duhet të trajtohen me përparësi përpara ciklit të ardhshëm zgjedhor. Këto masa adresojnë barrierat që krijojnë varësi të drejtpërdrejtë dhe rreziqet më të larta për fshehtësinë, autonominë dhe integritetin e votës.

Veprimi prioritar	Institucioni përgjegjës	Afati/prioriteti	Rezultati i pritur
1. Auditimi, klasifikimi dhe certifikimi i aksesueshmërisë reale të çdo qendre votimi, duke përfshirë hyrjen, rampën, katin, lëvizjen brenda qendrës, kabinën dhe kutinë e votimit. Qendrat që nuk përmbushin standardet të zhvendosen ose të kenë plan korrigjues të verifikuar.	KQZ-ja, bashkitë dhe administratorët e ndërtesave, në konsultim me organizatat e personave me aftësi të kufizuara	Prioritet kritik. Auditimi fillestar të përfundojë të paktën 12 muaj përpara zgjedhjeve; rikontroli përpara miratimit të përfundimtar të qendrave.	Çdo qendër ka status të dokumentuar të aksesueshmërisë; pengesat identifikohen dhe korrigjohen përpara ditës së votimit; zvogëlohet nevoja për ndihmë të improvizuar dhe ngritje fizike të zgjedhësve.
2. Hartimi, testimi dhe shpërndarja e një pakete shumëformatesh të informacionit dhe mjeteve zgjedhore, përfshirë Braille, audio, gjuhën e shenjave, titrim, shkronja të mëdha, kontrast të lartë dhe format të lehtë për t'u lexuar dhe kuptuar. Shabllonet të testohen kundrejt fletës përfundimtare me përdorues realë.	KQZ-ja, në bashkëpunim me organizatat e personave me aftësi të kufizuara dhe ekspertët e aksesueshmërisë	Prioritet kritik. Modelet të përgatiten të paktën gjashtë muaj përpara zgjedhjeve; testimi përpara prodhimit masiv; informacioni të publikohet përpara fillimit të fushatës.	Zgjedhësit marrin informacionin drejtpërdrejt dhe përdorin mjete të sakta; zvogëlohet varësia nga familjarët, kujdestarët dhe komisionerët; ulët rreziku i votës së gabuar ose të pavlefshme.
3. Standardizimi i votimit të asistuar dhe vendosja e trajnimit praktik me testim të detyrueshëm për administratën zgjedhore. Protokoli të garantojë zgjedhjen e lirë të asistuesit, fshehtësinë e votës dhe dallimin ndërmjet mbështetjes dhe zëvendësimit të vendimmarrjes.	KQZ-ja dhe strukturat përgjegjëse për trajnimin dhe administrimin zgjedhor	Prioritet i lartë. Protokoli të miratohet të paktën gjashtë muaj përpara zgjedhjeve; trajnimi dhe testimi të përfundojnë përpara emërimit në detyrë.	Procedura zbatohet në mënyrë të njëtrajtshme; komisionerët njohin mjetet dhe rregullat; respektohet asistuesi i zgjedhur nga personi; zvogëlohet rreziku i orientimit dhe tjetërsimit të votës.
4. Krijimi i një skeme neutrale dhe të aksesueshme transporti, veçanërisht për personat me vështirësi në lëvizje dhe personat në zonat rurale.	Bashkitë, në koordinim me KQZ-në dhe ofruesit e transportit të aksesueshëm	Prioritet i lartë. Vlerësimi i nevojave dhe plani të përfundojnë përpara fillimit të fushatës; rezervimi dhe	Zgjedhësit arrijnë në qendrën e votimit pa u varur nga transporti partiak; ulët rreziku i klientelizmit, ndjenjës së

Shërbimi të administrohet sipas kriterëve publike dhe të mos lidhet me partitë ose kandidatët.		shërbimi të jenë funksionalë ditën e votimit.	detyrimit dhe orientimit të votës.
5. Krijimi i një mekanizmi të aksesueshëm, konfidencial dhe të gjurmueshëm për kërkesat dhe ankesat, me mundësi raportimi përmes telefonit, mesazhit, formularit elektronik të aksesueshëm, videos në gjuhën e shenjave dhe mbështetjes nga një person ose organizatë e autorizuar.	KQZ-ja dhe institucionet kompetente për trajtimin e ankesave dhe rasteve të korrupsionit, në koordinim me Integrity Desk Albania dhe organizatat e shoqërisë civile	Prioritet i lartë. Mekanizmi të zhvillohet dhe testohet të paktën tre muaj përpara zgjedhjeve; kanal i posaçëm të funksionojë ditën e votimit.	Çdo kërkesë dhe ankesë merr numër reference, afat dhe përgjigje; mundësohet ndërhyrje e shpejtë; rritet raportimi dhe zvogëlohet frika nga hakmarrja ose humbja e përfitimeve.
6. Ndarja e qartë e përfitimeve dhe shërbimeve publike nga aktiviteti zgjedhor, duke përfshirë masa për konfliktin e interesit, neutralitetin e administratës dhe mbrojtjen e të dhënave të përfituesve nga përdorimi politik.	Bashkitë, institucionet që administrojnë pagesat dhe shërbimet, strukturat e administratës publike, partitë politike dhe institucionet mbikëqyrëse	Prioritet kritik dhe i menjëhershëm. Rregullat dhe udhëzimet të miratohen përpara fillimit të fushatës dhe të zbatohen gjatë gjithë periudhës zgjedhore.	Pagesat, ndihmat, vlerësimet mjekësore dhe shërbimet trajtohen si të drejta dhe jo si favore politike; zvogëlohet hapësira për kërcënim, klientelizëm dhe përdorim të të dhënave për shënjestrim elektoral.
7. Krijimi i një sistemi publik të të dhënave, monitorimit dhe raportimit paszgjedhor, që përfshin qendrat e certifikuar, përshtatjet, përdorimin e mjeteve, votimin e asistuar, kërkesat, ankesat, fondet dhe masat korrigjuese. Të dhënat të ndahen sipas gjinisë, moshës, vendbanimit dhe llojit të pengesës, duke garantuar privatësinë.	KQZ-ja, bashkitë dhe institucionet përgjegjëse, me monitorim të pavarur nga organizatat e personave me aftësi të kufizuara dhe shoqëria civile	Prioritet i lartë dhe i vazhdueshëm. Sistemi të përcaktohet përpara zgjedhjeve; raporti i parë publik të botohet brenda 90 ditëve pas tyre.	Institucionet dhe publiku mund të vlerësojnë zbatimin, përdorimin e fondeve dhe rezultatet; identifikohen problematikat e përsëritura; rekomandimet shndërrohen në masa korrigjuese të matshme.

Këto veprime janë të ndërlidhura. Auditimi i qendrave nuk mjafton pa masa korrigjuese; prodhimi i materialeve nuk mjafton pa testim dhe trajnim; mekanizmi i raportimit nuk funksionon pa mbrojtje nga hakmarrja; ndërsa mbledhja e të dhënave nuk sjell llogaridhënie nëse rezultatet nuk publikohen dhe nuk shoqërohen me masa konkrete.

Për secilin veprim duhet të hartohet një plan zbatimi që përcakton buxhetin, institucionin udhëheqës, institucionet mbështetëse, afatin, treguesit e rezultatit dhe mënyrën e raportimit publik. Personat me aftësi të kufizuara, veçanërisht gratë dhe të rinjtë, duhet të përfshihen në projektimin, testimin dhe monitorimin e çdo mase.

9. Përfundime

Evidenca e mbledhur nëpërmjetgjashtë fokus-grupeve dhe shtatë intervistave të thelluara ose kontributeve të shkruara tregon se personat me aftësi të kufizuara vazhdojnë të përballen me pengesa fizike, informuese, komunikuese, procedurale dhe institucionale gjatë pjesëmarrjes në proceset zgjedhore. Këto pengesa nuk ndikojnë vetëm te mundësia për të hyrë në qendrën e votimit. Ato mund ta bëjnë zgjedhësin të varur nga familjarët, kujdestarët, komisionerët, ndërmjetësit lokalë ose ofruesit politikë të transportit dhe ndihmës. Kjo varësi krijon rreziqe për fshehtësinë, autonominë dhe integritetin e votës. Votimi i asistuar mund të kthehet nga masë mbështetëse në mundësi për kontroll; transporti dhe ndihma materiale mund të materiale mund të krijojnë marrëdhënie klienteliste; ndërsa varësia nga pagesat dhe shërbimet mund të pengojë raportimin. Rreziku është më i lartë kur aftësia e kufizuar ndërthuret me gjininë, moshën, varfërinë, vendbanimin rural dhe varësinë familjare. Gratë, vajzat dhe personat me aftësi të kufizuara intelektuale ose psikosociale mund të përballen jo vetëm me orientim të votës, por edhe me përjashtim të plotë nga pjesëmarrja.

Gjetjet tregojnë se kuadri formal nuk është i mjaftueshëm kur zbatimi mbetet i pabarabartë, përgjegjësitë institucionale janë të fragmentuara dhe kontrolli mat praninë e masave më shumë sesa përdorshmërinë e tyre. Një rampë që nuk përdoret, një shabllon që nuk përputhet me fletën, një procedurë që zbatohet ndryshe nga çdo komision dhe një mekanizëm ankese që nuk njihet nuk garantojnë ushtrimin real të së drejtës.

Pjesëmarrja zgjedhore e aksesueshme dhe me integritet kërkon kalimin nga ndihma e improvizuar te zgjidhjet institucionale, nga përshtatja me kërkesë te përmbushja proaktive dhe nga konsultimi formal te bashkëprojektimi me personat me aftësi të kufizuara. Synimi përfundimtar duhet të jetë një proces ku çdo zgjedhës mund të informohet, të arrijë në qendër, të votojë, ta ruajë të fshehtë zgjedhjen e tij dhe të raportojë një shkelje pa frikë, në mënyrë të pavarur dhe të barabartë me të tjerët.

Aneks 1. Profili i përgjithshëm i pjesëmarrësve në fokus-grupe

Vendndodhja dhe data	Pjesëmarrësit	Gjinia	Profili
Tiranë, 10.07.2026	11	6 gra dhe 5 burra	4 persona me dëmtim të shikimit; 2 persona me aftësi të kufizuara fizike ose vështirësi në lëvizje; 2 persona me aftësi të kufizuara intelektuale; 1 person me sindromën Doën; 2 persona për të cilët nuk ishte deklaruar lloji i aftësisë së kufizuar
Tiranë, 15.07.2026	11	6 gra dhe 5 burra	3 persona me dëmtim të shikimit; 1 person me aftësi të kufizuara fizike ose vështirësi në lëvizje; 6 persona me aftësi të kufizuara intelektuale; 1 kujdestarë;
Tiranë, 16.07.2026	10	7 gra dhe 3 burra	3 persona me aftësi të kufizuara kronike; 2 persona me aftësi të kufizuara fizike ose vështirësi në lëvizje; 2 persona me aftësi të kufizuara intelektuale; 1 person me sindromën Doën; 2 kujdestarë;
Tiranë, 17.07.2026,	10	10 gra	1 person me dëmtim të shikimit; 5 persona me aftësi të kufizuara kronike; 1 person me aftësi të kufizuara intelektuale; 1 person me sindromën Doën; 2 kujdestarë;
Vlorë, 14.07.2026	10	4 gra dhe 6 burra	7 persona me aftësi të kufizuara fizike dhe 3 kujdestarë ose persona mbështetës
Vlorë, 17.07.2026	13	10 gra dhe 3 burra	9 persona me dëmtim të shikimit, 3 kujdestarë dhe 1 psikologe; 2 prej personave me dëmtim të shikimit punonin njëkohësisht si punonjëse sociale
Gjithsej	65	43 gra dhe 22 burra	53 persona me aftësi të kufizuara ose me lloj të padeklaruar të aftësisë së kufizuar; 11 kujdestarë/persona mbështetës dhe 1 profesioniste e shërbimeve psikosociale;

Profili	Numri	Përqindja ndaj 65 pjesëmarrësve
Persona me dëmtim të shikimit	17	26,2%
Persona me aftësi të kufizuara fizike ose vështirësi në lëvizje	12	18,5%
Persona me aftësi të kufizuara intelektuale	11	16,9%
Person me sindromën Doën	3	4,6%
Persona me aftësi të kufizuara kronike	8	12,3%
Persona me lloj të padeklaruar të aftësisë së kufizuar	2	3,1%
Kujdestarë ose persona mbështetës	11	16,9%
Profesioniste e shërbimeve psikosociale	1	1,5%
Gjithsej	65	100%

Aneks 2. Kuadri i pyetjeve / instrumenti i fokus-grupit

Pyetësi i përbashkët, i përdorur si udhërrëfyes dhe jo si kufizim i diskutimit, trajtoi fushat e mëposhtme tematike:

- përvoja e përgjithshme e pjesëmarrjes në zgjedhje;
- grupet më të ekspozuara ndaj pengesave dhe ndikimit të padrejtë;
- regjistrimi dhe kërkesat për përshtatje;
- aksesimi në informacionin zgjedhor dhe përfshirja në fushatë;
- aksesueshmëria e qendrave të votimit;
- votimi i asistuar dhe përdorimi i mjeteve ndihmëse;
- sjellja dhe përgatitja e administratës zgjedhore;
- transporti dhe format e tjera të mbështetjes;
- njohja dhe përdorimi i mekanizmave të raportimit.

Pyetësi i intervistave të thelluara trajtoi të njëjtat fusha kryesore, me theks shtesë të dokumentimi të rasteve konkrete. Instrumenti i plotë, me formulimin e secilës pyetje dhe udhëzimet për moderatorin, mund t'i bashkëngjitet këtij dokumenti si material shtesë, sipas kërkesës së KQZ-së ose donatorëve.

Fjalorth shkurtimesh

Shkurtimi	Kuptimi
KQZ	Komisioni Qendror i Zgjedhjeve
ADRF	Fondacioni Shqiptar për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara
GADC	Qendra "Aleanca Gjinore për Zhvillim"
VYC	Qendra Rinore e Vlorës
OPAK	Organizatat e Personave me Aftësi të Kufizuara
CRPD	Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara